

Ко су биле жртве нациста?

СКУП АЛАТА ЗА ТЕРЕНСКА НАСТАВА

Ово је скуп алата на тему Ко су биле жртве нациста? који вас, ученике, позива да истражите историју различитих група људи који су били жртве нацизма. Подстичемо вас да истражујете и причате мање познате приче из својих заједница, које можда до сада нису испричане, а којима би требало одати почаст у будућности.

На овом путу ћете направити сопствени пројекат о локалној историји заједно са својим вршњацима. У том процесу ћете открити шта буди вашу радозналост и које приче желите да откријете и подијелите унутар своје заједнице.

Скуп алата подстиче вас, као професоре, да пружите својим ученицима прилику да буду главни актери на сопственом путу учења, и тако постану истраживачи локалне историје. Кроз активно доношење одлука, тимски рад, истраживање и заједничко стварање ваши ученици ће дати глас жртвама нацизма и допринијети локалном сјећању и заједници. Имајте повјерења у своје ученике и у сам процес!

У томе се по први пут окушало пет тимова изузетно посвећених и страствених предавача и стручњака у области образовања из Белгије, Босне и Херцеговине, Данске, Словачке и Шпаније. Њихови ученици су направили најразличитије пројекте о локалној историји и њихов рад је послужио као инспирација за овај скуп алата. Позивамо вас да проучите њихов рад, откријете њихове локалне историје и да се у својим пројектима водите њиховим примјерима.

Скуп алата је развијен у оквиру пројекта Ко су биле жртве нациста?, чији су координатори EuroClío – Европско удружење наставника историје и Институт Макс Манхајмер.

Пројекат Education Agenda NS-Injustice

Финансирано од стране:

на основу одлуке
Бундестага

Координатори пројекта:

Финансирано од стране Европске уније. Изнијети ставови и мишљења су, међутим, искључиво ставови и мишљења аутора и не одражавају нужно ставове и мишљења Европске уније или Европске извршне агенције за образовање и културу (ЕАСЕА). Ни Европска унија ни Европска извршна агенција за образовање и културу не преузимају одговорност за изнијете ставове и мишљења.

САДРЖАЈ

1. [Кратки преглед скупа алата](#)
2. [Како се користи скуп алата?](#)
3. [Циљеви учења](#)
4. [Пројекат о локалној историји теренске наставе](#)
5. [Пут учења](#)
6. [Основне јединице пројекта о локалној историји](#)
  - 6.1 Покрените
  - 6.2 Испитајте
  - 6.3 Направите
  - 6.4 Ревидирајте
  - 6.5 Подијелите
  - 6.6 Размислите
7. [Прављење сопственог пројекта о локалној историји](#)
  - 7.1 Како да започнем свој пројекат?
  - 7.2 Шта да истражујем?
  - 7.3 Шта да направим?
  - 7.4 Гдје се сада налазимо?
  - 7.5 Како да представим свој пројекат?
  - 7.6 Како да завршим свој пројекат?
8. [Признања](#)

АНЕКС

- [Пројекти о локалној историји](#)
- [Информативни листови](#)
- [Временска линија](#)
- [Мапа](#)
- [Рјечник појмова](#)
- [Како обавити интервју?](#)
- [Како анализирати слике?](#)
- [Помоћни материјали](#)

САДРЖАЈ

Пројекти о локалној историји

- [Белгија](#)
- [Босна и Херцеговина](#)
- [Данска](#)
- [Словакиа](#)
- [Спаин](#)

Ко су биле жртве нациста?

- [Историја нацизма](#)
- [Ко су жртве?](#)
- [Ко су починиоци и посматрачи?](#)
- [Нацистички сарадници](#)
- [Како се преносе сјећања жртава нацизма?](#)
- [Преклапања између група жртава](#)
- [„Асоцијални“ и нацисти](#)
- [Вјерске мањине у вријеме нацизма](#)
- [Дјеца и нацисти](#)
- [Егзил у вријеме нацизма](#)
- [Еугеника и еутаназија у вријеме нацизма](#)
- [Жене и нацисти](#)
- [Јевреји и нацисти](#)
- [Комунисти и нацисти](#)
- [ЛГБТКИ+ заједница и нацисти](#)
- [Људи азијског поријекла и нацисти](#)
- [Људи афричког поријекла и нацисти](#)
- [Особе с душевним болестима и функционалним диверзитетом и нацисти](#)

- [Отмица дјеце у вријеме нацизма](#)
- [Политички противници нацизма](#)
- [Присилни рад у вријеме нацизма](#)
- [Ратни заробљеници нацистичког режима](#)
- [Роми и синти у вријеме нацизма](#)
- [Сексуално насиље у вријеме нацизма](#)
- [Словенски народи и нацисти](#)

Додатни ресурси

- [Временска линија](#)
- [Мапа](#)
- [Рјечник појмова](#)
- [Како обавити интервју?](#)
- [Како анализирати слике?](#)
- [Помоћни материјали](#)

КРАТКИ ПРЕГЛЕД СКУПА АЛАТА

Теренска настава, као вид учења заснованог на пројекту, није нова метода подучавања и учења историје. Међутим, оно се може сматрати мање истраженим педагошким приступом, поготово у контексту сложене и емотивно тешке теме у европској историји: жртвама нацизма у Европи. Шта може да понуди овај скуп алата за теренску наставу? Зашто смо одабрали баш овај приступ?

Моћ мјеста

Теренска настава је приступ учењу који се не користи само у контексту хуманистичких наука и умјетности, већ се може примијенити на различите дисциплине у наставним плановима и програмима и прилагодити различитим локалним контекстима. Омогућава младима да потпуно утону у своје (географско) окружење и користе мјеста (нпр. мјеста локалног наслијеђа, музеје, архиве) као полазне тачке на свом путу учења. Промовише искуство учења утемељено на локалним заједницама ученика, подстичући их да боље разумију своје окружење, као и сопствено мјесто у свијету. Теренска настава ставља ученике у средиште учења, чиме оно постаје лично искуство кроз које ученици доносе одлуке о томе шта, како, када и гдје желе да уче. Поред тога, оно ученицима даје прилику

да уче ван учионице и редовног школског програма. Наши тимови су примјењивали веома различите приступе и активности са својим ученицима, што је било могуће извести само ван учионице.

Уз пројекте о локалној историји наших тимова, овај скуп алата за циљ има ослобађање потенцијала учења усмјереног на ученике у контексту учења историје. Циљ му је да ученицима пружи вјештине и знања која ће им омогућити да постану успјешни ангажовани грађани у својим локалним заједницама, као и друштву у цјелости. Такође има за циљ да подстакне њихову радозналост у домену истраживања локалне историје, учења о томе како је прошлост утицала на наше заједнице, као и начинима на које је обликовала наше идентитете. Овај приступ код ученика буди жељу да постану истраживачи своје локалне историје, да прате своја интересовања и дијеле своја открића и коначни производ са својим заједницама на смислен начин. Такође омогућава професорима и ученицима да освјеже колективно сјећање широм Европе, надовезујући се на ранију традицију активног бављења локалном историјом и обликовања културе сјећања у Европи крајем двадесетог вијека.

Која је сврха скупа алата за бављење овом темом?

Зашто нам је потребан још један образовни ресурс који се бави историјом нацизма и Другог свјетског рата? У Европи је историја Другог свјетског рата у великој мјери обухваћена наставним плановима и програмима за историју на различитим нивоима и годинама школовања. Међутим, предавачи и ученици нису увијек у прилици да истражују аспекте који су повезани с њиховим сусједством, мјестом, градом или регионом. То укључује различите начине на које су појединци и заједнице искусили одређене догађаје у свом историјском контексту, као и промјењљива тумачења ових наратива током времена.

Скуп алата има за циљ да професорима и ученицима пружи алате, информације и додатне ресурсе који ће им помоћи да стекну ширу слику о различитим групама људи који су били жртве нацистичког прогона. Неке од ових прича још нису испричане, неке су недовољно изучаване, а неке просто мање познате. Уз шири фокус на нацистички прогон, циљ нам је да истакнемо приче различитих група које су недовољно заступљене у истраживању, култури сјећања и на часовима историје. Према томе, главно истраживачко питање овог скупа алата и пројеката о локалној историји је: Ко су биле жртве нациста? Кроз осврт на прошлост, скуп алата и пројекти о локалној историји теже разумијевању механизма и структура у савременом друштву који узрокују неправду. Подстичемо ученике да повећају своју свијест и разумијевање расизма, дискриминације и других облика друштвеног искључивања и дискриминације у данашњим друштвима.

Ова тема је веома сложена. Термин жртва сам по себи захтијева критички осврт. Морамо бити свјесни сложености и значаја рашчлањивања дискриминаторних категорија у образовном окружењу; у овом случају, када се говори о категоријама жртава које су створили и користили нацисти. С циљем избјегавања понављања дискриминације, ми користимо изнијамсиране појмове које данас имамо како бисмо указали на различите групе жртава радије него оне кориштене од стране починилаца у историјском контексту. Разговори о насилној прошлости и људској патњи такође могу бити изузетно емотивно изазовни и за професоре и за ученике. Стога позивамо вас, као професоре, да се позабавите овим пројектом и темом на начин који вама и вашим ученицима омогућава успостављање равнотеже између разумијевања њене сложености с једне стране, и истраживања конкретних примјера како бисте историју приближили ученицима и учинили је опипљивијом с друге стране.

Скуп алата пружа основни историјски садржај и информације о нацистичкој идеологији и њеним различитим жртвама. Поред тога нуди и практичне алате које ћете ви и ваши ученици можда жељети да користите за прављење пројекта о локалној историји. Кроз примјере наших тимова, скуп алата пружа идеје за различите начине на које се пројекти о локалној историји могу концептуализовати, шта ученици могу направити, како се резултати пројеката могу представити, и како се локални пројекат може повезати са ширим циљевима учења пратећи [Референтни оквир компетенција за демократску културу](#), Европског савјета, односно тзв. модел лептир. Поред онога што су наши ученици из пет земаља у којима су рађени пилот пројекти већ направили, производи ваших ученика ће обогатити културу сјећања у Европи.

КАКО СЕ КОРИСТИ СКУП АЛАТА?

Овај скуп алата представља различите идеје, примјере и опште историјске информације које ће ученицима и професорима помоћи да спроведу пројекат о локалној историји учења заснованог на мјесту. Ако сте професор, можете се помијерати надоље до одјељака [Циљеви учења](#), [Пројекат о локалној историји теренске наставе](#), [Пут учења](#) и [Основне јединице пројекта о локалној историји](#). Кроз ове одјељке се упознајете с методологијом учења заснованог на мјесту и примјерима различитих тимова широм Европе.

Пут учења даје општи оквир за усмјеравање за ваш пројекат о локалној историји. Имајте у виду да су то само смјернице које вас и ваше ученике воде кроз процес. Није нужно да слијепо пратите дати редослијед, а свакако је добродошло и кориштење других оквира теренске наставе који су вам већ познати. У одјељку Пут учења налазе се везе ка различитим [информативним листовима](#).

Имајте на уму да су информативни листови само полазиште – они не садрже све информације о историји Холокауста, нити покривају локалну историју одређене земље или скупа земаља широм Европе. Сваки од њих представља почетни извор општих историјских информација о одређеној групи људи који су били жртве нацистичког прогона. Помијерајући се надоље кроз скуп алата, пронаћи ћете и додатне помоћне материјале и рјечник појмова који ће вам помоћи да се снађете са сложеним терминима.

Ако сте ученик, помијерајте се надоље до одјељка [Прављење сопственог пројекта о локалној историји](#). Ту ће ваши вршњаци с вама дијелити своје пројекте о локалној историји кроз директна упутства за рад! Прво их погледајте јер ће вам помоћи да започнете сопствени пројекат. Након тога, када се усредсредите на свој пројекат, можете погледати различите [информативне листове](#), у зависности од теме коју сте одабрали.

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

Прављење пројекта о локалној историји заснованог на мјесту ће омогућити ученицима да открију своје предности и оснажити их у томе да унаприједи различите скупове вјештина у домену аутономног учења, тимског рада и разумијевања себе у односу на своје окружење. Овај пројекат је примјер тога како учење историје и активно учешће могу помоћи ученицима да развију кључне компетенције, укључујући комуникацију, емпатију и сарадњу, које су им неопходне како би напредовали у савременом свијету 21. вијека.

Кроз овај процес ће се продубити њихово знање, нарочито о (локалној) историји Холокауста и различитим групама жртава нацизма. Видјећете да је у пет примјера представљених у овом скупу алата сваки тим идентификовао циљеве учења релевантне за њихов пројекат о локалној историји. Општи циљеви учења за овај пројекат развијени су користећи [Референтни оквир компетенција за демократски оквир Европског савјета](#) као основу.

Поред оквира лептир, наши тимови су идентификовали циљеве учења за пројекат о локалној историји на тему Ко су биле жртве нациста? Ово су кључне тачке:

- да се разумије шта је нацизам и како је дошло до нацистичког прогона
- да се разумије зашто су нацисти прогонили одређене људе
- да се стекне додатна свијест о сложености различитих жртава нацизма и значају очувања сјећања на њих у данашње вријеме
- да се боље разумију различите аналитичке категорије као што су посматрачи, браниоци, починиоци, жртве и спасиоци
- да се стекне додатна свијест о опасности радикалних, екстремистичких покрета и тоталитарних режима

Values

- Valuing human dignity and human rights
- Valuing cultural diversity
- Valuing democracy, justice, fairness, equality and the rule of law

Attitudes

- Openness to cultural otherness and to other beliefs, world views and practices
- Respect
- Civic-mindedness
- Responsibility
- Self-efficacy
- Tolerance of ambiguity

Competences for Democratic Culture

Skills

- Autonomous learning skills
- Analytical and critical thinking skills
- Skills of listening and observing
- Empathy
- Flexibility and adaptability
- Linguistic, communicative and plurilingual skills
- Cooperation skills
- Conflict resolution skills

Knowledge and critical understanding

- Knowledge and critical understanding of the self
- Knowledge and critical understanding of language and communication
- Knowledge and critical understanding of the world: politics, law, human rights, culture, cultures, religions, history, media, economies, environment, sustainability

ПРОЈЕКАТ О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ ТЕРЕНСКЕ НАСТАВЕ

Спремите се да започнете пројекат о локалној историји учења заснованог на мјесту на тему Ко су биле жртве нациста? са својим ученицима. Већи дио учења и истраживања ће се обављати изван учионице, а ваши ученици су позвани да у потпуности преузму контролу над својим радом. Прављење пројекта о локалној историји на ову конкретну тему (или било коју тему) може бити изазовно, па чак и преплављујуће за вас и ваше ученике. Како би вам у томе помогли, наши тимови су идентификовали најбоље праксе и изазове, мапирали своје путеве учења и прикупили различите алате које можете користити. Дакле, који су кључни елементи успјешног пројекта о локалној историји?

Кључни елементи

Активно учешће младих

Повјерење у ученике и њихов пут учења је кључно за успјешан пројекат о локалној историји. Ваши ученици одлучују шта желе да уче, како желе да уче и шта желе да направе. Циљ пројекта о локалној историји учења заснованог на мјесту јесте да оснажите ученике да сами открију своја интересовања, предности, мјеста и заједнице. То подразумемијева и стварање образовног окружења у ком ученици имају

слободу да експериментишу и опробају се у нечему потпуно новом. Заборавите на перфекционизам. Дозволите ученицима да стекну сопствено искуство и направе сопствене производе. Пустите их да преузму контролу над својим пројектима!

Ученици су стручњаци

Ваши ученици ће постати активни учесници на пољу локалне историје тако што ће дати глас неиспричаним и личним причама из својих заједница. Истраживање неког мјеста, било да је то архив, музеј или спомен-мјесто, омогућава ученицима да постану прави стручњаци за локалну историју, истовремено остварујући дубљу повезаност са својом заједницом. Постарајте се да ученици на самом почетку свог пута учења ступе у контакт с људима у својој заједници, нпр. историчарима, архиварима, преживјелима, активистима, новинарима, и свима осталима који им могу помоћи у процесу истраживања. Искуство учења омогућава ученицима да се опробају у различитим улогама: могу се удубити у архиве, али и интервјуисати историчаре или преживјеле. То ће вашим ученицима помоћи да пронађу начине на које ће подијелити своја открића са заједницом и оставити свој траг.

Будите инструктор!

Стављање активног учешћа младих у први план од вас, као професора, захтијева да преузмете улогу инструктора: треба да подстичете ученике да истражују и усмјеравате их када је потребно. Умјесто да ученицима пренесете информације о датој теми у учионици и кажете им шта треба да раде, ваш задатак је да им поставите оквир за усмјеравање и позовете их да истраже шта је оно што желе да науче, начин на који желе да уче, као и шта ће направити са својим вршњацима. Оквир за усмјеравање можете дати тако што ћете ученицима понудити више опција за теме за истраживање, начине на које могу спровести истраживање, као и шта могу направити како би то подијелили са својим вршњацима и заједницом. Ви најбоље познајете своје ученике!

Наши тимови и пројекти о локалној историји

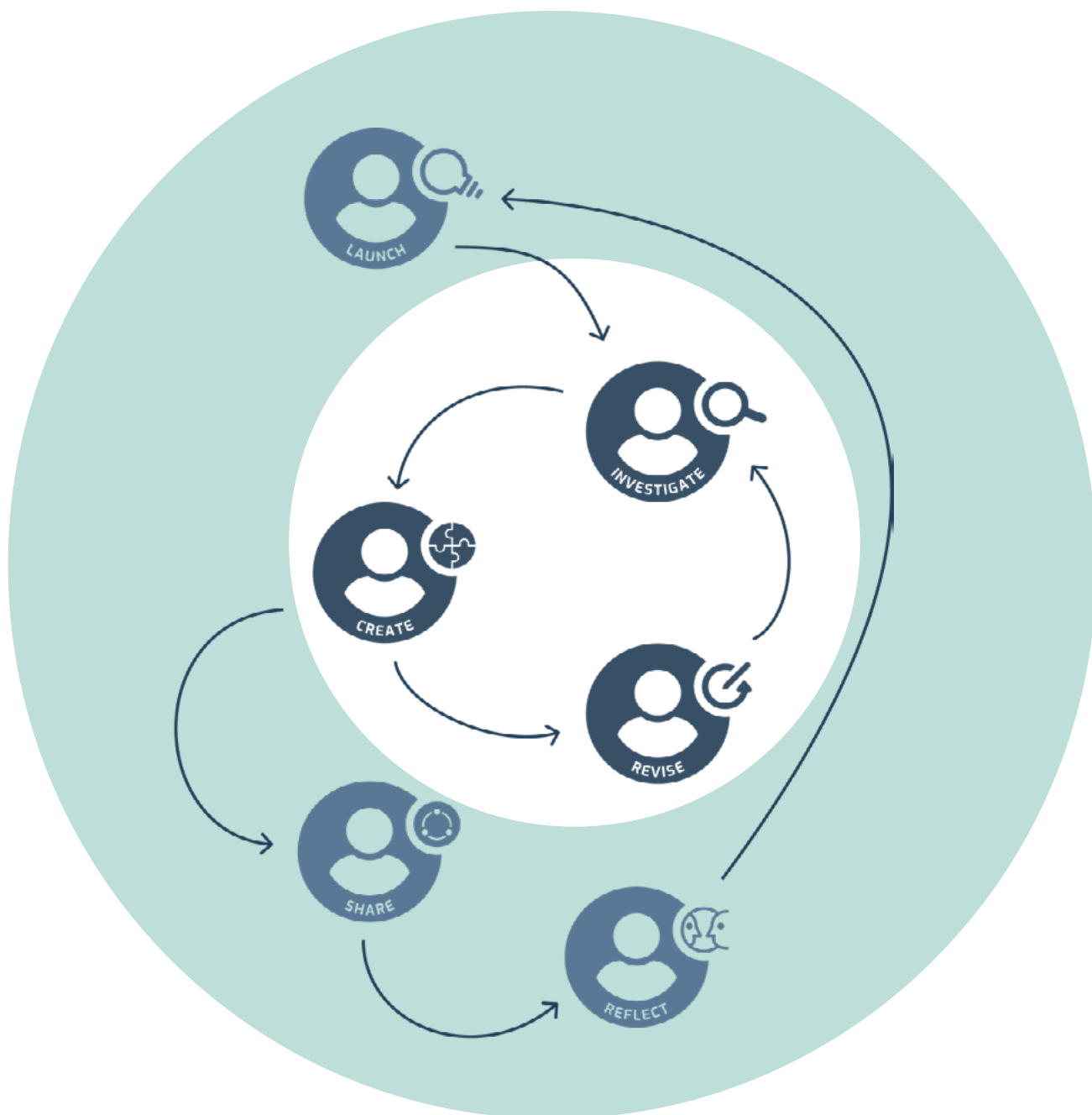
На основу интересовања ваших ученика и локалног контекста, као полазиште можете користити опште историјске информације о различитим групама људи који су били жртве нацистичког прогона. Позивамо вас да прво погледате на каквим су пројектима радили наши тимови.

Ученици из [тима из Белгије](#) радили су на пројекту о локалној историји под називом [Оживљавање гласова и давање гласа жртвама](#). Истраживали су концепте бранилаца и посматрача и открили личне историје већински јеврејских жртава кроз архивско истраживање. Они су дали глас овим људима и сачували сјећање на њих тако што су направили веб-страницу. Ученици у [Словачкој](#) су истраживали мјеста јеврејског наслијеђа и спомен-мјеста у Братислави и Требишову, док су ученици из [Данске](#) направили подкаст с фокусом на данску историју нацизма и скорашња искуства друштвеног искључивања избјеглица и имиграната. Ученици из [Босне и Херцеговине](#) и [Шпаније](#) направили су изложбе. Док су ученици из Шпаније направили осврт на нацизам и искуство његових жртава како би анализирали актуелне примјере расизма, дискриминације и других облика друштвеног искључивања, ученици из Босне и Херцеговине направили су путујућу изложбу о жртвама усташа.

Одвојите вријеме да истражите њихове пројекте и сазнате више о њиховој локалној историји. Из њиховог искуства добијате различите алате и активности за вас и ваше ученике како бисте осмислили сопствени пројекат. Изаберите неке од ових елемената и откријте шта вама одговара!

ПУТ УЧЕЊА

Можете користити Пут учења ученика као референтну тачку за вођење ученика кроз различите фазе пројекта о локалној историји. То је органски и итеративни процес који ће вам помоћи и инспирисати вас у процесу прилагођавања часова за овом пројекту. Фазе се могу преклапати. Послије сваког корака процеса слиједи размишљање, па се стога препоручује да се одвоји одређено вријеме за размишљање по завршетку сваке фазе. Имајте на уму да не морате слијепо пратити пут да би ваш пројекат о локалној историји био успјешан – неки наши чланови тима су направили своје варијанте Пута учења ученика. И ви то можете да урадите!

ОСНОВНЕ ЈЕДИНИЦЕ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

ПОКРЕНИТЕ

Припрема и планирање

Пројекат о локалној историји је веома отвореног карактера и већина активности ће зависити од вашег локалног контекста и интересовања ваших ученика. Свакако, препоручује се да почнете са идентификовањем мјеста која бисте могли посјетити и могућих ресурса које би ваши ученици могли одабрати како бисте их припремили за њихов локални историјски пројекат. Кораци које треба размотрити:

1. Тимски рад са колегама

Теренска настава позива ученике да буду креативни! Можда ћете хтјети да се определијелите за интердисциплинарни приступ и удружите с колегама из других области, као што су језик, књижевност, демократија и људска права, па чак и ликовно. Ступите у контакт с колегама и истражите могућности.

2. Мапирање временске линије пројекта

Временска линија пројекта зависиће од школског програма. Неке школе ће имати могућност да интегришу пројекат у редовне часове историје и распореде рад током

неколико седмица. Ово није увијек могуће, али се препоручује да се за пројекат одвоји најмање седам дана.

3. Ресурси и извори

Ученици ће сами бирати фокус свог истраживања. Међутим, локална историја вашег краја ће природно поставити оквир: на примјер, можда је у вашој локалној заједници већина жртава била јеврејског поријекла. Ако постоји јасан историјски оквир, процес проналажења извора ће бити лакши за вас (и ваше ученике). Можете помоћи својим ученицима тако што ћете припремити неке изворе као примјере. Ступите у контакт с колегама, локалним универзитетима, истраживачким центрима, музејима или архивима. Они ће углавном имати материјале које можете користити.

4. Идентификовање мјеста која треба посјетити

Ученици ће током овог пројекта углавном бити ван учионице! Почните да истражујете различита мјеста која можете посјетити: споменике, музеје, друштвене центре итд. Ступите у контакт с њима чим будете имали временски распоред како бисте унапријед договорили посјету и распитали се о активностима које нуде (обилазак са водичем, радионице итд.).

Покретање пројекта

Циљ покретања пројекта Ко су биле жртве нациста? јесте да мотивишете своје ученике и подстакнете их да постану истраживачи сопствене локалне историје и да се дубље повежу са својом заједницом. Овај пројекат можете интегрисати у редовне часове историје. Такође можете понудити пројекат као изборни, самостални пројекат, или као дио седмице пројеката и позвати ученике да учествују. У овој фази је веома важно да заинтересујете ученике. У зависности од ваше земље и локације, постоји више начина да позовете своје ученике да се повежу с темом на личном плану и мотивишете их да даље истражују. Питајте ученике шта желе да науче о датој теми. Шта их занима? Које вјештине желе да стекну или развију? Размислите о сљедећим питањима са својим ученицима:

- О којој теми желите да сазнате више?
- Како желите да учите?
- Како изгледа ваше идеално искуство учења?
- Како желите да радите са својим вршњацима (у тимовима или у паровима)?
- Како можете сазнати више о ономе о чему желите да учите?

У овој фази већ можете ученицима понудити опције и примјере онога што могу да направе. Понудите им неколико опција међу којима могу да бирају. Пустите их да истраже могућности!

Ученици током сваког корака добијају скуп питања за размишљање. Можете их пронаћи у одјелку [Прављење сопственог пројекта о локалној историји](#). СУченици могу користити ова питања за самостално размишљање (нпр. користећи биљешке у дневник учења), размишљање у паровима

или тимовима. Такође можете дати опцију пленарног размишљања након сваког корака.

Алати и активности

- оквирна временска линија пројекта
- планирање посјета како бисте били сигурни да ће се учење одвијати ван учионице
- тражење извора од архива, истраживача, музеја, друштвених центара
- радни лист KWL (енг. Know, Want to Know, Learned (Знам, желим да знам, научио/научила сам))
- мапа ума
- мотивационо писмо за пријаву за пројекат
- групно размишљање о циљевима учења са ученицима
- дневник учења за ученике

Инспирација

[Тим из Белгије](#)

[Тим из Босне и Херцеговине](#)

[Тим из Данске](#)

[Тим из Словачке](#)

[Тим из Шпаније](#)

ИСПИТАЈТЕ

Вријеме је да ваши ученици спроведу истраживање! Да бисте припремили ученике за истраживање, можете им понудити још општих информација. Основне информације можете им пружити користећи [информативне листове](#), посебно [Историја нацизма](#), [Ко су жртве?](#), [Ко су починиоци и посматрачи?](#) и [Нацистички сарадници](#). Такође можете користити [мапу](#) и [временску линију](#) за шири европски историјски оквир. Надовезујући се на то, можете од ученика тражити да направе временску линију догађаја на основу сопственог локалног историјског контекста.

С обзиром на разноликост група жртава представљених у овом скупу алата, ваши ученици могу одабрати групу људи за коју су посебно заинтересовани с обзиром на локални контекст. Пазите да ученицима не додијелите групу људи за коју претпостављате да ће бити заинтересовани због сличног поријекла или могућег сродства. На примјер, можда ће хтјети да се баве жртвама [јеврејско](#) или [афричког поријекла](#), [политичким противницима](#), [словенским народима](#), или [жртвама присилног рада](#). Тда би разумјели сложеност група и њихова међусобна преклапања, ученици могу погледати и одјељак [Преклапања између група жртава](#). Овдје им можете пружити оквир за усмјеравање тако што ћете им дати примјере истраживачких питања која могу идентификовати и временску путању коју могу пратити.

На основу њиховог одабира, повежите ученике са стручњаком који ће с њима подијелити своје знање и искуство. На примјер, стручњак може бити академски истраживач, преживјели, архивар или новинар. Позовите ученике да их [интервјуишу](#). Стручњак такође може помоћи вама и вашим ученицима у проналажењу додатних информација и примарних извора. Када ваши ученици одлуче како желе да организују свој рад, како ће изгледати временска организација и каквим истраживачким питањима желе да се баве, спремни су за теренски рад и даље истраживање!

Проналажење извора може бити веома тешко. Не устручавајте се да контактирате локалне стручњаке како би вам помогли да пронађете ресурсе. Ваше колеге вам могу помоћи да пронађете локалне стручњаке или институте како бисте ученицима пружили неопходне ресурсе који су им потребни да започну испитивање.

Као и у сваком кораку, омогућите ученицима да размисле о својим открићима. Можда ће неке од прича које открију емотивно утицати на њих. Дајте им простора да обраде информације и размисле о почетним истраживачким питањима. Позовите ученике да размисле о начину на који желе да подијеле информације које су открили. Какву причу желе да подијеле са својом заједницом?

Алати и активности

- информативни листови на тему [Историја нацизма](#), [Ко су жртве?](#), [Ко су починиоци и посматрачи?](#) и [Нацистички сарадници](#)
- [информативни листови](#) о различитим групама људи који су били жртве нацистичког прогона
- информативни лист на тему [Преклапања између група](#)
- [секундарни извори – ресурси](#): одабир филмова, књига, графичких новела, пјесама, итд.
- примарни извори (фотографије, свједочанства, уноси из дневника)
- помоћни материјали: [Како се процјењују слике](#)
- помоћни материјали: [Како се обавља интервју](#)
- радни лист – Троугао мржње
- десет фаза геноцида
- ступање у контакт с локалним изворима информација: нпр. архивима, библиотекама, музејима
- идентификовање фокуса истраживања и истраживачких питања
- размишљање

Инспирација

[Тим из Белгије](#)
[Тим из Босне и Херцеговине](#)
[Тим из Данске](#)
[Тим из Словачке](#)
[Тим из Шпаније](#)

НАПРАВИТЕ

Када заврше с истраживањем, ученици улазе у слједећу фазу пута учења, у којој проналазе начин на који ће своја открића представити остатку свијета. У фази покретања сте се са својим ученицима већ осврнули на неке од опција. Сада је ред на њих да одаберу шта желе да направе. Било да се ради о подкасту, изложби или веб-страници, опцијама које су одабрали наши тимови, у овој фази је – као и у свим фазама – најважније да оснажите своје ученике тако што ћете им дозволити да преузму потпуну контролу над својим производом. Коначни резултат не мора бити савршен, и то је сасвим у реду. Као инструктор, пружите подршку када је потребно. Можда ће им требати помоћ око штампања материјала, прављења видео снимка, или било какав други вид подршке или повратних информација. Овај процес може бити збркан, што је такође сасвим у реду.

Алати и активности

- изложба
- подкаст
- веб-страница
- интерактивна мапа
- документарцац
- представа
- графичка новела
- умјетничко дјело

Инспирација

[Тим из Белгије](#)

[Тим из Босне и Херцеговине](#)

[Тим из Данске](#)

[Тим из Словачке](#)

[Тим из Шпаније](#)

РЕВИДИРАЈТЕ

Не заборавите, пут учења је итеративни процес! То значи да се кроз сваки корак ученици позивају да размисле о свом учењу. Овдје ученици могу да сагледају ширу слику, одступе и размисле о открићима из својих истраживања и начину на који их претварају у производ пројекта. Могу се вратити циљевима учења и истраживачким питањима како би их прецизније одредили. Вођена вјежба се може изводити пленарно, групно или чак самостално. Затражите од ученика да размисле о свом путу кроз сљедећа питања:

- Да ли сам открио/открила оно што сам желио/жељела?
- Да ли сам одговорио/одговорила на своја истраживачка питања?
- Да ли имам довољно информација да наставим с прављењем и дијелењем?
- Да ли ми недостају неке информације?
- У којој мјери сам задовољан/задовољна радом који правим заједно са својим вршњацима?
- Колико сам задовољан/задовољна тимским радом?
- Да ли нешто желим да побољшам?

У зависности од њихових одговора, ученици се могу вратити на претходне фазе, даље истраживати ако је потребно, или прилагодити фокус и истраживачко питање. Можда ће жељети да поново размотре своју улогу у пројекту и тиму, или промијене производ истраживања. Ученици ће можда жељети да пишу периодичне уносе у дневник о путу учења или да воде дневник о свом напретку. Понављамо, ово је отворен процес и пут истраживања који понекад може бити, и ком је дозвољено да буде збркан. Имајте у виду да ревизија захтијева вријеме и да је то континуирани процес.

Алати и активности

- вођено размишљање
- размишљање са вршњацима
- дневник учења за ученике
- радни лист KWL (енг. Know, Want to Know, Learned (Знам, желим да знам, научио/научила сам))

Инспирација

[Тим из Белгије](#)

[Тим из Босне и Херцеговине](#)

[Тим из Данске](#)

[Тим из Словачке](#)

[Тим из Шпаније](#)

ПОДИЈЕЛИТЕ

Када је производ пројекта спреман, вријеме је да га подијелите с остатком свијета! Главни циљ дијељења ученичких пројеката са широм јавношћу јесте да се максимизира утицај њиховог рада на друштво. Оснажујете своје ученике да буду активни грађани у својим заједницама, доприносећи својој локалној историји и локалној култури сјећања. Утицати значи покренути веб-страницу с личним историјама жртава. То такође значи представљање производа (млађим или старијим) ученицима или приказивање изложбе у друштвеном центру или локалној библиотеци. На вама је да истражите могућности! Позовите што више људи: ученике, професоре, родитеље, рођаке, пријатеље и чланове заједнице! Ваши ученици су вриједно радили и заслужују да њихов рад буде препознат!

Алати и активности

- отварање изложбе у школи
- пренос изложбе на различите локације, друштвене центре, музеје и библиотеке
- активности заједничког учења: представљање открића својим вршњацима, држање радионица
- догађај поводом покретања веб-странице
- објављивање подкаста

Инспирација

[Тим из Белгије](#)

[Тим из Босне и Херцеговине](#)

[Тим из Данске](#)

[Тим из Словачке](#)

[Тим из Шпаније](#)

РАЗМИСЛИТЕ

Завршетак пројекта значи размишљање! Можете користити питања за размишљање слична онима која сте претходно користили за вођење ученика кроз пројекат. Овог пута ћете од ученика тражити да размисле о читавом искуству учења и упореде га с оригиналним циљевима учења које сте заједнички идентификовали у фази покретања. Дајте ученицима (и себи) времена да размисле о томе и размотре сљедеће:

- Шта сам научио/научла из пројекта?
- Које сам вјештине развио/развила?
- У којој мјери сматрам да је моје истраживање било значајно?
- Да ли сам научио/научила нешто ново о теми или својој заједници?
- Да ли бих нешто урадио/урадила другачије, односно желио/жељела да урадим другачије?

Алати и активности

- сесија вођеног размишљања
- радни лист KWL

Инспирација

[Тим из Белгије](#)

[Тим из Босне и Херцеговине](#)

[Тим из Данске](#)

[Тим из Словачке](#)

[Тим из Шпаније](#)

ПРАВЉЕЊЕ СОПСТВЕНОГ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Дошао је тренутак да започнете свој пројекат о локалној историји на тему Ко су биле жртве нациста? и откријете приче и личне историје жртава нацизма у својој заједници. Овом темом сте се можда већ бавили на редовним часовима историје а можда се по први пут срећете с овом темом. Било како било, историја нацизма, као и историја његових жртава, веома је сложена. Учење о томе како је и зашто једна идеологија агресивно прогонила и планирала истребљење различитих група људи, како је утицала на заједнице, и како су трагови прошлости и даље видљиви и опипљиви у данашњем друштву, може бити емотивно искуство. У овом пројекту ћете се наћи у улози историчара, заронити дубоко у историје жртава у својим заједницама и истраживати различита мјеста. Неке приче с којима ћете се сусрести биће већ познате, док неке могу бити мање познате или чак потпуно непознате. Ваш задатак је да ове историје откријете и подијелите их са својим вршњацима, професорима и другарима и представите их својој заједници.

Пет група ученика широм Европе завршило је своје пројекте о локалној историји. Открили су историју жртава нацизма, истраживали различита спомен-мјеста и осврнули се на савремене механизме расизма, дискриминације и других облика друштвеног искључивања. Погледајте шта су направили ваши вршњаци из Белгије, Босне и Херцеговине, Данске, Словачке и Шпаније, и нека вас њихова креативност води на вашем путу.

Да бисте лакше организовали свој пројекат, пут учења можете подијелити на различите итеративне фазе:

Покретање: Ви и ваши вршњаци размислићете о томе шта желите да сазнате о теми и истражити које вјештине желите да унаприједите.

Истраживање: Вријеме је за истраживање! Идентификоваћете групу жртава о којима желите да сазнате више, мапираћете истраживачка питања, идентификовати и изучавати изворе и истраживати различита мјеста која су релевантна за ваш пројекат о локалној историји.

Израда: Завршили сте с истраживањем? Вријеме је за прављење коначног производа! Претвараћете открића из свог истраживања у коначни производ.

Ревизија: Заједнички ћете размислити о свом путу до овог тренутка. У овој фази ћете хтјети да истражујете даље или уредите коначни производ. Имајте на уму да је размишљање важан дио сваког корака. Након сваког корака пронађете питања за размишљање којима се можете позабавити самостално или у групи.

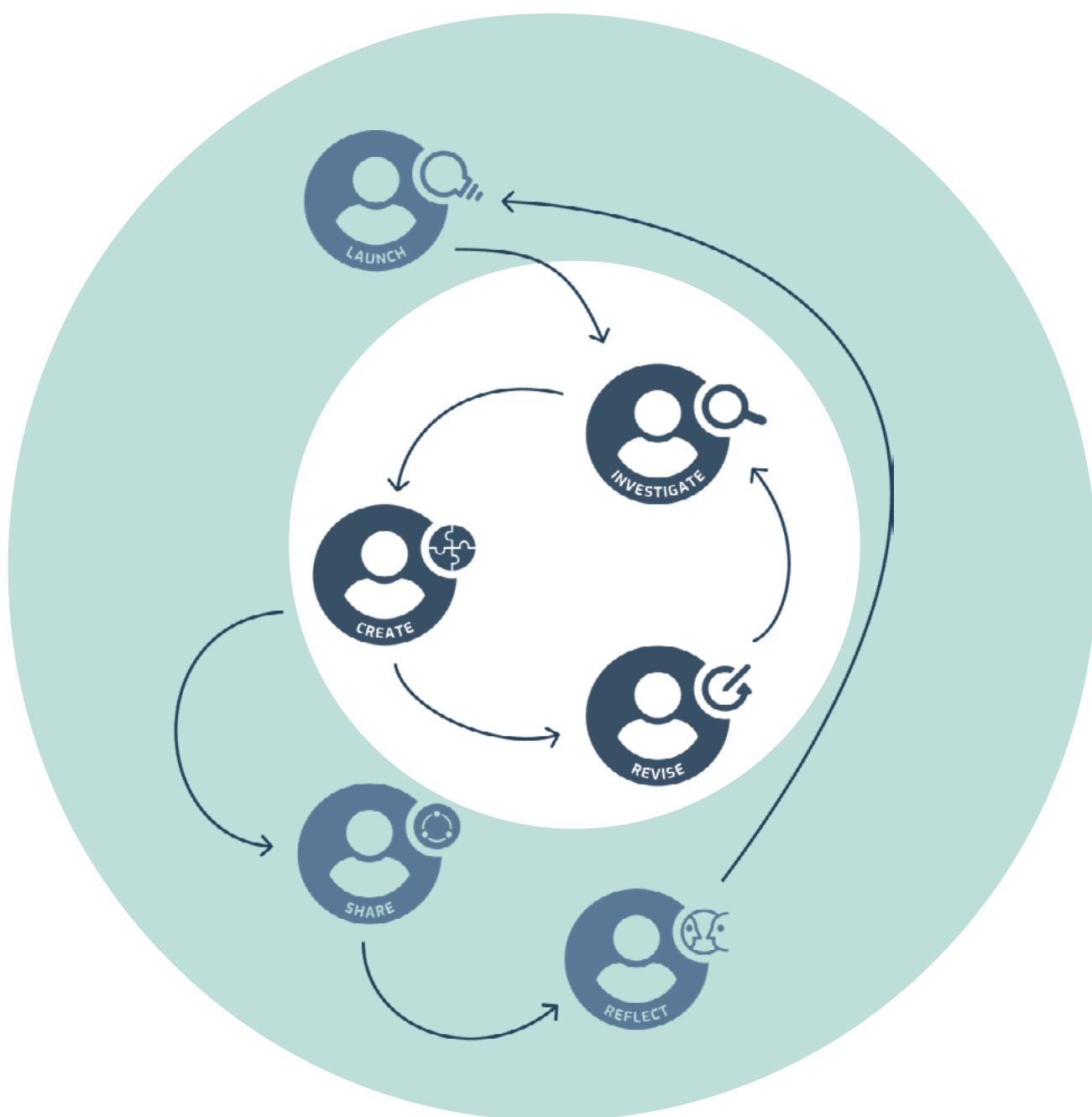
Дијељење: Представите свој рад и коначни производ остатку свијета како бисте максимизирали утицај свог рада у својој заједници.

Размишљање: Направићете осврт на цјелокупни пут учења и вратити се на циљеве учења којима сте се бавили у фази покретања.

Description

ВАШ ПУТ УЧЕЊА

Кликните на слику!

ПОКРЕНИТЕ

Како да започнем свој пројекат?

Било да је овај пројекат дио редовних часова историје, изборни пројекат или дио посебне седмице пројеката, почећете размишљањем на тему Ко су биле жртве нациста? Почните да размишљате са својим вршњацима о томе шта већ знате о овој теми, а шта бисте жељели да истражите. Размислите шта вам је узбудљиво и шта вас занима. Шта знате о историји жртава у својој заједници? Можда ћете жељети и да развијете одређене вјештине, посјетите одређена мјеста или разговарате с одређеним људима у својој заједници. Шта желите да научите? Ви ћете управљати својим путем учења: сами бирате шта желите да учите, како желите да учите и шта желите да направите. Професор ће вас усмјеравати када је потребно и помоћи ће вам да припремите пројекат. Овај пут може бити помало збркан, а већину времена провешћете ван учионице. Могуће је да у овој фази нисте сигурни шта ћете да радите и то је сасвим у реду!

САВЈЕТ: Можете направити дневник учења да бисте пратили свој пут учења. То може бити мапа ума, дневник или рецимо организациони дневник. Професори вам могу помоћи с другим примјерима.

Алати

- радни лист KWL (енг. Know, Want to Know, Learned (Знам, желим да знам, научио/научила сам)) (тражите од професора)
- групни разговор о циљевима учења
- прављење дневника учења (обратите се професору за смјернице)

Питања за размишљање

- Шта већ знам о жртвама нацизма?
- Шта желим да истражим у вези са жртвама нацизма у својој заједници?
- Које вјештине желим да развијем?
- Како желим да радим са својим вршњацима (у тимовима или у паровима)?
- Шта могу да направим?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

ИСПИТАЈТЕ

Шта да истражујем?

Професор вам је дао општи увод у пројекат, временску линију и опште циљеве. Сада је вријеме за испитивање и улазак у фазу истраживања вашег пројекта о локалној историји: Испитајте! За припрему истраживања погледајте информативне листове [Историја нацизма](#), [Ко су починиоци и посматрачи](#), и [Ко су сарадници?](#) У њима ћете пронаћи опште историјске информације о нацизму и жртвама генерално. Као историчар, треба да имате представу о томе шта је већ познато како бисте знали шта треба додатно истражити. Такође је корисно погледати [временску линију](#) и [мапу](#), или направити сопствену временску линију догађаја на основу локалне историје Другог свјетског рата.

Вријеме је да, на основу личних интересовања и локалног контекста, идентификујете групу људи о којој желите да сазнате више. Ови [Информативни листови](#) ће вам пружити историјске информације о жртвама нацизма, као и информације на тему [Преклапања између група жртава](#). Обавезно формулишите истраживачка питања: шта

тачно желите да сазнате о жртвама које ћете проучавати?

Можете користити различите изворе како бисте обогатили своје знање: читајте књиге, гледајте филмове, слушајте подкасте, [интервјуишите стручњаке](#), или користите друге [Помоћни материјали](#). Мноштво информација ће бити доступно на различитим мјестима која ћете посјетити: музејима, споменицима, архивима или друштвеним центрима. Причајте с водичима, проучавајте предмете које видите и упознајте се с окружењем.

Прикупили сте информације. Шта је следеће? Сада је вријеме да се вратите на истраживачка питања. Да ли сматрате да помоћу информација које сте прикупили можете одговорити на питања? Одвојите вријеме да размислите о томе и обрадите приче које сте открили. Припремите се за следећу фазу тако што ћете већ почети да размишљате о начину на који ћете организовати информације. Какву причу желите да подијелите са својом заједницом?

Алати

- [Мапа](#)
- [Временска линија](#)
- [Историја нацизма](#)
- [Ко су починиоци и посматрачи?](#)
- [Преклапања између група жртава](#)
- [Информативни листови](#)
- [Помоћни материјали](#)
- [Како се обавља интервју](#)
- [Како се процјењују слике](#)

Кликните на слику!

Питања за размишљање

- Како ћу организовати своје истраживање?
- Која су моја истраживачка питања?
- Гдје проналазим изворе?
- Како радим с изворима? Шта доносим с мјеста која посјећујем?
- Шта доносим с мјеста која посјећујем?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

НАПРАВИТЕ

Шта да направим?

Пошто сте завршили с истраживањем, вријеме је за прављење финалног производа! Можда већ имате јасну идеју о томе како желите да представите оно што сте открили. Ако немате, можете поново погледати радове ваших вршњака широм Европе. Професор вам такође може дати примјере међу којима можете да бирате. Обавезно испланирајте рад унапријед и провјерите какви материјали и алати су вам потребни и да ли су вам они доступни. Постоји много различитих производа које можете заједнички створити да бисте представили открића свог истраживања и испричали личне историје жртава које сте проучавали. Размислите о томе како и гдје желите да представите информације, као и ко је ваша публика. Ова разматрања ће вам помоћи да подијелите свој коначни производ.

Алати

- изложба
- подкаст
- [веб-страница](#)
- [интерактивна мапа](#)
- документарцац
- представа
- графичка новела
- умјетничко дјело

Питања за размишљање

- Како желим да представим своја открића?
- Шта ми је потребно да направим свој производ?
- Како ћу организовати рад?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

РЕВИДИРАЈТЕ

Гдје се сада налазимо?

Размишљање се одвија у свакој фази пројекта о локалној историји. Ревизија у овој фази подразумијева да провјерите да ли сте задовољни спроведеним истраживањем и производом који сте направили. Можда ћете увидјети да вам је потребно још информација док радите на производу пројекта. То је сасвим у реду! Можете се вратити корак назад у процесу и још мало истраживати све док не будете спремни да наставите. Може се десити и да откријете неке нове информације о другој теми или групи жртава које ће вас заинтриговати. И то је у реду! Ако имате могућности и ако вам временски распоред то дозвољава, можете наставити да истражујете.

Питања за размишљање

- Да ли сам одговорио/одговорила на своја истраживачка питања?
- Да ли имам довољно информација да бих почео/почела с прављењем производа?
- Да ли постоји нешто што желим додатно да истражим?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

Кликните на слику!

ПОДИЈЕЛИТЕ

Како да представим свој пројекат?

Радили сте веома напорно на пројекту о локалној историји са својим вршњацима! Стигли сте скоро до краја! Заједнички сте створили диван пројекат који ћете сада представити остатку свијета. Ово је прилика да се повежете са својом локалном заједницом, подијелите своје знање с њом, и заједнички направите осврт на историје жртава нацизма у свом крају. Кроз своје истраживање и коначни производ дајете глас причама жртава на смислен начин. Дајете допринос локалној историји и остављате свој траг у заједници. Позовите јавност да заједно истражимо приче из прошлости и размислимо о томе како данас можемо стати на пут расизму, дискриминацији и искључивању и како их можемо спријечити у будућности.

С практичне стране, треба да провјерите шта све треба припремити унапријед, у зависности од самог пројекта. Ако правите серију подкаста, размислите о томе како бисте жељели да је покренете. Ако организујете изложбу, распитајте се гдје све можете да изложите. Обавезно то испланирајте унапријед и обратите се професору за смјернице.

Питања за размишљање

- Ко је моја публика?
- На које начине могу да допрем до своје публике?
- Шта је главна порука коју желим да пренесем?
- Како могу да се повежем са својом заједницом?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

РАЗМИСЛИТЕ

Како да завршим свој пројекат?

Иако сте у свакој фази имали вријеме за размишљање, сада је вријеме да се пројекат заврши већом вјежбом размишљања. Ова вјежба размишљања се може изводити на различите начине: самостално, у групама или чак с цијелим разредом. Професор вам може предложити неколико опција. У овом кораку треба да размислите о свом путу учења тако што ћете се вратити на циљеве учења које сте идентификовали у фази покретања. Питања за усмјеравање могу вам помоћи да организујете своје мисли. Можете размислити о различитим стварима: својим циљевима учења, знању које сте стекли, сарадњи са својим вршњацима, као и коначном производу који сте заједнички створили. Шта вам је било упечатљиво? Шта бисте урадили другачије?

Питања за размишљање

- На које сам начине постигао/постигла своје циљеве учења?
- Које сам вјештине развио/развила?
- Који дио пројекта је био најзначајнији?
- Шта је било нарочито изазовно?
- Шта бих слједећи пут урадио/урадила другачије?

Инспирација

- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Белгије
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Босне и Херцеговине
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Данске
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Словачке
- [Упутство за рад](#) и [Пројекат о локалној историји](#) тима из Шпаније

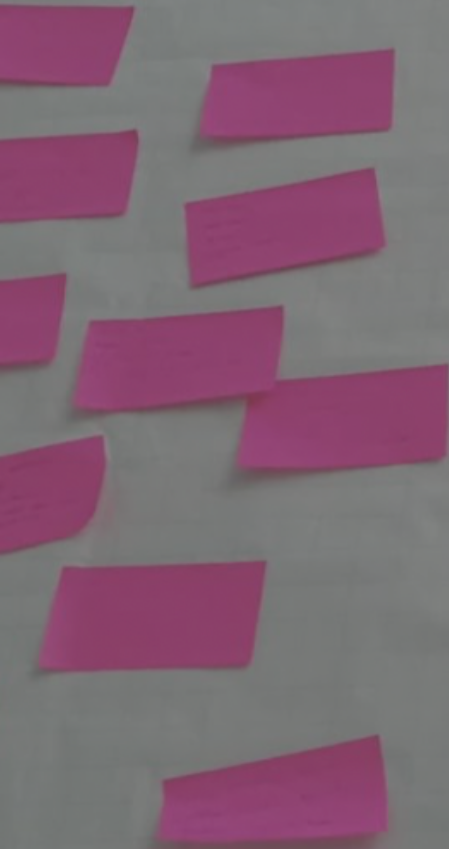

Кликните на слику!

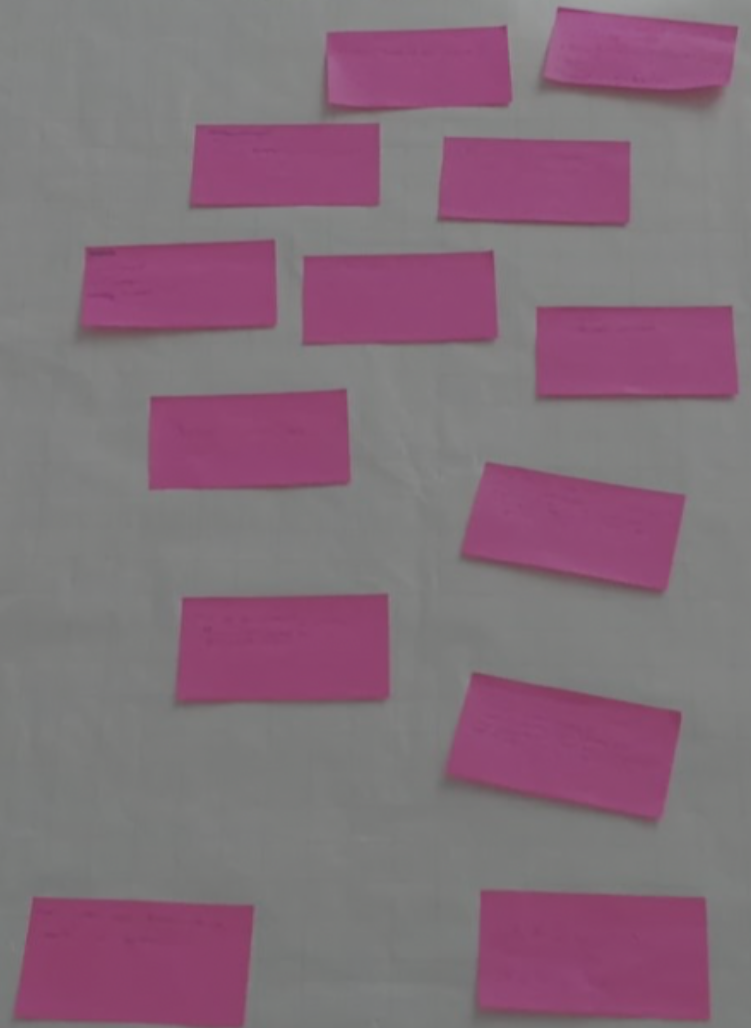
ПРОЈЕКТИ О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

WAT WIL JE VERANDEREN?

WAT WIL JE VRAGEN?

ТИМ ИЗ БЕЛГИЈЕ

Оживљавање гласова и давање гласа жртвама

У периоду од осам седмица, ученици школе LAB Gedreven Onderwijs у Пурс-Синт Амандсу, у Белгији, истраживали су личне историје јеврејских жртава, жртава ромског поријекла и (скривене) дјеце. Фокусирали су се на појмове „посматрача“, „бранилаца“ и „обичних хероја“. Како се постаје бранилац? Ученици су заједно креирали веб-страницу како би подијелили открића из свог истраживања: [Оживљавање гласова и давање гласа жртвама](#). Били су под надзором своје професорке Ен-Катрин Де Клипел и Исабел Депендјел, теренске координаторке за едукацију у центру [Kazerne Dossin](#), Меморијалном, музејском и истраживачком центру о Холокаусту и људским правима у Мехелену, у Белгији.

ТРАЈАЊЕ ПРОЈЕКТА: осам седмица

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

- проширивање знања о историји Другог свјетског рата и нацизма
- развој истраживачких вјештина и способности рада са примарним изворима о жртвама нацизма
- јачање свијести и критичког размишљања
- препознавање механизма мржње, расизма, дискриминације и искључивања
- учење о појмовима активног браниоца/ посматрача у сврху дјеловања против данашњих механизма и случајева искључивања

АКТИВНОСТИ

Пројекат о локалној историји почео је општим уводом у тему Ко су биле жртве нациста? и циљевима учења, као и општим историјским информацијама о Другом свјетском рату и Холокаусту у Белгији, кориштењем временске линије. Ученици су такође истраживали Десет фаза геноцида (Стантон) као појмовни оквир и пратили радионицу о „укључивању“ и „искључивању“. Током припреме за фазу истраживања, ученици су по први пут посјетили центар Kazerne Dossin. Почели су вјежбом размишљања око споменика вагону који се налази близу улаза у музеј Kazerne Dossin. У центру Kazerne Dossin ученици су такође чули и открили причу Режине Слузни, жене која је преживјела Холокауст као скривено дијете.

У периоду од четири седмице, ученици су у групама од четворо бирали различите студије случајева жртава нацизма које ће истраживати. Осим главног истраживачког питања, ученици су за структурисање истраживања користили и одређена истраживачка питања у зависности од студије случаја. Знатан дио истраживања био је посвећен проучавању примарних извора из архива. Ен-Катрин и Исабел су припремиле радне листове с питањима за усмјеравање као помоћ у анализи извора. Кориштени су различити типови примарних извора: нпр. слике/фотографије, родни листови, полицијски извјештаји и вјенчани листови.

Режина Слuzни своју причу дијели са ученицима школе LAB Gedreven Onderwijs у центру Kazerne Dossin.

Сљедећи корак пројекта о локалној историји била је посјета центру Kazerne Dossin с водичем, гдје су ученици могли да повежу личну животну причу студије случаја са широм историјом центра Kazerne Dossin и Белгије током Другог свјетског рата.

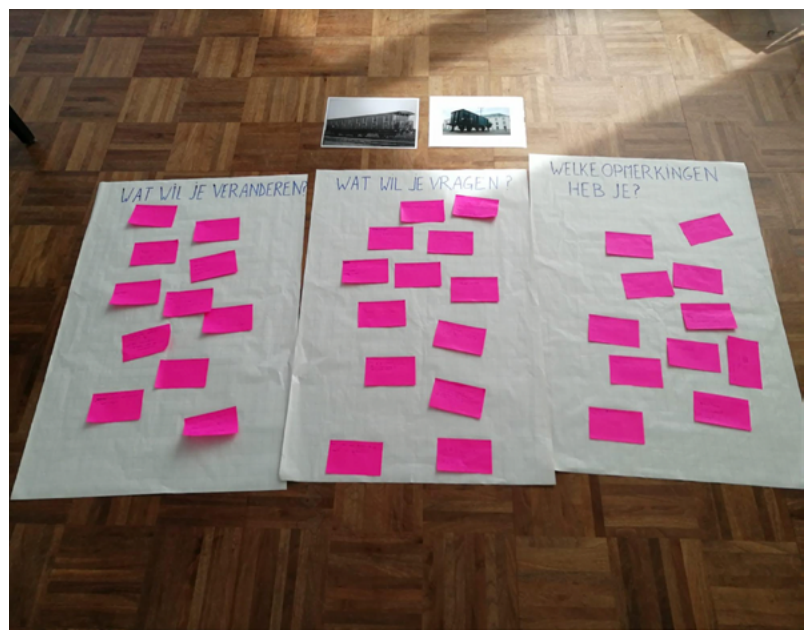
У оквиру школе ученици су такође учествовали у радионици Обични хероји на тему истраживачког питања Како превазићи ефекат посматрача? како би повезали пројекте о локалној историји са садашњим временом и имали увид у прошлост ради истраживања о томе како постати бранилац у данашњем друштву и супротставити се механизмима који и даље дозвољавају да дође до расизма, дискриминације и искључивања. Посљедње двије седмице пројекта о локалној историји биле су посвећене поновном осмишљавању и дијелењу коначног производа [Оживљавање гласова и давање гласа жртвама](#), колекције свих студија случаја и личних животних прича.

ИЗАЗОВИ

Ен-Катрин и Исабел су описале неколико изазова које су доживјеле током пројекта о локалној историји. Једна од научених лекција тиче се планирања времена. Истичу важност постојања довољно времена за припрему пројекта, активности и потребних извора. Имајући у виду опште вријеме, савјетују да се пројекат организује као дио пројектне седмице, у којој се препоручује постојање квалитетних разлика између активности и момената размишљања и емотивних разговора. Ен-Катрин и Исабел такође предлажу постојање довољно прилика за ученике да успоре током фазе истраживања и погледају општи историјски контекст.

Ен-Катрин такође планира да поново ради на теми Ко су биле жртве нациста? са својим ученицима сљедеће године, а у новом циклусу би жељела да њени ученици имају више времена за планирање активности ширења и дијелења учинка с локалном заједницом.

Активност размишљања у центру Kazerne Dossin: Истраживање вагона воза.

ТИМ ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Пројекат о локалној историји тима из Босне и Херцеговине бавио се дјецом, женама и другим цивилним жртвама које су биле прогоњене режимом нациста и њихових сарадника усташа у региону југоисточне Европе, који је тада био познат под називом Независна Држава Хрватска. Под надзором професорки Татјане Јурић и Бранке Љубојевић, одабрано је 18 ученика из различитих разреда Гимназије у Бањој Луци који су учествовали у овом ваннаставном пројекту. Посјетили су различита мјеста повезана с истраживачким питањем и осмислили (путујућу) изложбу на основу свог истраживања. Професори су одабрали интердисциплинаран рад, који укључује аспекте књижевности, креативног писања и других облика креативног изражавања.

ТРАЈАЊЕ ПРОЈЕКТА: 40 радних сати за 6 састанака током 3 мјесеца

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

- стварање емпатије према жртвама уз очување сјећања на њих
- јачање свијести о важности сјећања на преживјеле, жртве, спасиоце и ослободиоце
- јачање свијести о пријетњи у виду радикалних, екстремистичких покрета и тоталитарног режима
- јачање свијести о тренутном антисемитизму, дискриминацији, ксенофобији и другим облицима мржње
- промовисање поштовања људских права
- подстицање одговорности појединца и грађанства
- оснаживање критичког размишљања и интелектуалне радозналости

- развијање отворености ума
- развијање вјештина самосталног учења, истраживања и сарадње
- развијање аналитичких и презентационих вјештина

АКТИВНОСТИ

Радионица

Прва радионица одржана је у школи. Ученицима је дат радни лист KWL (енг. KNOW – WANT TO KNOW – LEARNED (ЗНАМ – ЖЕЛИМ ДА ЗНАМ – НАУЧИО/НАУЧИЛА САМ)) који им је користио током пројекта. Ученицима се савјетовало да хватају биљешке при сваком кораку пројекта како би забиљежили свој успјех. Група је такође радила помоћу интерактивне временске линије и извора који су приказали више перспектива за тематско повезивање политика нацистичког режима, Другог свјетског рата и политике усташа током њихове владавине у

Интерактивна временска линија у школи

Независној Држави Хрватској. Додавањем интердисциплинарног приступа, одиграли су сценарио играња улога на основу текста (Дракуле Новог доба аутора Јована Бабића) који садржи различите перспективе истог догађаја.

Посјета Јеврејском културном центру „Arie Livne“ у Бањој Луци

Ученицима је у културном центру изложбу и историју Јевреја Бање Луке представио историчар Зоран Пејашиновић. Он је такође подијелио свој увид у то како изложба треба да се протумачи и различите прилике под којим је она осмишљена. Ученици су приликом посјете изложби имали задатак да пронађу један историјски извор и личну животну причу или документ који је на њих оставио најјачи утисак и да објасне свој избор. Ученици су посебно жељели да кроз филмове науче више о историји Јевреја, па су им њихови професори препоручили да их погледају код куће.

Visit to the primary school in Šargovac and to the memorial in Drakulić

Посјета је била посвећена истраживању историје 51 ученика српске основне школе које су 1942. године у тој школи убили чланови усташког покрета, као и начинима на који се они данас памте. Група је имала прилику да разговара с директором школе о својим утисцима о школском споменику. Посјета је поткријепљена књижевним текстовима у вези с догађајем и предавањем историчара Владана Вуклиша, који је одговарао на питања ученика.

Посјета споменику и музеју на Козари

Група је посјетила споменик и музеј на Козари, гдје је 1942. године одржана сурова борба између њемачких војних сила уз чланове усташког покрета и партизанског отпора и цивила. Ученици су добили прилику да одлуче коју би тему жељели додатно и детаљније истражити. Били су подијељени у пет малих група на основу сопствених интересовања: Независна Држава Хрватска и усташе, дјеца, жене, отпор и умјетнички дух.

Ученици у музеју на Козари

На Козари су се ученици упознали с кустосом музеја, Бојаном Радаковићем, који им је испричао више о бици на Козари и цивилним жртвама. Уз то је представио и одређено истраживање користећи примарне изворе укључујући фотографије, видео-записе и књижевне текстове.

Посјета споменицима у Јасеновцу и Доњој Градини

Након туре с водичем Ивом Пејаковићем, директором спомен-подручја Јасеновац (бившег логора смрти за Јевреје, Роме, Србе и антифашисте), ученици су добили питања повезана с пет тема које су раније одабрали да би сами могли истражити изложбу. Сви су се заједно окупили на пленарној сједници како би представили своје резултате и добили прилику да поставе додатна питања. Посјетили су и Ромски меморијални центар у Уштицама као и Доњу Градину, највеће мјесто за истрјебљење, највећем мјесту за истребљење у Јасеновцу. У Ромском меморијалном центру разговарали су са кустосом Дуњом Јакоповић, док су у Доњој Градини обилазак историјских пољана - гробница, поред различитих спомен-плоча и споменика, који одају почаст жртвама, предводили професори.

Осмишљавање изложбе

На почетку пројекта ученици су одлучили да осмисле изложбу. У посљедњој фази пројекта прикупили су све информације и дијелове истраживања и записали, осликали, одштампали, уредили и креирали материјале да би израдили паное за изложбу. Изложба је отворена у Културном центру Бански двор у Бањој Луци, као и галерији Народне скупштине Републике Српске. Ученици су овдје имали прилику да представе своје резултате и започну разговор с локалном заједницом.

ИЗАЗОВИ

Тим се суочио с изазовом разговора о комплексности историјских догађаја и учесника у том окружењу које се и даље бори са овим изузетно осјетљивим питањима. То укључује сложену историју Југославије, Независне Државе Хрватске и сарадње усташа са нацистичком Њемачком. Повлачење временске линије од прошлости до садашњости био је један начин приступа овим питањима. Бранка и Татјана су својим ученицима пружиле много прилика да истраже различите перспективе историјских догађаја. То је ученицима омогућило да боље разумију чињеницу да историја може бити промјенљива приповијетка коју увијек формира тренутно друштво. Истраживањем извора као што су књижевни текстови били су у могућности да прошире свој фокус и сазнају како су појединци користили умјетност да изразе личне перспективе о историји свијета.

Фотографија са отварања изложбе у Културном центру Бански двор у Бањој Луци

ТИМ ИЗ ДАНСКЕ

Пројекат о локалној историји ученика гимназије Vejen структурисан је у неколико фаза и корака у периоду од седам дана. Ученици су истраживали различите аспекте прошлих и садашњих облика дискриминације и креирали су подкасте о ономе што су научили. Пројекат је укључивао посјету мјестима у Есбјергу и Оксболу у Јужној Данској, пројекцију филма, предавања и радионице са стручњацима, као и видео позив с тимом из Словачке. Ученици су били под надзором директора Ларса Амдисена Босена и професорке Миреле Исмаили Реџић.

ТРАЈАЊЕ ПРОЈЕКТА: пуних седам дана

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

Приликом осмишљавања пројекта о локалној историји, тим из Данске се ослањао на оквир компетенција за демократску културу. Ово је ученицима нарочито помогло да остваре следеће циљеве:

Вриједности и ставови

- вредновање људског достојанства и људских права
- вредновање културолошких разлика
- вредновање демократије, правде, правичности, једнакости и владавине закона
- поштовање
- отвореност ка другим вјеровањима

Вјештине

- вјештине аналитичког и критичког размишљања
- слушање и посматрање

Знање и критичко разумијевање

- знање и критичко разумијевање начина на који појединци укључују и искључују друге;
- знање и критичко разумијевање свијета, што осим историје укључује и политику, закон, људска права, културу, религију, итд.

АКТИВНОСТИ

Први дан је ученицима био од помоћи у смислу усвајања основног историјског знања у вези с темом и његовог повезивања са садашњошћу. Од њих се тражило да нацртају мапе ума како би приказали историју нацизма. Гледали су филм Талас из 2008. године који се заснива на друштвеном експерименту из 1967. године, који приказује привлачност фашизма, као и то да се он може догодити свуда и у свако доба. Ученици су учествовали и у двјема радионицама: у једној с видео продуцентом пројекта Ароном Петерером како би разговарали о значају споменика за препричавање историје Другог свјетског рата, а у другој са својом професорком Мирелом, избјеглицом из Босне, с којом су разговарали о укључивању и искључивању у друштвима широм свијета данашњице. Од ученика се тражило да запишу лична искуства о укључивању и искључивању и да о њима причају.

Другог дана тим је посјетио град Есбјерг. У локалном музеју ученици су слушали предавање о нацизму у Данској и у групама истраживали изворе у вези с нацистичком партијом у Данској. Посјетили су и гробље гдје су у близини, осим британских и

Групна посјета гробљу у Есбјергу

њемачких војника, сахрањене и њемачке избјеглице. Циљ овога је био да се ученицима покаже колико рат може бити бесмислен. Ученици су прво имали туру с водичем, а затим су самостално истраживали то мјесто. На крају су записали размишљања о својој интеракцији са споменицима и интерпретацији историјских догађаја из локалне перспективе.

Трећег дана ученици су се фокусирали на међусобно повезивање историје и идеологије нацизма и данашњег испољавања дискриминације. Једна од активности било је предавање Питера Шмита, стручњака за логор Аушвиц, о идеологији нациста и логорима смрти. Ово је било поткријељено онлајн видео позивима с ученицима из тима из Словачке током којег су ученици разговарали о томе како се идеологије испољавају у њиховим земљама. На пленарној сједници размишљали су о томе шта су научили и искусили током претходних дана и разговарали о важности и могућности супротстављања дискриминаторским идеологијама и начинима размишљања. Важна тачка у том разговору била је то да иако земље имају различиту прошлост, млади из различитих дијелова Европе и нису тако различити и када обрађују историју нацизма суочавају се са заједничким изазовима.

Четвртог дана пројекта ишло се у посјету новоотвореном музеју FLUGT у Оксболу. Тема музеја су избјеглице из цијелог свијета у данашњој Данској. Иако ове избјеглице долазе из различитих времена због различитих ствари, све оне изазивају слична и снажна осјећања. Музеј FLUGT се налази

на локацији бившег логора за њемачке избјеглице одмах након Другог свјетског рата. Ученици су имали туру по музеју с Трином Јуст Хансен, музејским стручњаком, која је кроз игру улогама ученицима представила историјску позадину логора. Након тога, ученици су самостално обишли интерактивни музеј како би истражили питања у вези с данашњим избјеглицама. То им је помогло да развију емпатију према људима којима је то потребно и да разумију да свако може имати слично искуство.

Конечно, ученици су креирали подкасте о ономе што су научили. Размотрили су различите дијелове пројекта, изабрали свој фокус и користили га као тему за подкасте. На крају, ученици су представили своје подкасте ученицима локалне основне школе, дијелећи оно што су научили с млађим ученицима. То им је додатно помогло да размисле о сопственом учењу током пројекта.

ИЗАЗОВИ

Ученици који су учествовали су већ чули и били упознати с темом нацизма, што значи да је један од изазова била израда пројекта на занимљив начин и пружање помоћи ученицима како би видјели „стару“ тему из „нове“ перспективе. Приступ теренској настави и сарадња с различитим стручњацима послужили су као подстицај за интересовање ученика јер им је показано да њихово укључивање и искључивање других имају стварни утицај. Били су мотивисани и дата им је стварна одговорност у сопственом процесу учења јер су с другима подијелили оно што су научили.

Један од изазова с којима се суочио тим из Данске била је организација ефикасне комуникације с другим пројектним тимом. Прије разговора између ученика из Данске и учесника из тима из Словачке, бринуло се о томе како би језичка баријера утицала на способност ученика да воде детаљне разговоре. Међутим, то је ријешено подјелом ученика у мање собе за састанке, чиме им је омогућено да обраде широк опсег тема. Поред тога што су разговарали о томе шта су научили током пројекта, обрађивали су и „обичне“ теме, попут тога како изгледају

школски дани у њиховим земљама. Дијељењем информација о свом животу и личном искуству, ученици из ове двије земље су активно креирали инклузивно окружење за изражавање вишеструких перспектива.

Практични изазов је био то што је пројекат био подијељен на много малих дијелова и укључивао је организацију и координацију активности с различитим стручњацима. Да би ријешили ово, чланови тима су примијенили више флексибилности у свом програму како би олакшали учешће ученика у одређеним тренуцима.

Виртуелна радионица с видео продуцентом пројекта
Ароном Петерером

ТИМ ИЗ СЛОВАЧКЕ

Тим из Словачке радио је под надзором професора историје из два града, Матеја Белачека (из двојезичне средње школе C.S. Lewis у Братислави) и Габријелом Марушчаковом и Вјером Жајаковом (из гимназије Trebišov). Јурај Варга и Татјана Бирешова координирали су рад професора и ученика у обе школе. За учешће у пројекту укупно је волонтирало 18 ученика, од тога 15 из Братиславе и 3 из Требишова. Ученици из ова два града имали су исте задатке и активности, а затим су упоређивали своје резултате.

ТРАЈАЊЕ ПРОЈЕКТА: 30-50 током шест седмица

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

Пројекат о локалној историји тима из Словачке фокусирао се на историју јеврејских заједница у Словачкој током Холокауста. Ово је био централни тематски елемент који је повезао двије школе које су учествовале у пројекту. Тимови су се ослањали на оквир компетенција за демократску културу како би радили на неколико различитих циљева:

Знање и критичко разумијевање

- знање историје јеврејског друштва
- знање о жртвама нациста, уз разумијевање различитих тумачења и појмова жртве
- разумијевање процеса искључивања из друштва

Вјештине

- критичко размишљање, укључујући анализу извора и критичко тумачење
- преузимање иницијативе и независно доношење одлука у оквиру пројекта под вођством ученика
- формулисање и постављање питања о прошлости

Вриједности и ставови

- независност при извођењу пројекта
- учење из грешака
- саморазматрање кроз повезивање новостеченог знања о историјским контекстима с данашњим друштвом

АКТИВНОСТИ

Пројекат је осмишљен тако да ученици раде независно и усмјеравају сопствени процес учења. Нарочито су подстакнути да истраже о темама које су их интересовале и осмисле своје пројекте у облику за који су сматрали да би био прикладан за презентацију. За подјелу улога и задатака од посебне важности била су два већа састанка тима на почетку сваког мјесеца у току пројекта. Поред тога, сваке двије седмице планиран је састанак с наставницима у Требишову како би се размијениле информације, разговарало о ученичком истраживању и опширније поразговарало о напретку пројекта. Ово је ученицима дало простора да активно учествују у разматрању и добију редовну повратну информацију о свом раду.

Ученици читају и истражују

Пројекат је започео хибридном уводним догађајем у Братислави, којем су присуствовали сви заинтересовани ученици како би се међусобно упознали. Матеј и Татјана су са ученицима били у Братислави, а Јурај је с Габријелом и Вјером и својим ученицима био у Требишову.

У Братислави су ученици који су сарађивали с Матејем посјетили Музеј јеврејске културе и од историчара Мичала Лончикова сазнали више о историји јеврејске заједнице у Словачкој. Посјетили су и Споменик жртвама Холокауста у Братислави. Ученици су заједно радили на изради [дигиталне мапе](#) с информацијама о историји јеврејске заједнице у Словачкој под режимом нациста. Такође су фотографисали мјеста која су значајна за живот Јевреја у Братислави и фотографије додали на мапу, заједно с информацијама које су пронашли у библиотекама и архивима.

Ученици су радили у три групе: прва група је снимила видео-записе којима је представљена историја јеврејске заједнице у Братислави, укључујући синагогу. Друга група је креирала објаве уз опис мјеста и локација повезаних с прогоном у периоду од 1938. до 1945. године, укључујући сједиште Гестапа, зграду коју користи јеврејска организација отпора „Радна група“ и мјеста на којима су жртве окупљане ради депортације. Трећа група је креирала објаве о Споменику жртвама Холокауста и Stolpersteine (каменовима спотицања), укључујући информације о људима којима је одређени камен спотицања одао почаст.

Ученици који су сарађивали с Габријелом и Вјером у Требишову посјетили су локални музеј и с музејским историчарима Домиником Ференчиком и Николом Радовом разговарали о потенцијалним изворима које би могли да користе. Посјетили су и државну истраживачку библиотеку и регионални архив у Кошицама. Ова група ученика снимила је дужи видео-запис о искуствима словачких Јевреја током Холокауста, као и о историји старе синагоге која је срушена у послеријатном периоду.

На крају пројекта, групе су на хибридном догађају представиле пројекте својим школама и подијелиле оно што су научиле током протеклих седмица. Ученици из Братиславе су такође могли да представе своје резултате онлајн помоћу дигиталне мапе коју су израдили. Ученици из Требишова су одржали презентацију за јавност у локалној књижари и културном центру „Šum“, после чега је уследио разговор о њој.

ИЗАЗОВИ

С обзиром на то да је пројекат укључивао двије школе из два града, највећи изазов за тим из Словачке била је координација обе групе ученика. Ово је било сложено из разлога што су ученици припадали различитим нивоима и разредима. Имајући у виду постојећа ограничења наставног плана и програма и школских распореда, често је било тешко организовати посјете музејима и споменицима, што је знало да потраје и по неколико сати. Самостални рад и истраживање за пројекат такође су захтијевали додатно вријеме.

Један од начина борбе с овим изазовом била је примјена веће флексибилности у структури пројекта. Ученици су могли да се за учешће пријаве својеволјно. Они који су имали проблема с редовним тестовима добили су и могућност да користе пројекат као алтернативни облик оцјењивања. Имајући у виду интересовање ученика за теренску наставу, након овог првог пилот-циклуса, Матеј (из Братиславе) планира да реализује пројекат као дио изборног предмета за ученике виших разреда. Габријела (из Требишова) планира да користи приступ пројекта о локалној историји за ученике на семинару о историји 20. вијека и интегрише учинак овог пројекта у нови транснационални пројекат с колегама и наставницима из Мађарске.

Ученици дијеле информације о истраживању и искуству учења

ТИМ ИЗ ШПАНИЈЕ

Пројекат о локалној историји тима из Шпаније утврдио је тематске везе између историје нацистичке Њемачке, франкистичке Шпаније и Универзалне декларације о људским правима (UDHR). Пројекат се осврнуо на људска права као везу између прошлости и садашњости: истраживање о дискриминацији и кршењу људских права у прошлости била је полазна тачка за ученике за њихово размишљање о дискриминацији, друштвеном искључивању и кршењу права данас. Под надзором професора Харија Беобида и Амаје Ламикиз Јауређондо, ученици из школе Santo Tomas Lizeoa посјетили су споменике у парку Аиете у Доностији-Сан Себастијану у Баскији, а осмислили су и изложбу за своју локалну библиотеку.

ТРАЈАЊЕ ПРОЈЕКТА: четири дана, укључујући и презентацију изложбе

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА

На основу оквира компетенција за демократску културу, ученици су усмјеравани ка остварењу сљедећих циљева:

Знање и критичко разумијевање

- усвајање знања историјског контекста
- усвајање знања о људским правима

Вјештине

- критичко размишљање, укључујући анализу извора и критичко тумачење
- поглед из различитих перспектива
- емпатија
- креирање алата за спречавање ситуација искључења и дискриминације
- креативност

Ставови и вриједности

- грађанско размишљање
- поштовање људског достојанства, људских права, једнакости и разлика

АКТИВНОСТИ

Тим из Шпаније користио је UDHR као своју полазну тачку за свој пројекат о локалној историји. У тематском смислу, тим се фокусирао на међусобно повезане историје нацистичке Њемачке и франкистичке Шпаније, укључујући и то како су искуства под овим режимима обликовала будуће глобалне расправе о људским правима. Кроз разговор о појмовима људских права и људског достојанства, ученици су размишљали о потребама за одбраном ових вриједности у демократском и инклузивном друштву.

Пројекат о локалној историји тима из Шпаније је током четири дана био подијељен на четири главна корака.

Посјета мјесту од исторјског значаја

Ученици су посјетили парк Аиете како би истражили споменике који одају почаст жртвама диктатуре Франсиска Франка, жртвама Холокауста и Универзалној декларацији о људским правима. Дата су им питања за размишљање која се тичу сваког споменика и међусобне повезаности та три споменика. У учионици су радили тимски како би истражили различите групе дискриминисаних значајне догађаје и законе који су утицали на ове заједнице. Тако су креирали временске линије како би утврдили

Ученици раде заједно

везе између дискриминације, искључивања и дехуманизације маргинализованих група у нацистичкој Њемачкој; шпанских политичких затвореника који су депортовани у концентрационе логоре под нацистичким режимом; и других група прогоњених и потлачених под Франковом диктатуром.

Разумијевање динамике „ми и они“

Ученици су учествовали у различитим активностима како би анализирали и размотрили процес креирања динамике „ми и они“, што им је помогло да утврде везе између прошлих и садашњих облика дискриминације. Такве активности су укључивале гледање слика како би се идентификовале сопствене предрасуде, отварање шире дискусије о томе како стереотипи и предрасуде настају у свакодневном животу. Ученици су на тај начин радили помоћу оквира „Пирамида мржње“ како би научили о различитим облицима насиља заснованог на мржњи.

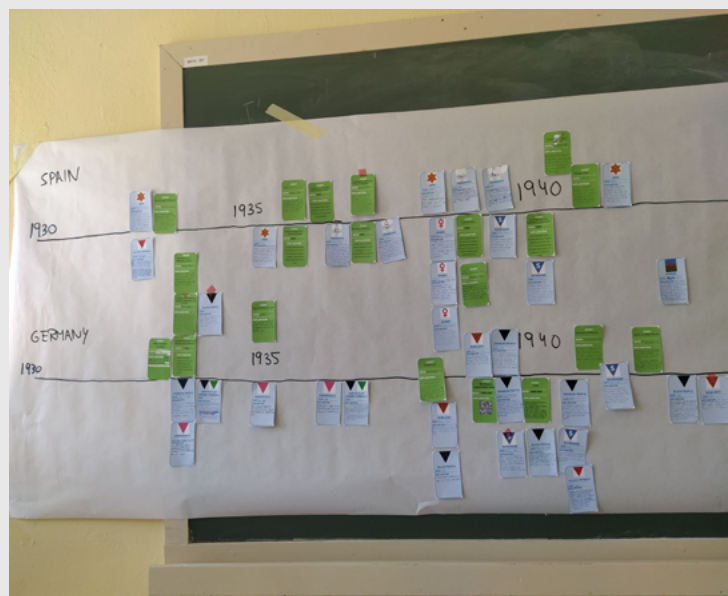
Примјена знања

Ученици су идентификовали процесе креирања динамике „различитости“ и „ми и они“ у различитим медијима које користе у свакодневном животу. Ти медији су укључивали, између осталог, платформе друштвених мрежа, апликације, игрице и музику. Анализирањем дискриминаторских порука пренијетих у овим изворима, постали су свјесни како се дискриминација испољава у њиховом окружењу. Након тога, ученици су почели да бирају теме за свој допринос изложби коју су водили ученици, размишљајући о томе који опсег порука људских права, људског достојанства и поштовања желе да подијеле са својом публиком.

Осмишљавање изложбе

Посљедња фаза пројекта о локалној историји било је осмишљавање изложбе која је трајала двије седмице у јавној библиотеци. Изложба се састојала од паноа на којима су ученици представили данашње дискриминаторске поруке које су пронашли на друштвеним мрежама, а које се односе на различите групе жртава које су проучавали у оквиру историје нацизма, а укључили су и сопствене приједлоге за супротстављање оваквим порукама. Ученици који су учествовали представили су пројекат другим ученицима. Поред тога, креирали су и видео-записе на платформи TikTok како би подијелили оно што су научили током пројекта у аудиовизуелном формату.

Временска линија коју су креирали ученици

ИЗАЗОВИ

Изазов с којим се суочио тим из Шпаније био је успостављање равнотеже између ангажовања ученика и вођства професора. Од посебне је важности било увјерити се да ученици имају довољно простора да самостално истраже тему и своја интересовања, а да им се и даље пружи оквир који ће им помоћи да реализују свој пројекат. Како би се то реализовало, сваки ученик је добио портфолио с активностима које је требало да заврши, као и документ с везама ка онлајн изворима и додатним материјалима. Захваљујући томе могли су да бирају активности и пронађу више информација на основу својих потреба и интересовања. Ученици су такође имали могућност да запишу свој увид и питања на самољепљиве биљешке и залијепе их на временску линију коју су креирали. То им је помогло да самостално повежу теме и контролишу сопствени процес учења.

Ученици представљају своју изложбу у локалној јавној библиотеци

КО СУ БИЛЕ ЖРТВЕ НАЦИСТА?

Утврђивање фокуса и прикупљање потребних информација за Пројекат о локалној историји може бити изазов. Како бисмо то олакшали, креирали смо низ информативних листова о различитим групама жртава да бисте могли да изаберете одакле да почнете.

Након што одаберете групу на коју ћете фокусирати своје истраживање, видјећете да су информације на листу подијељене у три одјељка: прије, током и послије. На крају сваког информативног листа наћи ћете неколико питања за разговор која ће вам помоћи да почнете да размишљате о искуствима те групе и неке материјале – као што су свједочанства, архиве, књиге и филмови – који би вам могли бити корисни током истраживања.

Такође ћете примјетити да су неке ријечи подвучене различитим бојама. Шта то значи? Рецимо да кликнете на ријечи подвучене зеленом бојом. У том случају бићете усмјерени на други информативни лист са основним информацијама о другој групи која се можда преплиће са оном коју обрађујете. На тај начин можете видјети како се њихова искуства преплићу у прошлости и садашњости.

Ако кликнете на ријечи подвучене љубичастом бојом, бићете усмјерени на рјечник, у којем ћете пронаћи кратко објашњење значења сваког термина. Ријечи подвучене плавом бојом означавају мјеста репресије коју су вршили нацисти – као што су концентрациони логори и логори смрти или гета – ако кликнете на њих, бићете усмјерени на мапу те можете видјети њихове локације.

Прије него што пређете на информативне листове, имајте на уму следеће:

Користите информативне листове као полазну тачку за свој процес учења. Они вам неће дати одговор на сва питања, али могу послужити као инспирација за фокус вашег

истраживања – коју групу бисте требали да истражујете и одакле да почнете.

Не морате их све прочитати, али изаберите оне које одговарају вашим интересовањима и опсегу пројекта. На примјер, рецимо да желите да сазнате више о другим групама жртава. У том случају можете проћи кроз листове који вас интересују.

Неки информативни листови пружају осјетљиве информације о издвајању и репресији ових група. Емотивна реакција је у реду, а уколико до ње дође, можете замолити свог наставника да вам помогне да се снађете са овако тешким темама.

Видјећете да су неке термине, који се помињу у информативним листовима, користили и починиоци – нацисти. Узмите у обзир следеће: прочитајте детаљне дефиниције у рјечнику и немојте их користити ван учионице без контекстуализације јер оживљавају дискриминацију и прогон које су ове групе жртава претрпјеле током нацистичког режима.

На крају информативних листова пронаћи ћете и додатне материјале за разматрање. Најприје ћете пронаћи временску линију догађаја да бисте сазнали како су се издвајање и прогон ових група развијали кроз вријеме и о развоју нацизма.

Мапа и рјечник су усклађени с временском линијом. Затим ћете пронаћи неке примјере о томе како да одржите интервју са стручњацима и преживјелима и како да критички приступите сликама тог времена, ако су ово активности које бисте жељели да радите током пројекта. На крају ћете пронаћи дугачку листу извора које можете користити да бисте сазнали више о различитим издвајаним групама.

ИСТОРИЈА НАЦИЗМА

УСПОН НАЦИЗМА

Карл Харер и Антон Дрекслер основали су екстремистичку десничарску странку Њемачку радничка партију 1919. године у Минхену. Исте године, Адолф Хитлер, доушник и агитатор у служби обавјештајне и пропагандне дивизије њемачке војске, постаје члан партије која је 1920. године преименована у Нацистичку партију. Захваљујући његовим агитаторским и говорничким способностима, Хитлер брзо долази на власт, смјењује осниваче и постаје нови вођа странке или [фирер](#) већ 1921. године.

Штурмбтајлунг (СА) маршира у Брауншвајгу 1932. године. Фотографија из Државног архива, слика 102-13377/СС-ВУ-СА 3.0

За разлику од других њемачких политичких партија из овог периода, Нацистичка партија није имала одређену циљну групу и усредсређивала се на теме које превазилазе границе друштвене класе и вјере. Општи политички правац партије био је екстремистички десничарски: између осталог, партија је била [расистичка](#), анитисемитска, антидемократска, [антикомунистичка](#), империјалистичка и милитаристичка. Међутим, партија је ове ставове комбиновала с дијеловима социјалистичке агенде. То је постигла тако што се називала националном и социјалистичком и укључивала политичке ставове карактеристичне за [социјализам](#) – као што је борба за праведне плате – у свој програм. Друштвени углед партије обликован је насилном реториком која је била пропраћена испољавањима физичке моћи и пријетњама. На примјер, нацистички [јуришници](#) служили су као осигурање на јавним догађајима партије, користећи насиље против политичких противника странке и марширајући улицама у приказу снаге.

Године 1923. [Вајмарска република](#) запада у кризу. С обзиром на то да Њемачка није испунила своју обавезу плаћања репарација из Првог свјетског рата, француске и белгијске трупе окупирале су Рурску област, што је довело до настанка [националистичког покрета отпора](#) у Њемачкој. Хитлер и његове

присталице покушали су да искористе нестабилну ситуацију и изведу државни удар – такозвани Пивнички пуч – 8. и 9. новембра 1923. године. Неуспјешни удар сљедећег дана је угушила баварска државна полиција. Хитлеру је суђено за велеиздају. Добио је казну од само пет година затвора, а одслужио је само девет мјесеци. Током времена проведеног у затвору написао је прву дио књиге "Моја борба" односно "Mein Kampf", дјела које је изразило различите идеолошке утицаје које је инкорпорисао у своју политичку агенду. Након покушаја државног удара, Нацистичка партија је званично забрањена. Међутим, након пуштања из затвора, Хитлер обећава да ће поштовати закон, што је омогућило поновно оснивање партије 1925. године.

Наредних година, Нацистичка партија остаје безначајна, али наставља да изражава своје политичке захтјеве и покушава да се шири на националном нивоу. Почетак Велике депресије 1929. године – економске кризе која је довела до масовне незапослености, сиромаштва и појачаних друштвених тензија – био је повољан развој догађаја за нацисте. Апелујући на широк спектар гласача у нестабилној политичкој клими, наишли су на велику подршку становништва. У јулу 1932. године, Нацистичка партија побјеђује на изборима и осваја већину мјеста у националном парламенту. Огроман успјех на изборима наводи предсједника Рајха Паула фон Хинденбурга и његове присталице да именују Адолфа Хитлера за канцелара Рајха 30. јануара 1933. године.

УСПОСТАВЉАЊЕ ДИКТАТУРЕ

У мјесецима након доласка на власт, нацисти су започели процес познат као [Глајхшалтунг](#) (синхронизација или координација). Тај процес је обухватао укидање основних грађанских слобода, брутално потискивање политичких противника и уништење демократских институција. Његов циљ је био да се раније плуралистичке социјалне и политичке структуре замијене друштвом и владом који су били једнообразно окренути ка нацистичкој идеологији, што је чинило основу за радикално државно насиље.

Марш нацистичке партије у Нирнбергу, 1934. Фотографија из Државног архива, слика 183-2004-0312-504/CC-BY-SA 3.0

Нацисти доносе разне законе у сврхе укидања демократије и успостављања диктатуре у Њемачкој. Након пожара у парламенту 27. фебруара 1933. године, који су нацисти приписали комунистима, режим доноси декрет који дозвољава нацистима да противнике затворе на неодређено, потисну публикације које критикују Нацистичку партију и укину основна грађанска права као што су слобода говора, штампе и окупљања. Доношењем [Закона о пуномоћи](#) од 23. марта 1933. године, нацисти добијају право да доносе законе без пристанка парламента или потписа предсједника. Тиме је суштински укинут парламент и одвајање моћи између институција.

У наредним мјесецима, министри и чланови парламента широм Њемачке који су критиковали режим замијењени су нацистичким лојалистима. Друге политичке странке су забрањене, те је Нацистичка партија тако постала једина легитимна политичка странка у Њемачкој и Њемачка постаје тоталитарна једнопартијска држава. Након смрти предсједника Паула фон Хинденбурга 1934. године, титула канцелара

спаја се с титулом фирера, чиме Хитлер постаје диктатор Њемачке.

У марту 1933. године, Нацистичка партија оснива прве [концентрационе логоре](#) да би затворила своје политичке противнике и учврстила своју контролу. Хитлер је 1934. године овластио СС да централизује концентрационе логоре под својим вођством. Од тада па надаље, свим концентрационим логорима у Њемачкој (а након избијања рата и на њемачким окупираним територијама) искључиво је управљао СС. Испочетка, већина затвореника били су [политички противници](#), но временом нацисти почињу у великој мјери затварати и друге прогоњене групе као што су [Јевреји](#), [чланови ЛГБТКИ+ заједнице](#) и [Јеховини свједоци](#).

Један од основних циљева Нацистичке диктатуре био је да сва подручја људског

Посљедица Новембарског погрома, позната и као Кристална ноћ, 10. новембар 1938. Фотографисао Мајк Лихт преко Flickr CC BY 2.0

живота доведе под своју контролу и трансформише њемачко друштво у [Фолксгемајншафт](#) (заједницу људи). Ова заједница је осмишљена као заједница са строгим хијерархијом која се више не води разликама у класи, занимању или образовању. Интереси појединца требало би да буду подређени интересима националног [Фолксгемајншафта](#). У пракси, то је првенствено значило непоколебљиву оданост Фиреру и подршку друштвеним и политичком циљевима нацистичког режима. Концепт [Фолксгемајншафта](#) постаје свеprisутан у њемачком друштву и исказује се кроз оснивање масовних организација. На примјер, омладинска организација Хитлерјугенд и њен огранак за жене, Савез њемачких дјевојака, осигуравали су да се млади досљедно образују у складу с нацистичким идеалима.

Један од основних услова за прикључење [Фолксгемајншафту](#) била је припадност [„Аријевској раси“](#), израз који су нацисти

Оптуженичке клупе у Нирнбершким процесима, 1945. Фотографија из Државног архива (HD-SN-99-02955- DOD/NARA Public Domain 1.0

користили да означе Нијемце као „супериорну“ групу становништва. Иако је ова дефиниција била нејасна, било је очигледно да ова категорија не укључује [Јевреје](#) и остале групе које су нацисти сматрали расно „инфериорним“. Уопштено, режим је искључивао оне који су се противили нацизму и људе које су сматрали неподобним да буду дио националне заједнице представљене у идеји [Фолксгемајншафт](#), без обзира на расну припадност. То је укључивало политичке противнике као што су [комунисти](#), социјалдемократи и чланови покрета отпора, као и људи које су сматрали „криминалцима“ или [„асоцијалним“](#).

ПРОГОН ЖРТАВА

Док су били на власти, нацисти су доносили законе и спроводили политике у сврху

прогона људи који се нису уклапали њихови визију [Фолксгемајншафта](#). Од 1933. године, званично почиње искључење људи које су нацисти сматрали „неаријевцима“, као што су Јевреји, Нијемци афричког поријекла, Роми и Синти, из разних професионалних области као што је државна служба. Истовремено почиње напад на економску основу јеврејског живота у њемачкој бојкотом јеврејских радњи. У јулу исте године, партија доноси Закон о превенцији наслеђених болести код потомака што је означило почетак [присилне стерилизације особа с душевним болестима и функционалним диверзитетом](#) – кључна компонента нацистичке еугенике која је поставила темељ за режимски програм „еутаназије“.

Године 1935. [Нирнбершки расни закони](#) забранили су бракове и сексуалне односе између људи које су нацисти

сматрали „аријевцима“ и „неаријевцима“ и ограничавали су држављанство на оне који су према нацистима били „аријевске“ или „аријевски сродне“ крви. Иако су се ови закони првенствено односили на [Јевреје](#) проширени су да укључују и друге које су нацисти сматрали расним непријатељима [Фолксгемајншафта](#), укључујући [Роме](#), [Синте](#) и [Нијемце афричког поријекла](#).

Исте године, режим појачава дискриминацију против [ЛГБТКИ+](#) заједнице поштрењем [става 175](#) Њемачког кривичног закона који проширује већ постојеће казне за хомосексуалност. Још једна значајна ескалација прогона догодила се током [погрома од 9. до 10. новембра 1938.](#) године. Нацистичке паравојне јединице оштетиле су или уништиле јеврејске радње и синагоге широм Њемачке, а десетине хиљада јеврејских мушкараца су ухапшене и послате у концентрационе логоре. Након тога, влада поштрава своје административне стратегије како би присилила Јевреје на емиграцију.

У међувремену, нацистичка спољна политика постаје све агресивнија у покушају ширења Њемачког Рајха. У марту 1938. године, Аустрија је припојена Рајху уз подршку значајног дијела аустријског становништва. Њемачка припаја и Судете у Чехословачкој у септембру исте године у складу са споразумом које су потписале Њемачка, Велика Британија, Француска и Италија. Упркос Хитлеровој изјави да ће то бити његов посљедњи територијални захтјев, нацистичка Њемачка је извршила инвазију на преостале територије Чехословачке и преузела контролу над Мемелом (област Клајпеда) у Литванији у марту 1939. године. Њемачка врши инвазију на Пољску 1. септембра 1939. године, чим почиње Други свјетски рат. Њемачка напада и окупира већину континенталне Европе 1940. и 1941 године.

ДРУГИ СВЈЕТСКИ РАТ И КРАХ НАЦИСТИЧКЕ ЊЕМАЧКЕ

Избијање рата створило је услове за још радикалнији прогон. На примјер, нацистички режим спровео је [Акцију Т4](#) – убијање људи

с душевним болестима и функционалним диверзитетом, што је представљало први случај систематског убијања гасом у Њемачкој. У окупираној источној Европи, нацисти оснивају [гета](#) за сегрегацију [Јевреја](#) од остатка становништва. Нацистичка инвазија на [Совјетски Савез](#) у јуну 1941. године проширила је географски обим рата убијањем совјетских цивила и [ратних заробљеника](#) у великим размјерама. Паравојни одреди познати као Ајнзацгрупе убијали су огромне бројеве цивила, поготово цивила јеврејског поријекла. Иако су примарно пуцали у своје жртве, такође су користили и гасне комбије.

Током рата, нацисти су отворили више концентрационих логора и [логора смрти](#) широм окупиране Европе. Режим би слао жртве прогона у ове логоре гдје су одмах убијани или [фприсиљени на рад](#). Стотине хиљада жртава умрло је од болести, глади или хладноће због лоших услова у логорима. У децембру 1941. године нацисти су основали први логор смрти у Хелмну у дијелу Пољске који је припојен Њемачкој. По свршетку дискусије на [Ванзејској конференцији](#) у јануару 1942. године, режим је радио на систематском спровођењу такозваног [„Коначног рјешења јеврејског питања“](#), које је укључивало масовну депортацију Јевреја у окупирану Пољску како би били убијени. У јуну 1942. године нацисти су започели с масовним убијањем Јевреја у великом логору [Аушвиц-Биркенау](#). У марту 1943. почели су слати [Роме и Синте](#) у Аушвиц како би били систематски убијени. Употреба гаса као методе убијања убрзала је овај процес: на примјер, нацисти су у Аушвицу користиле веће [гасне коморе](#) како би убили више хиљада људи дневно, а тијела су спаљивали у намјенски изграђеним [крематоријумима](#).

Прекретнице у рату биле су пораз Њемачке у бици за Стаљинград у фебруару 1943. године и савезничка инвазија на Нормандију 6. јуна 1944. године ([Дан Д](#)). Са слабљењем положаја Њемачке, нацисти су затворенике логра пребацивали с једне локације на другу путем [„маршева смрти“](#) у којим је умрло хиљаде људи. Како су Савезничке силе напредовале у рату, ослобађале су нацистичке логоре широм Европе. Хитлер

се убио 30. априла 1945. године, а 8. маја 1945. нацистичка Њемачка се безусловно предала, чиме је окончан рат у Европи. Од новембра 1945. до априла 1949. вођен је низ судских поступака, укључујући [Нирнбершке процесе](#) и [Међународни војни трибунал за Дахау](#). У Нирнбергу, Савезници су одржали Међународни војни трибунал како би судили двадесет двојици највећих њемачких ратних злочинаца. Потом су услиједила суђења за ратне злочине које су појединачно водиле четири земље побједнице против Нијемаца и њихових сарадника за масовне злочине и друге ратне злочине. Ова суђења су често била на мети критике јер су неки оптужени ослобођени или су – они који су добили дуге затворске казне или смртне казне – касније добили смањене казне или пуштени на слободу. Поред тога, већини починилаца нацистичког режима никад није ни суђено. Од 1945. године правни поступци су вођени у Њемачкој и другим земљама широм Европе – у неким случајевима много година након завршетка Другог свјетског рата. Све до данас постоје дебате о томе како да се суди и носи са злочинима почињеним током Холокауста.

КО СУ ЖРТВЕ?

Данашње схватање о томе ко је жртва повезано је с идејом жртве која је створена и аргументована у [закону о људским правима](#) и [мјерама транзиционе правде](#). Међутим, идеја жртве је поприлично неограничена и захтијева размишљање о томе кога сматрамо жртвама:

1. Жртве су нејасне личности јер се њихови [поступци](#) сматрају пасивним. Када размишљамо о жртвама, замишљамо их као несретне појединце који су се нашли на погрешном мјесту у погрешно вријеме. У том контексту, они се претварају у универзалне ликове, скривајући политичке димензије жртве. Ова деконтекстуализација и [измјештање](#) жртва и њихових контекста доводи до деполитизације њихових сјећања.

Ромска породица у Келну, 1937. Фотографија из Државног архива, BILD146-1997-019-27A, CC-BY-SA 3.0

2. Уопштавање жртва без посматрања њиховог локалног, друштвеног, историјског и политичког контекста доводи до [хомогенизације](#) саме категорије жртве, гдје сва искуства и посљедице насиља постају исти. Сlike и референце које користимо за приказивање жртва углавном су настале током њиховог прогона и виткимизације, а не прије или послије овог периода. На тај начин се жртве сведу на чин виктимизације.
3. Групе жртва су постале гласноворници порука које желе пренијети јавности. Ово претвара гласове свих жртва у један једини глас и може делегитимисати укључење било ког другог гласа.
4. Неке групе се могу сматрати привилегованим и признатијим од других, што ствара [хијерархије патње](#). Ово постаје нарочито значајно када се ради о широком спектру жртва. На примјер, дискриминација ЛГТБКИА+ појединаца наставила се дуго послије краја нацизма, групе као што су „асоцијални“ донедавно уопште нису сматрани жртвама, а други као што су Роми и Синти су и даље жртве прогона.

Из ових разлога, треба да испитамо и рашчланимо ово поимање. Не ради се о негирању постојања жртва, него о разумијевању њиховог контекста и довођењу у питање ограничења или фиксираних разумијевања појма жртве.

Белоруска јеврејска група отпора, 1943.
Аутор фотографије непознат, преко Wikimedia, Public Domain 1/0

КАКО МОЖЕМО ПОДУЧАВАТИ О ЖРТВАМА А ДА ИХ НЕ ИНСТРУМЕНТАЛИЗУЈЕМО?

1. Проблематизација идеје о жртви захтијева од нас да је [историзујемо](#) и објаснимо расправе, знања, институције и средства који су имали утицај на различита искуства жртава. То укључује разговарање о [починиоцима](#) и [посматрачима](#) и разумијевање тога како неко постаје жртва. Контекст је кључан у испитивању мотивације починилаца и разумијевању тога како су злочини постали легални и уставни. Поврх тога, да бисмо боље разумјели ситуацију жртава у то вријеме, не треба да их сматрамо само „беспомоћним“.
2. Морамо укључити различите тачке гледишта и материјале да бисмо приказали [мултиперспективност](#) жртве. Проблематизација категорије жртве такође захтијева разумијевање тога да се други људи могу сматрати жртвама у различито вријеме и на различитим мјестима. На примјер, неко ко би одговарао нашем разумијевању жртве можда себе не сматра жртвом, док неко кога ми можда не сматрамо жртвом себе сматра жртвом.

3. Кључно је узети у обзир [интерсекционалност](#) жртава. Када посматрамо концепт жртве као резултат текућих и интерактивних процеса, постоји простор за различита схватања концепта жртве. Поред тога, од кључног значаја је да разумијемо да жртве имају више различитих идентитета. Стога их је неприродно сврставати у једну категорију која смањује њихове идентитете. Овај процес нам помаже да разумијемо како су ови други идентитети могли играти улогу у отпору или пружању солидарности међу жртвама.

4. Идентитет жртава не треба сматрати пасивним и хомогеним. Жртве нису само особе које настоје превазићи катастрофе и обновити своје животе како би престале бити жртве. Иако су им могућности за дјеловање биле јако ограничене, оне су често биле активни актери и покушавале побољшати своју ситуацију или ситуацију других. Након Другог свјетског рата, неке од њих су се придружиле заједницама жртава и постале гласноговорници и политичари, подучавајући о својим искуствима да би спријечили понављање ових историјских догађаја. Неке су већ биле политички актери у вријеме нацизма (као што су политички противници и комунисти) и биле су прогоњене због своје идеологије и активизма. Истовремено, неке су се суздржавале од политичких активности и одлучиле да наставе да живе своје животе.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Проучите политике које наглашавају прогоне различитих жртава. Разговарајте о природи неких политика, њиховом односу с нацистичком идеологијом и догађајима Другог свјетског рата. Такође размислите о томе зашто су одређене групе биле на мети нациста и како су их нацисти представљали.

Објасните посебна искуства различитих група жртава да бисте омогућили ученицима да схвате како је сваки од ових злочина био значајан. Прикупите свједочанства жртава из исте групе (на примјер, два Јевреја или два Рома или Синта) које су прошле кроз слична искуства. Нека ваши ученици идентификују сличности и разлике и разговарају о својим открићима. То ће омогућити да боље схвате зашто не треба да генерализујемо искуства жртава нацизма.

Јеврејска породица у Будимпешти, 1948.
Фотографија из FOTO:Fortepan/Хамори Була. CC-BY-SA
3.0

Схватите интерсекционалност жртава и колико је различитих људи прошло кроз слична искуства дискриминације и угњетавања због свог идентитета. Прикупите свједочанства жртава из различитих група (на примјер, једна особа јеврејског поријекла, један припадник ЛГТБКИА+ заједнице и једна особа афричког поријекла) из истог мјеста и идентификујте сличности и разлике између њихових искустава.

Питајте ученике шта њима значи појам жртва и зашто неки људи себе сматрају жртвом а неки не. Дајте својим ученицима животне приче људи који се не идентификују на исти начин а пролазе кроз иста искуства. Шта су урадили послје ових догађаја? Да ли су разговарали о њима? Да ли су подијелили с другима шта им се десило? То ће им омогућити да схвате различите историјске перспективе

и то да се људи истих ситуација могу сјећати на различите начине. Такође, можете истражити случај Бињамина Виломирског или Енрика Марка који су се претварали да су жртве Холокауста и размислити о томе зашто неки људи лажно тврде да су жртве и кога сматрамо жртвама.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.pbslearningmedia.org/resource/understanding-intersectionality-dolores/understanding-intersectionality-dolores/>

<https://www.yadvashem.org/>

<https://www.ushmm.org/remember/resources-holocaust-survivors-victims>

<https://holocausteducation.org.uk/wp-content/uploads/1.-Non-JewishVictimsOf-NaziPersecutionMurder-download.pdf>

<https://arolsen-archives.org/en/learn-participate/initiatives-projects/documentated/toolkits/>

<https://wienerholocaustlibrary.org/>

Онлајн архиве:

<https://stolenmemory.org/en/>

<https://iwitness.usc.edu/educatorresources>

КО СУ ПОЧИНИОЦИ И ПОСМАТРАЧИ?

[Жртве нациста](#) су централне личности у подучавању и истраживању историје, док се знатно мање пажње посвећује онима који су починили те злочине. Једна од препрека у проучавању [починилаца](#) јесте недостатак одговарајућег правног оквира и политичке воље за истраживање и прогон починилаца, поред потешкоћа при дискусији о сарадњи у националним контекстима након пораза нацистичке Њемачке. Правни систем након

1945. године дефинисао је начине на које се касније говорило о починиоцима. Како је Хладни рат створио подјелу која је омогућила многим починиоцима да избјегну прогон у оквиру антикомунистичких политика, правни поступак остао је недовршен и контроверзан. Недавна истраживања проширују наше разумијевање починилаца, укључујући материјалне извршиоце. Они који су били на високим положајима, администратори

Hitler, Goering Goebbels and Hess. Image by National Archives via pingnews. Public Domain 1.0

Војници дижу заставу нацистичке Њемачке у Акропољу, у Грчкој. Фотографија из Државног архива, слика 101I-164-0389-23A / Theodor Scheerer / CC-BY-SA 3.0

(тзв. починиоци из канцеларије) и они који су заговарали и ширили нацистичке идеје попут расизма, антисемитизма и мржње ка демократији у својим књигама, предавањима и свакодневним интеракцијама с колегама и запосленима се такође могу сматрати починиоцима. Стога починиоци су били, између осталих, вође Нацистичке партије, банкари, привредници, професори, војни званичници, љекари, новинари, инжењери, судије, писци, адвокати, трговци, полицајци и државни службеници.

КО СУ ПОЧИНИОЦИ?

Када помислимо на починиоце, испрва имамо обичај да их опишемо једнодимензионалним појмовима као што су зло, садизам и болест. Неопходно је да преиспитамо ове поједностављене начине на које објашњавамо како људи постају починиоци. За ово је кључно да разумијемо како су функционисали нацистички режим

и идеологија и да посматрамо починиоце као појединце који дјелују и доносе одлуке у специфичним контекстима. Једино кроз преиспитивање мотива и поступака починилаца и [сарадника](#) можемо да схватимо зашто су извршавали наређења без опирања и касније остали некажњени, као и то како су бирали, манипулисали и угњетавали појединце.

Међутим, дефинисање ко јесте или није починилац је тешко због промјенљиве правне дефиниције и културног контекста. С једне стране, демонстрација злочина почињених у прошлости сама по себи није довољна да објасни сложени процес конструисања личности починиоца. С друге стране, категорије „масовног злочинца“ или починиоца кориштене у Закону о људским правима и свједочанствима жртава се често разликују од оних које су за препричавање својих доживљаја користили они који су радили за државу, војну или паравојну формацију.

СИВА ЗОНА ПОСМАТРАЧА И ИМПЛИЦИРАНИХ ПОЧИНИЛАЦА

Схватање историје нацизма кроз дихотомије жртава и починилаца не узима у обзир нејасну динамику која стоји иза репресије и опресије. Како бисмо ово избјегли, морамо створити јасну разлику између жртава и починилаца и увести сасвим нову групу разлика обиљежених различитим нијансама [саучесништва](#) које се не уклапају лако у ову дихотомију.

[Посматрачи](#) се обично дефинишу оним што нису били. Нису били ни жртве ни починиоци. Ова категорија обично укључује оне који су присуствовали догађајима, али нису активно учествовали, на примјер, они који нису осудили прогон и дискриминацију појединаца на мети нациста. Посматрачи се обично сматрају пасивним или равнодушним. Међутим, многи су ипак на неки начин учествовали.

Људи на улицама који гестикулирају нацистички поздрав. Фотографисао Џејмс Вон преко Flickr CC-BY-NC-SA 2.0

[Имплицирани починиоци](#) се налазе на положајима који доносе моћ и привилегије, али сами директно не узрокују штету. Ипак, они својим поступцима доприносе успостављању и одржавању режима опресије и дискриминације, иако не учествују у функционисању или настанку режима.

Послије рата, многи су тврдили да нису учествовали у режиму и одбили су преузети одговорност за оно што се догодило. Многи су били укључени у радње расистичких државних радника и нису били само пасивни свјedoци. На примјер, државни службеници који су свакодневно обрађивали порез на богатство Јевреја, такозвану [таксу на јеврејски капитал](#), или наставници који су се придржавали расистичког, дискриминаторног и антисемитичког планог програма.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Размислите о свим занимањима, особљу и радницима који су учествовали у премјештању милиона људи европским жељезничким системом. Шта је могло утицати на њихове изборе и поступке?

Како посматрачи доприносе дискриминацији и прогону одређених појединаца? Можете користити десет фаза геноцида Грегорија Стантона да бисте схватили како долази до ових ситуација или како настаје клима у којој може доћи до геноцида.

Размислите о ситуацијама гдје сте били свјedoци дискриминације. Јесте ли пасивни посматрач или активни учесник у заустављању дискриминације? Шта утиче на вашу одлуку?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/nazi-perpetrators-of-the-holocaust>

<https://www.hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/what-is-genocide/the-ten-stages-of-genocide/>

<https://unpacked.education/video/faces-of-the-holocaust-the-perpetrator/>

<https://sfi.usc.edu/news/2013/11/back-school-echoes-and-reflections-part-9>

Онлајн свједочанства:

<http://www.camps.bbk.ac.uk/testimonies/pery-broad.html>

НАЦИСТИЧКИ САРАДНИЦИ

Ријеч „сарадња“ има много позитивних импликација: на примјер, сарађујете са својим вршњацима на овом пројекту. Међутим, у контексту нацизма, ријеч „сарадња“ се односи на оне који су подржавали и помагали нацистичком режиму. Сарадници су играли кључну улогу у спровођењу и одржавању нацистичких политика широм Европе, укључујући масовна убиства. Без распрострањене сарадње и често тихог одобравања локалних власти, влада и грађана, нацизам се не би могао проширити у толикој мјери. Тачан број сарадника је тешко одредити јер је сарадња имала много различитих облика.

ПОЈЕДИНАЧНИ САРАДНИЦИ

[Антисемитизам](#), [национализам](#), [расизам](#), [антикомунизам](#), [сексизам](#) и [хомофобија](#) су постојали и прије нацизма. Многи грађани из цијеле Европе који су вјеровали у ове идеје су учествовали у прогону и дискриминацији оних који се нису уклапали у расну идеологију нациста. Разлози због којих су сарађивали с нацистима били су различити. Неки су сарађивали ради личне користи, а други из страха. Неки су чврсто вјеровали у фашистичку идеологију. Други нису, већ су сарађивали из „прагматичних“ разлога.

Видкун Квислинг, норвешки премијер од 1942. до 1945. године. Његова пронацистичка влада је сарађивала у депортацији норвешких Јевреја. Фотографија из Riksarkivet (норвешки државни архив) преко Wikimedia CC Public Domain.

Сарадници су често били „обични“ људи, као што су појединци који су друге пријављивали властима. Међу њима су били и државни службеници и бирократе који су омогућавали рад нацистичке администрације. Нацисти су регрутовали локално становништво за помоћ полицији, војним јединицама и државним службама и на територији Њемачке и на територијама под њемачком окупацијом. Неки од ових људи радили су као стражари у [концентрационим логорима](#) и [логорима смрти](#).

Две младе жене у усташким униформама. Слика из Меморијалног музеја Јасеновац, преко Меморијалног музеја Холокауста Сједињених Држава.

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА

У случају њемачких савезника, сарадња се заснивала на заједничким политичким и економским интересима. У фашистичкој Италији, донесен је низ „расних закона“ за дискриминацију [Јевреја](#) и [људи афричког поријекла](#) у оквиру италијанског колонијалног царства. Слично, [Вишијевска Француска](#) је увела мјере против људи које је сматрала „непожељним“, укључујући [Јевреје](#), [политичке противнике](#), или [ЛГБТК+ појединце](#).

Сарадња се одвијала и у зонама под њемачком окупацијом широм Европе. У Норвешкој и Грчкој присталице нациста су постављене као шефови влада. Помагали су њемачким властима да идентификују и депортују Јевреје у концентрационе логоре и логоре истребљења. У нацистичким [марионетским државама](#), локалне организације, милиције и паравојне снаге активно су помагале националсоцијалистима у убијању [Јевреја](#), [Словена](#), [политичких противника](#), [Рома](#) и [Синта](#), као и многих других. На примјер, [Хлинкова гарда](#) у Словачкој Републици и [Усташе](#) у су одговорне за убиства стотине хиљада људи. Поједине групе, попут четника у Југославији, формиране су да се одупру Силама Осовине, али су се понекад придруживале њемачким снагама и њиховим савезницима у операцијама против политичких противника и различитих етничких група.

ЕКОНОМСКА САРАДЊА

У Њемачкој и територијама под њемачком окупацијом, компаније су у различитим мјерама сарађивале с нацистима. На примјер, неке фирме као што је Круп помагале су у производњи оружја за њемачку војску, а разне француске и данске компаније биле су произвођачи или добављачи нацистичког режима. Друге су директно учествовале у управљању системом за масовно убиство. На примјер, жељезнички системи попут Њемачке националне жељезнице (Рајхсбан) и SNCF у Францујској играли су кључну улогу у превозу жртава до концентрационих логора и логора смрти. [Циклон Б](#), гас кориштен за убијање жртава, производили су и добављали огранци водеће Њемачке фармацеутске и хемијске компаније IG Farben.

Компаније су често имале користи од система [присилног рада](#) који је постојао у концентрационим логорима и радним логорима. То укључује велике компаније као што су Siemens и Mercedes-Benz. Мање локалне компаније у близини концентрационих логора такође су имале користи од „изнајмљивања“ затвореника. Имале су приступ јефтиној радној снази тако што су плаћале номиналну накнаду нацистичким властима умјесто да запошљавају раднике.

ШТА СЕ ДЕСИЛО САРАДНИЦИМА?

У многим заједницама широм Европе, људи за које се сматрало да су нацистички сарадници одмах су подвргнути судским или вансудским казнама након завршетка рата 1945. године. Мјере против њих укључивале су [произвољно затварање](#), јавно понижење (као што је бријање главе), затвор и погубљење. Неке земље попут Норвешке спровеле су чистке људи које су сматрали сарадницима нацистичких окупатора, међу којима је био и бивши премијер Видкун Квислинг. У деценијама након 1945. године, [ловци на нацисте](#) сакупљали су информације о могућим сарадницима и проналазили их, било појединачно или у групама.

Проблем нацистичких сарадника се није увијек рјешавао непосредно по завршетку рата. Многи сарадници су неометано наставили са својим каријерама. Током Нирнбершког процеса, суђено је нацистичким званичницима на високим позицијама, али појединцима није. У другим земљама попут Аустрије, државе и владе се често сматрају жртвама нацистичког режима, а не активним сарадницима.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Шта мислите зашто су „обични“ људи широм Европе сарађивали с нацистима? Са каквим изборима су они били суочени?

Како и зашто су неке земље сарађивале с нацистима?

На који начин компаније и организације које су сарађивале с нацистима данас могу признати и одговорити на ову историју?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.theholocaustexplained.org/how-and-why/why/collaboration/>

<https://www.theholocaustexplained.org/resistance-responses-collaboration/collaboration-outside-of-germany/croatia/>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/collaboration>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/teaching-holocaust-and-human-behavior>

<https://echoesandreflections.org/unit-9/?state=open#lessn2>

Онлајн свједочанства:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/vidkun-quisling-1#:~:text=Vidkun%20Quisling%20was%20a%20Norwegian,traitor%E2%80%9D%20or%20%E2%80%9Ccollaborator.%E2%80%9D>

<https://www.mauthausen-memorial.org/en/History/Witness-Testimonies>

Документарац:

Final Account. у режији Лука Холанда (2020)

КАКО СЕ ПРЕНОСЕ СЈЕЋАЊА ЖРТАВА НАЦИЗМА?

Како се сјећања и искуства преживјелих и жртава преносе и јавно и приватно, нове генерације присвајају та сјећања и чине их својим. Познато је да су ове нове генерације под великим утицајем искустава својих родитеља и родбине. Ипак, прво треба да размислимо о томе како се та сјећања преносе и како се различите генерације односе према њима.

Иако се већина истраживања о преносу сјећања фокусира на оне који припадају групама жртава, не можемо заборавити да се сјећања [починилаца](#), [посматрача](#) и [сарадника](#) такође преносе.

КАКО ДОЛАЗИ ДО ПРЕНОСА СЈЕЋАЊА?

До преноса сјећања долази у многим различитим просторима током нашег живота, као на примјер унутар породице, у школи, током друштвеног живота с пријатељима, док гледамо филм или читамо књигу.

Унутар породице

Породичне приче се не бирају већ се насљеђују, а ово насљедство се састоји од прича о породици и традиција које родитељи и родбина пренесу на дјецу. Међутим, већина родитеља и родбине контролише шта и како се преноси на њихову дјецу. На примјер, користе стратегије као што су причање прича прилагођених узрасту

дјетета, прескакање трауматичних сцена или примјењују креативност да претворе приче у авантуристичке или хумористичке. Стратегије се могу промијенити с узрастом дјеце.

Породични портрет њемачко-јеврејске породице, јул, 1939. Фотографија из америчког Меморијалног музеја холокауста.

У јавности

У јавним просторима, одређеним догађајима или личностима се одаје почаст, што одражава и ојачава њихов историјски утицај. Ове манифестације укључују празнике, прославе, дане жалости, параде и бдијења које преносе специфичне наративе и поруке о прошлости.

Улога медија

Када размишљамо о преносу, такође треба да проширимо наше видике и на материјалне артефакте јер сумноги предмети нераскидиво повезани са сјећањима. Људи стварају предмете и артефакте да се присјете нечега или обиљеже нешто; на примјер, можете питати рођаке постоји ли икакво породично [наследство](#) у вашим породицама.

Предмети и приче који се преносе у масовним медијима утичу на то како се млађе генерације односе према прошлости. Оваква медијатизација прошлости заснива се на медијским садржајима који се односе на прошлост, што их чини лако доступним људима различитог поријекла на различитим мјестима.

РАЗЛИЧИТЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

Када разговарамо о генерацијама, морамо почети с подсјетником: јединство генерације не подразумева да сви припадници једне генерације имају иста сјећања, нити да су истих година. Припадати истој генерацији не значи дијелити иста сјећања о истом историјском догађају. Генерације чине мноштво појединаца различитих година с различитим успоменама и искуствима, које су у стварном животу замагљене и преклапају се с [пресјецима](#) преко и унутар генерације. Штавише, како су многи људи морали да напусте своје домове у току Другог свјетског рата али и након рата, ова сјећања се преклапају с причама о миграцији, егзилу и расељењу које укључују различите земље и културе.

Друга генерација

Од 1960-их година прошлог вијека, друга генерација истражује шта значи бити „дјеца оних који су преживјали Холокауст“. Ове генерације су биле заокупљене својим поријеклом, желећи да сазнају више о искуствима својих родитеља и боље разумију одакле потичу. Многи су постали политички активни и истраживали искуства својих родитеља.

Важно је напоменути да се ово није десило само с насљедницима оних који су преживјели нацистички режим, већ и у многим другим земљама које су прошле кроз сукобе и диктатуре. На примјер, у Аргентини је послије диктатуре Виделе дошло до покрета дјеце (*hijos*) жртава присилних нестанака која су хтјела да пронађу своје биолошке родитеље.

Трећа и четврта генерација

Док су дјеца друге генерације слушала приче својих родитеља, дјеца треће и четврте генерације слушала су приче својих дједова и бака. Важно је схватити да, нажалост, немају сва дјеца баке и дједове који би им причали ове приче. Њихова породична историја се преноси преко сјећања њихових родитеља о причама које су слушали кад су били дјеца. Празнине попуњавају оним што уче у школи, прочитају код куће или виде на телевизији. Због тога су сјећања млађих генерација понекад састављена од дијелова непотпуних прича.

Међутим, ово није спријечило њихове унука у активизму. На примјер, у Шпанији се окупила генерација унука и започела ископавање масовних гробница из Шпанског грађанског рата. Широм Европе, многи унуци помажу у постављању [камена спотицања](#) (*Stolpersteine*) да означе гдје су им баке и дједови живјели прије депортације.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Питајте ученике да ли у њиховим домовима постоји неки предмет који симболише размишљања њихових породица о прошлости. Наставите ову вјежбу тако што ћете их питати како се њихов град/ село присјећа прошлости. Који догађаји и празници се обиљежавају? Постоје ли маршеви, параде, споменици, дани жалости или други ритуали?

Одличан начин да схватите како се преносе сјећања јесте да питате баке и дједове и родитеље о неком догађају у прошлости који вас занима. Касније упоредите њихове одговоре и сјећања и пронађите сличности и разлике у томе како се сјећају истих догађаја.

Да бисте схватили како различити медији утичу на то како се односимо према прошлости, наведите филм, стрип, роман или подкаст који сте погледали/прочитали/ послушали и размислите о томе како говоре о прошлости. Упоредите их с информацијама које сте сазнали током овог пројекта или часа. Анализирајте како различити медији на различите начине објашњавају историјске догађаје.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Књиге и чланци:

Art Spiegelman. Maus. 1980 (стрип).

Онлајн ресурси:

<https://map.stolpersteine.app/nl>

<https://stolenmemory.org/en/>

ПРЕКЛАПАЊА ИЗМЕЂУ ГРУПА ЖРТАВА

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Нацисти су непријатељима прогласили веома разноврсне друштвене групе. Те групе су имале различите друштвене положаје, као и различите међусобне односе. Стога су одређене групе понекад остваривале различите контакте и односе. Међутим, ове интеракције нису увијек биле позитивне, те је долазило до узајамне дискриминације између група.

У ТОКУ НАЦИЗМА

У вријеме нацизма, људи из свих група жртава дијелили су просторе и искуства. На примјер [Јевреји](#), [Роми](#) и [Синти](#), [ЛГБТКИ+ особе](#), [„асоцијални“](#), [политички противници](#) и многи други су били затворени у [концентрационим логорима](#). Међутим, не можемо говорити о преклапању између ових група на уопштен или хомоген начин. Односи између затвореника су се разликовали у зависности од периода и логора или затвора у коме су се налазили. Иако је генерално постојала солидарност између ових разноврсних група, такође су постојали случајеви у којима [протјерано лице](#) није помогло или пружило подршку другом затворенику. Будући да су се борили за преживљавање, неки су покушали да побољшају своје шансе за опстанак на туђу штету. Као посљедица тога, конкуренција, хијерархије и опресивни односи нису били неуобичајени у логорима.

Етничка припадност, националност и политичка идеологија играли су значајну улогу у настанку ових мрежа солидарности. Протјерано лице је понекад било у сродству с другим протјераним лицима исте националности. Кључно, многе везе и пријатељства произашли су из претходних дијељених искустава жртава док су заједно радиле у истој фабрици или истом граду, или из заједничких политичких или вјерских ставова.

[СС](#) је наметнуо строге категорије групама затвореника у логорима на основу расне хијерархије. Унутар ове хијерархије, одређени затвореници могли су радити у администрацији логора, што значи да су имали веће шансе за преживљавање од [Јевреја](#) и [Рома](#) који нису имали приступ овим положајима. [Затворски функционари](#), користили су своје ограничене утицаје да подрже чланове својих група, али су често и злоупотребљавали своју моћ. И у [Аушвицу](#) и у [Бухенвалду](#), политички затвореници и Јевреји знатно су допринијели документовању масовних убиства. На примјер, шпански затвореник Франсиско Боик користио је свој фотоапарат да свакодневно забиљежи насиље и убиства у логору Маутхаузен. Јевреји затворени у [Аушвицу](#) закопали су извјештаје о масовним убиствима у Биркенауу из страха да у супротном будући нараштаји никада не би сазнали о њима.

Такође су постојале мреже солидарности у логорима и одјељцима за жене. На примјер, у [Равензбрику](#), [су жене](#) затворене из политичких разлога основале мреже солидарности и ћелије отпора и активно су пружале отпор у логору. Подржавале су друге жене, иако су понекад одбијале да им помогну на основу поријекла, вјере или идеологије. Неке иницијативе су биле средства самоодбране — на примјер, саботажа производње у фабрикама за [прислини рад](#) гдје су неке од жена радиле или међусобно спасаване од казне или погубљења. Поред тога постојали су и мали свакодневни чинови солидарности међу затвореницима, као што је образовање и пружање политичке обуке, организација културних догађаја (1944. године одржане су мале прославе Божића за дјецу), или чак прославе рођендана или државних празника.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Након рата опстала је солидарност између жртава, али и разликовање између различитих група жртава. На примјер, 1948. године, политички затвореници су се противили плаћању компензација „асоцијалним“ људима, људима с душевним болестима и функционалним диверзитетом, и, у неким случајевима, Ромима и Синтима.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Изаберите свједочанства и анализирајте односе између различитих група жртава у концентрационим логорима, логорима смрти, радним логорима и гетима. Шта је утицало на узајамну помоћ и солидарност међу затвореницима? Какве односе су успоставили?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн свједочанства:

<https://iwitness.usc.edu/search?search=relationship%20&category=landing>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/aunt-rosies-kitchen>

<https://birkbeck.cloud.panopto.eu/Panopto/Pages/Viewer.aspx?id=90ca72ab-56b2-4e50-996b-4dcde181acdd&start=0>

<http://www.camps.bbk.ac.uk/testimonies/leon-ceglarz.html>

Књиге и чланци:

<https://www.literaryjournal.in/index.php/clri/article/view/711/825>

<http://www.camps.bbk.ac.uk/themes/in-mate-relations.html>

„АСОЦИЈАЛНИ“ И НАЦИСТИ

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Једна од категорија коју су нацисти створили у сврху прогона оних које се не уклапају у њихову политичку идеологију била је категорија „асоцијалних“ или „нерадника“. Иако су ови називи кориштени као колективна категорија за подршку прогона оних које су нацисти сматрали друштвеним отпадницима и за оправдавање [масовног хапшења](#), засновани су на дугој традицији дискриминације и искључења.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацисти су пропагирани идеју „[Фолксгемајншафт](#)“ (заједница људи) као објашњење и одговор на политичке и друштвене преокрете у [Вајмарској републици](#). Ово ново друштво није укључивало такозване „[Фолксшедлинге](#)“ (људи које су нацисти сматрали опасним „штеточинама“) чији се начини живота нису уклапали у нацистичку визију „продуктивног“, „вриједног“ и „добро прилагођеног“ члана [Фолксгемајншафта](#).

Заснована на дугогодишњим формулисаним еугеничким критеријума и психијатријским истраживањима, криминална биологија се развила у смјеру подржавања прогона током нацистичког режима. Љекари, психолози и криминолози су били овлаштени да доносе одлуке о животима људи који су били класификовани као „непоправљиви“ или

„психопате“. Њих су називали „друштвеним странцима“ ([Гемајншафтсфремде](#)). На овај начин, нацистички режим је обиљежавао појединце или социјалне групе – обично припаднике нижих друштвених класа – неспособним за рад. Тиме су оправдали прогон незапослених људи и бескућника, људи који су примали социјалну помоћ, проститутки, просјака, зависника од алкохола или дроге и младих људи у старатељству социјалних установа. Медицински стручњаци су нарочито одиграли кључну улогу у доношењу одлука о даљем обавезном „поправном“ образовању, затварању у концентрациони логор, стерилизацији или убиству.

Штавише, група „асоцијалних“ укључивала је жене које нису одговарале идеалу нацистичке државе. Нацистичка идеја „неморалног понашања“ односила се на жене које се нису придржавале нацистичке родне идеологије која је очекивала од жена да постану мајке. У пракси, концепт борбе против „противника“ нацистичког друштва такође се ослањао и на родне стереотипе.

Од 1938. године па надаље, они који су категорисани као „асоцијални“ слати су у [концентрационе логоре](#), гдје су као идентификацију носили [зелене троуглове](#), док су [зелени троуглови](#) означавали „криминалце по занимању“. Те године, број затворених у концентрационим логорима се удвостручио након „[Операције нерадник](#)“ која се састојала

од два масовна хапшења „асоцијалних“, укључујући Јевреје. Стотине жена и око десет хиљада мушкараца је послато у логоре, од којих је готово половина (четири хиљаде) послата у [Бухенвалд](#).

Будући да је нацистичка дефиниција појма „асоцијалан“ била поприлично широка, није познато колико је људи затворено због ове категорије. Неке процјене прелазе 35.000. Није познато колико их је преживјело, мада је стопа смртности оних који су носили црне троуглове генерално била веома висока.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Већ 1950-их година, Савезници и локалне хуманитарне агенције покушали су да покрену планове за помоћ преживјелима и породицама [жртва](#). Међутим, на почетку су као жртве били признати само они који су били прогоњени на основу [расе](#), [религије](#) или идеологије, а хетерогена група „асоцијалних“ пала је у други план. Током своје борбе за добијање признања и компензација, преживјели су се често суочавали с љекарима, судијама и социјалним радницима који су активно учествовали у њиховом искључењу из друштва и прогону током нацистичког режима.

Њемачки парламент је „асоцијалне“ жртвама нацизма прогласио тек 2020. године. То се догодило тек 2018. године након што је друштвени научник Френк Ноненмахер, чији је стриц ухапшен зато што је био „асоцијалан“, покренуо кампању на страници [change.org](#) коју је подржало више од 20.000 људи. У фебруару 2020. године, влада је усвојила приједлог којим су „асоцијални“ признати као једна од група жртва нацистичког режима. Оно што је значајно јесте да приједлог потврђује да „нико није с правом био затворен, мучен или убијен у концентрационим логорима“. Иако то данас дјелује очигледно, ова изјава је посљедица деценија дебате и борбе за признање.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Направите с ученицима концептуалну мапу и убаците све кључне ријечи, појмове и категорије које се сматрају дијелом појма „асоцијалан“. Покушајте да пронађете информације о људима различитог поријекла да бисте схватили како су се њихова искуства и животи разликовали.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.hanisauland.de/node/1982>

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/volksgemeinschaft.html>

<https://www.jugend-im-kz.de/en/aktion-arbeitsscheu-reich-1938/>

<https://gedenkstaette-moringen.de/web-site/30.html>

<https://arolsen-archives.org/en/about-us/statements/stigmatized-their-whole-lives-long/>

<https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-mit-dem-schwarzen-winkel>

Филмови и документарци:

Fog in August. 2h 6, 2016.

Онлајн изложбе:

https://www.ravensbrueckerinnen.at/?page_id=7517

<https://www.die-verleugneten.de/en/>

ВЈЕРСКЕ МАЊИНЕ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Вјерске мањине попут [муслимана](#), [Јеховиних свједока](#) или [квекера](#), постојале су дуго прије нацизма. Јудаизам је такође био мањинска религија, али због специфичности прогона и дискриминације Јевреја, постоји посебан информативни лист о [јеврејским жртвама](#).

Јеховини свједоци основани су у Сједињеним Америчким Државама 1872. године, а свој мисионарски рад у Европи започели су 1890-их година. Заједница је испрва била позната као „Истраживачи Библије“, а касније „Међународно друштво истраживача Библије“ (на њемачком Internationale Bibelforscher-Vereinigung или IBV). До краја раних 1930-их година, у Њемачкој су имали око 25.000 до 30.000 чланова. Међутим, Јеховини свједоци су били жртве дискриминације чак и прије нацизма, јер су их главна њемачка лутеранска и католичка црква сматрале [јеретицима](#).

Религијско друштво Пријатеља, такође познато као квекери, било је религијски покрет који је, иако мали, вијековима учествовао у друштвеним покретима. На примјер, били су међу предводницима покрета против робовласништва у Сједињеним Америчким Државама. Друштво је основано у Енглеској у 17. вијеку, али се убрзо проширило и на континенталну Европу и британске колоније. Квекери су пацифисти, али су учествовали у ратовима организовањем [хуманитарних интервенција и помоћи](#).

Карл-Хајнц Кусеров, Јеховин свједок који је ухапшен због својих вјеровања. Био је затвореник у концентрационим логорима Дахау и Заксенхаузен у Њемачкој. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Јеховини свједоци

Прогон Јеховиних свједока одвијао се у периоду између 1933. и 1945. године. Јеховини свједоци су одбијали да прихвате режим који се противио њиховим увјерењима, да се придруже партијским организацијама или да учествују у изборима, те су се због тога нашли на мети нациста. Неколико мјесеци по доласку нациста на власт, регионалне владе (углавном у Баварској и Пруској) прогониле су Јеховине свједоке тако што су им прекидале састанке и пљачкале и заузимале њихова локална сједишта. Посебна јединица [Гестапа](#) саставила је регистар особа за које се вјеровало да су Јеховини свједоци. Многе активности Јеховиних свједока противиле су се политикама и идеологији новог режима. На примјер, у марту 1935. Јеховини свједоци одбили су позив у војску или да обављају војне послове након што је поново уведена обавезна војна служба. Иако нису били забрањени, многе њихове активности противиле су се политикама новог режима који их је сматрао дисидентима. Због тога, и за разлику од других група које су нацисти прогонили, Јеховини свједоци су могли избјећи прогон одрицањем своје вјере и службом у њемачкој војсци – што је мало ко и учинио.

Процјењује се да је до краја 1939. године 6.000 Јеховиних свједока било затворено у затворима и [концентрационим логорима](#), гдје су за идентификацију носили [љубичасти троугао](#). Многи други су избјегли или

Чланице Квекерске организације, Америчког комитета пријатељских услуга који је организовао операцију спасавања и ослобођења у Тулузи, Француска, 1942. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

покушали да побјегну. Барем 1.400 је умрло у логорима, а додатних 273 је осуђено на смрт пред војним судовима зато што су одбили војну службу.

Квекери

Квекерски међународни центри су се од почетка нацизма фокусирали на пружање хуманитарне помоћи (попут оснивања јавних кухиња и вртића). Међутим, након [Кристалне ноћи](#), [погрома](#) који се одиграо у новембру 1938. године, фокусирали су се на помагање људима да избјегну из Европе и да се смјесте у Сједињеним Америчким Државама. Године 1939. имали су више од 3.000 нових случајева. Док су друге хуманитарне организације помагале одређеној врсти избјеглица, квекери су помагали онима који нису добијали друге врсте помоћи. На примјер, неаријевским хришћанима (онима које су нацисти сматрали припадницима јеврејске расе, али који себе сами нису сматрали Јеврејима) и партнерима у мијешаним браковима између особа од којих једна била Јеврејин, а друга не. Поред тога, сарађивали су с другим организацијама попут Националне службе за избјеглице, Хебрејског друштва за помоћ имигрантима и Националног савјета Јеврејки како би помогли што више људи могуће.

Муслимани

Иако их је било мало, појединци муслиманске вјероисповијести су затварани у концентрационе логоре. Према неким подацима, само 53 од 400.000 затвореника у Аушвицу били су муслимани, док нека истраживачи процјењују да је било најмање 1.000 муслиманских жртава. Међутим, муслимани нису били на мети нациста због вјерских или расних разлога због интереса режима у свјеверној Африци. Већина жртава били су совјетски војници или појединци који су се опирали режиму.

Духовни отпор

[Отпор](#) нацизму постојао је у много облика, од оружаног до неоружаног. Примјери овог укључују организоване покушаје бјекства из гета и логора, супротстављање режиму, илегално кријумчарење у [гета](#) и духовни отпор. Духовни отпор се односи на покушаје појединаца да задрже своју људскост, интегритет, достојанство и

осјећај цивилизованости у контрасту с дехуманизацијом и деградацијом коју су искусили под нацистичким режимом. То је генерално укључивало одржавање културних и образовних активности, документовање властите заједнице и тајне вјерске обреде. На примјер, Јеховини свједоци су наставили да одржавају састанке и да се моле у логорима. У логору [Бухенвалд](#) су основали подземну штампарију и дијелили вјерске памфлете.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Дискриминација вјерских мањина у Европи данас обично не укључује физичко насиље и не може се поредити с нацистичком дискриминацијом. Данас су заступљенији вербално злостављање или радње као што су узнемиравање људи који носе видљиве вјерске симболе. Међутим, неоспорно ја да су вјерске мањине и даље жртве дискриминације и прогона у многим земљама широм свијета.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Зашто се вјерске групе налазе на мети влада и идеологија? На који начин се може успротивити оваквом нападу или намјери?

Када говоримо о отпору, често мислимо само на насилан отпор опресивном режиму. У чему се огледа важност духовног отпора?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Додатне информациј:

<https://www.jw.org/en/jehovahs-witnesses/faq/jw-holocaust-facts-concentration-camps/>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-persecution-of-jehovahs-witnesses>

Онлајн архиве:

<https://www.ushmm.org/collections/the-museums-collections/curators-corner/the-nazi-persecution-of-jehovahs-witnesses-the-kusserow-collection>

Онлајн свједочанства:

<https://www.hmd.org.uk/resource/simone-arnold-liebster/>

ДЈЕЦА И НАЦИСТИ

Дјеца на мети нациста нису била због тога што су била дјеца, већ због тога што су припадала одређеним друштвеним групама. Нека дјеца су се на мети нациста нашао због тога што су била [Јевреји](#), [Роми](#) и [Синти](#), а друга због биолошких разлога, попут дјеце с [душевним болестима](#) и [функционалним диверзитетом](#). Дјеца су била посебно угрожена [прогоном](#) и имала су најнижу стопу преживљавања у [концентрационим логорима](#) и [логорима смрти](#). Нацисти и њихови сарадници убили су отприлике један и по милион јеврејске дјеце, десетине хиљада дјеце Рома и Синта и између пет и седам хиљада дјеце с менталним болестима и функционалним диверзитетом.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Судбине дјеце зависиле су од тога да ли су били од користи нацистима. Како мала дјеца нису била радно способна, слата су у [гасне коморе](#) одмах по доласку у [центре за убијање](#) и [логоре смрти](#), заједно са старијим људима, трудницама и особама с [душевним болестима](#) или [функционалним диверзитетом](#). Тинејџери су могли радити у [радним логорима](#), али бебе су убијане по рођењу у [гетима](#) и логорима. У концентрационим и [транзитним логорима](#), љекари у служби [СС](#)-а су изводили медицинске експерименте на дјеци, што је често доводило до смрти дјетета. Нарочито су их занимали близанци.

У [гетима](#), су одрасли често користили дјецу за кријумчарење хране, лијекова и других потрештина, па су тако понекад тинејџери или чак и млађа дјеца учествовали у активностима [отпора](#). Гета нису била безбједна средина за дјецу и многа су умрла од глади, болести или зато што нису имала прикладну одјећу или склониште.

Мисије спасавања

Разне земље, хуманитарне организације и појединци покушали су да спасу дјецу од нацизма удаљавајући их с опасних територија. Једна шема која је започела након [Кристалне ноћи](#) 1938. године била је позната под називом [Операција Киндертранспорт](#), и дозвољавала је јеврејској дјеци без старатеља млађој од седамнаест година да избјегну у Уједињено Краљевство. Било је неопходно да приватни грађани или организације гарантују да ће преузати на себе финансирање бриге о сваком дјетету, образовања и емиграције у Британију. Током прве [Операције Киндертранспорт](#) 2. децембра 1938. године, одведено је око 200 дјеце из јеврејског сиротишта уништеног послје погрома у Берлину. До 1940. године, око 10.000 дјеце безбједно је одведено у Уједињено Краљевство гдје је већина смјештена у хранитељске породице, мада су нека остајала у специјалним дјечјим домовима.

Поред организованих хуманитарних акција, дјецу су спасавали и појединци. На примјер, амерички пар Гилберт и Еленор Краус 1939. године отпутовали су у Беч да спасе педесеторо дјеце.

Техеранска дјеца

Од 1939. године многи Пољаци су завршили у Совјетском Савезу, или због тога што су се налазили на пољској територији коју је окупирао Совјетски Савез, или због тога што су бјежали од рата. По доласку, многи су депортовани у Сибир и совјетску централну Азију, а други су умрли због лоших животних услова. Као посљедица тога, многа дјеца пољских Јевреја су одвојена од родитеља или су остала сирочад. Совјетске власти су 1942. године одобриле пресељење 24.000 пољских цивила у Иран. То је укључивало око 730 дјеце, од којих су већина била сирочад. Ова дјеца су у Иран отпутовала из сиротишта и склоништа и била су позната као [Техеранска дјеца](#). Када су стигла у Техеран, [ционистичке](#) вође и пољска влада уговориле су транспорт ове дјеце у Палестину.

Скривена дјеца

Ако нису била у могућности да побјегну, нека дјеца су преживјела тако што су се скривала. То је био компликован процес. Јеврејске и хришћанске хуманитарне организације морале су пронаћи волонтере који би скривали дјецу и тако на себе преузели огроман ризик, или су породице морале да се ослањају на сопствене везе. Нека дјеца су се крила код својих родитеља или браће и сестара. Нека су могла да иду у школу и упознају другу дјецу, док су друга морала да остану потпуно скривена. Уколико су смјештена у нове породице, морала су да користе лажне идентитете, нова имена, забораве своју прошлост и можда науче нови језик. О неким су се бринули с љубављу, док су други били сурово злостављани. Нека дјеца су се годинама скривала док су их нацисти активно прогонили. До 1945. године, доушници су пријавили око двије хиљаде дјеце.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Послије рата, родитељи су тражили своју изгубљену дјецу и дјеца своје избуљене родитеље уз помоћ организација као што су Црвени крст и Међународна служба тражења. Хиљаде сирочади одведено је у [логоре за расељена лица](#), док су многа преживјела дјеца избјегла у Израел из источне Европе, углавном захваљујући организацији Youth Aliyah. Много дјеце из [Операције Киндертранспорт](#) остало је у Уједињеном Краљевству. Друга су емигрирала у друге земље попут Сједињених Америчких Држава, Канаде и Аустралије да живе с родбином, хранитељским породицама или у дјечјим домовима.

Нека прогоњена или скривена дјеца, па чак и она која су била у логорима, водила су дневнике који су преживјели до данашњег дана. Најпознатији је вјероватно дневник Ане Франк, али постоје и други као што је дневник Миријам Ватенберг или дневници дјеце из Лођа.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Зашто су дјеца била нарочито угрожена нацистичким прогоном?

Како су дјеца спасавана од нацизма? На који начин се ова искуства разликују?

Како су се дјеца прилагођавала тешким условима у току нацизма и њиховим каснијим животима?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн свједочанства:

<https://holocaustlearning.org.uk/stories/>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/zahor-remember>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/theresia-seible-and-rita-prigmore-describe-research-on-twins?parent=en%2F2562>

<https://www.yadvashem.org/holocaust/this-month/february/1943-2.html>

<https://www.holocaustchild.org/2000/12/marcelle-b/>

<https://www.holocaustchild.org/2000/12/helen-b/>

<https://www.youtube.com/watch?v=I5ut-p9lDAs0>

Архива с умјетничким радовима дјеце из Терезинског гета:

<https://www.jewishmuseum.cz/en/collection-research/collections-funds/visual-arts/children-s-drawings-from-the-terezin-ghetto/>

Кратки филмови:

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/jewish-life-krakow-and-kazimierz>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/lilli-tauber-suitcase-full-memories>

Филм:

Au Revoir les enfants (1987), 1h 44min.

Наставни планови:

<https://www.ushmm.org/m/pdfs/USHMM-Rescue-Hiding-Online-Lesson.pdf>

<https://www.het.org.uk/teaching-resources>

<https://www.adl.org/education/educator-resources/lesson-plans/children-of-the-holocaust-a-discussion-guide>

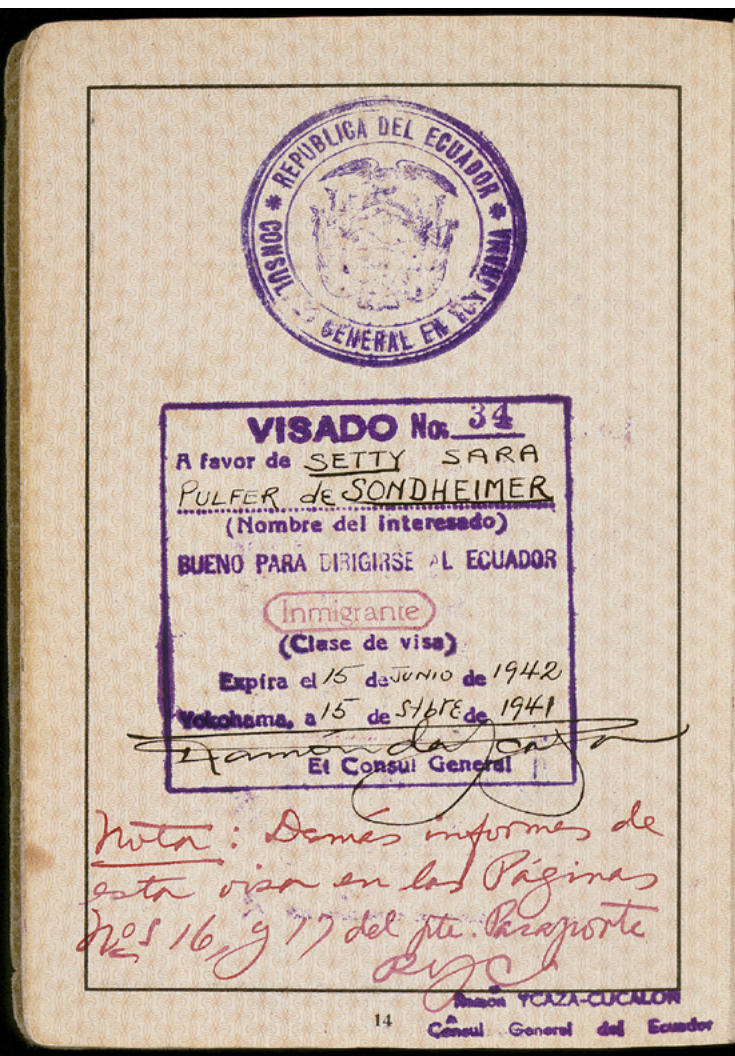
Онлајн изложб:

<http://jewishchildsurvivors.org/>

<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/childrens-survivors-homes/index.asp>

ЕГЗИЛ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Страница из пасоша Сетија Зондхајмера с печатом еквадорске визе из 1938. Фотографија из америчког Меморијалног музеја холокауста.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Егзилом називамо ситуације када је неко приморан да напусти своју земљу или дом. Многи људи су током историје и садашњости отјерани у егзил материјалном ситуацијом, политичким изборима или прогоном. Егзил може изазвати емоционални бол, јер напуштање дома значи раскидање веза с породицом, заједницом и културним наслијеђем.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Успон нацизма је оне који су припадали групама жртава или били прогоњени довео до тешке одлуке: остати и препустити се непознатој будућности у окружењу које је све више непријатељски настројено ка њима, или одбацили свој стари живот и отићи у стране земље. Неки од најистакнутијих јеврејских појединаца раног 20. вијека, попут научника Алберта Ајнштајна и композитора Арнолда Шенберга, отишли су у егзил у иностранство. Они су у егзилу наставили да се залажу за жртве нацизма и да се супротстављају нацистичком режиму. На примјер, 1933. године, Нова школа за друштвена истраживања основала је Универзитет у егзилу у знак протеста против избацивања Јеврејских учењака из Њемачких универзитета.

Нацистичка окупација приморала је многе цивиле да напусте своје домове и избјегну у друге, сигурније земље. Многи који су отишли нису имали одређену дестинацију на уму, нису имали планове за венредне ситуацију или нису били адекватно припремљени за дуго путовање. То је била судбина многих Пољака који су од 1939. године депортовани у Совјетски Савез из пољских територија под совјетском окупацијом и покушали да побјегну на друга одредишта. Војна јединица позната под називом Андерсова Армија формирана је у Совјетском Савезу 1941. године. Дио ове формације је 1942. године добио дозволу да напусти Совјетски Савез и уђе на територију Ирана под британском контролом с хиљадама пољских цивила.

Одлазак у егзил често су ометали различити фактори. Обезбјеђивање документације потребне за емиграцију и плаћање пореза за напуштање нацистичке Њемачке за многе су представљали непремостиве препреке. На међународној конференцији у Евијану у Француској 1938. године дискутовало се о међународном таласу избјеглица. Међутим, већина земаља учесница није била вољна да олакша емиграцију на своје територије, што је додатно ограничавало могућности за оне у егзилу.

Јевреји на окупираним територијама су непрекидно покушавали да побјегну. Хиљаде су побјегле црноморским лукама у Бугарској и Румунији да би дошле до [Палестине која је била под британском контролом](#). Многи други су покушали да побјегну до Јапана преко Литваније Транссибирском жељезницом. На неким мјестима настале су велике заједнице јеврејских избјеглица, као што је био Шангајски гето у Кини. Међутим, многи никад нису ни имали прилику да оду у егзил. У суштини су били заглављени у ратној Европи.

Владе у егзилу

Како се нацизам ширио Европом, демократске владе и политичари из [окупираних земаља](#) били су присиљени да побјегну и започну с радом у земљама Европе које нису биле под окупацијом. Лондон је постао нови дом многим европским [владама у егзилу](#) и државним поглаварима, укључујући Пољску, Норвешку, Холандију, Белгију, Луксембург, Чехословачку и Грчку. Као посљедицу тога, Британски парламент је ратификовао Закон

о (проширењу) дипломатских привилегија (Diplomatic Privileges (Extension) Bill) из 1941. године, чиме су заштићени чланови [покрета отпора](#) у многим земљама. Владе и егзилу су настојале да очувају независност својих земаља, да допринесу ратним напорима и помогну цивилном становништу да се суоче с посљедицама окупације и рата.

Мисије спасавања

И владе и утицајни појединци помагали су прогоњеним групама да побјегну из Европе. На примјер, шведске дипломате Раул Валенберг и Карл Луц су заједно с италијаном Ђорђом Перласком (који се представљао као шпански дипломата) десетинама хиљада људи дали сертификате о заштити из неутралних земаља у Будимпешти 1944. године. Сертификати су их штитили од већине антисемитичких политика. Други, као што је био Јан Карски, курир пољске владе у егзилу, су покушали да подигну свијест о условима у којима су многи живјели у гетима и концентрационим логорима. Карски се 1942. године састао с вођама [Варшавског](#) и [Избичког гета](#) и пренио

Јан Карски, 1914. Фотографија из Међународног института за дијалог и толеранцију.

њихове извјештаје о масовним убиствима у [Белзецу](#) надлежним органима Савезника, укључујући председника Америке.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Непосредно по свршетку Другог свјетског рата, многи преживјели су пронашли уточиште у [логорима за расељена лица](#) којима су управљали савезници. Милиони Европљана су били приморани да напусте своје домовине, укључујући оне који су избјегли из Шпаније због франкистичке диктатуре, бивше становнике територија под совјетском контролом и Нијемце који више нису били добродошли у земљама источне Европе у којима су некада живјели. Изнад свега, многи Јевреји нису имали мјесто за повратак. До 1948. године, европски Јевреји који су покушали да илегално уђу у Британску Палестину били су затворени у логоре на Кипру до оснивања Израела 1948. године.

којима су управљали савезници. Милиони Европљана су били приморани да напусте своје домовине, укључујући оне који су избјегли из Шпаније због франкистичке диктатуре, бивше становнике територија под совјетском контролом и Нијемце који више нису били добродошли у земљама источне Европе у којима су некада живјели. Изнад свега, многи Јевреји нису имали мјесто за повратак. До 1948. године, европски Јевреји који су покушали да илегално уђу у Британску Палестину били су затворени у логоре на Кипру до оснивања Израела 1948. године. [ксенофобијом](#), [антисемитизмом](#), [расизмом](#) и економском несигурношћу. Многи су морали да прођу кроз дуг и компликован процес имиграције да би остали у земљама у које су избјегли или да би се преселили у друге земље. На примјер, многи од оних који су уточиште нашли у Сједињеним Америчким Државама морали су да прикупе мноштво докумената да би добили америчку визу. То је укључивало папирологију о идентитету, сертификате полиције, излазне и путне дозволе и изјаве о финансијама које је након рата било тешко добити. Како широм свијета и даље долази до сукоба, људи иза земаља као што су Украјина и Сирија се суочавају са сличним ситуацијама.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Да ли земље имају обавезу да помогну избјеглицама? Које су то обавезе?

Са којим изазовима се суочавају људи који избјегну у друге земље?

Постоје ли сличности између избјеглица у прошлости и садашњих избјеглица?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Животне приче и онлајн свједочанства:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn504341>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/miriam-lewent-describes-deportation-to-a-village-near-tomsk-siberia?parent=en%2F7045>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/jan-karski>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/oral-history/charlene-schiff-describes-difficulties-in-gaining-entry-to-the-united-states-in-the-aftermath-of-the-holocaust?parent=en%2F2419>

<https://holocaustmusic.ort.org/resistance-and-exile/composers-in-exile/>

Онлајн колекције:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn502051>

<https://mjhnyc.org/blog/new-beginnings-jewish-refugees-after-the-holocaust/>

Анимирана карта путева до егила:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/animated-map/rescue>

ЕУГЕНИКА И ЕУТАНАЗИЈА У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Портрет Фриде Рихард, жене која је преживјела Институт у Хадамару. Након ослобођења, написала је допис о тамошњем суровом третману. Фотографија из америчког Меморијалног музеја холокауста.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Еугеника је била једна од идеологија иза нацистичких убистава „еутаназијом“. Френсис Галтон, антрополог из 19. вијека познат по својим пионирским студијама о еугеници, изјавио је сљедеће: „Циљ еугенике је да сваку класу или одјељак представи својим најбољим примјерцима.“ [Еугеника](#) се развила као научно нетачна теорија „расног напретка“ и „вјештачке селекције“ која је наишла на многе присталице у Сједињеним Америчким Државама и Европи почетком 20. вијека.

Доктрина еугенике тврди су поред болести насљедни и разни проблеми модерног друштва као што су злочин, алкохолизам, па чак и сиромаштво. Стога су примарни циљеви еугеничара били да одреде које су то насљедне особине које доприносе овим проблемима, развију биолошка рјешења и одреде мјере јавног здравства да спријече њихово ширење. Један начин за остваривање њихових циљева била је [присилна стерилизација](#) оних које су сматрали „расно непожељним“.

Након Првог свјетског рата, Њемачка је запала у озбиљну кризу због чега је еугеника постала популарнија. Дискурс о еугеници привукао је ширу јавност и популаризовао огорченост према људима за које се сматрало да су инфериорни, слаби, болесни или дегенерисани. Њихово физичко стање и социјална ситуација сматрали су се опасним по друштво. До 1933. године ове идеје су већ биле надалеко распрострањене.

У ТОКУ НАЦИЗМА

[Расна хигијена](#) обликовала је многе нацистичке расне политике које су често спроводили здравствени радници, а на мети је имала људе за које се сматрало да су „наследно болесни“. Нацисти су тврдили да су овакви људи генетски и финансијски терет за земљу. Једна од првих еугеничких мјера био је „Закон о превенцији наследних болести код потомака“ из 1933. године. Због тога је до краја рата стерилисано неких 400.000 Нијемаца. Процјењује се да је половина случајева стерилисана из друштвених разлога. По „[Закону о брачном здрављу](#)“ из 1935. године, за склапање брака била је неопходна потврда завода за јавно здравство и забрањен је брак између „здравих“ и „наследно болесних“ људи.

Планирање систематског убијања институционализованих пацијената у Њемачком Рајху почело је 1939. године. Међутим, овај поступак се противио нацистичким законима и због тога је био тајна, па су кориштени камуфлирани изрази попут „Зондеракцион“ или „Т4“ за сједиште берлинског тима у Берлину на адреси [Tiergartenstraße 4](#). Назив „Акција Т4“ ушао је у употребу тек након завршетка рата.

Нацистичка идеологија славила је права оних које су сматрали јакима и презирала оне које су сматрали слабирма. На тај начин је појачана огорченост коју је подстицала еугеника. „[Акција Т4](#)“ била је централна мјера нацистичког програма „еутаназије“ у Њемачкој. Убијање психијатријских пацијената у окупираној Пољској почело је већ у јесен 1939. године. Прва [гасна комора](#) изграђена је у Позену. Касније је под вођством Филипа Боулера и љекара Карла Брандта основано шест институција за убијање гасом на територији Њемачког Рајха: [Бранденбург на Хафелу](#) у близини Берлина, [Графенек](#) у близини Улма, [Бернбург](#) у Саксонији Анхалт, [Пирна-Зоненштајн](#) у близини Дрездена, [Хартхајм](#) у близини Линца у Аустрији и [Хадамар](#) у близини Лимбурга. До свршетка „Акције Т4“ у августу 1941. године, на овим локацијама убијено је преко 70.000 људи.

Док су у току „Акције Т4“ процеси селекције и убијања били просторно раздвојени и обављала су их различита лица, убиства

децентрализоване „еутаназије“ у наредним годинама интегрисана су у свакодневну рутину одређених установа. Одговорност за одабир жртава обично је примарно падала на оне који су директно учествовали у злочину. До краја рата више људи је убијено изгладњивањем и предозирањем него „Акцијом Т4“, укључујући геријатријске пацијенте, жртве бомбардовања и [присилне раднике](#). Процјењује се да је у различитим фазама програма „еутаназије“ убијено неких 300.000 људи у Њемачкој и окупираним територијама.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Одмах по побједи Савезника на неким мјестима злочина вођени су кривични поступци против починилаца програма „еутаназије“. Неким од главних [починилаца](#) суђено је Нирнбершким процесом: Карл Брант је осуђен на смрт, а Филип Боулер се убио убрзо након хапшења.

Неколико година након завршетка рата, о овим злочинима се више није говорило – чак ни у породицама жртава. Љекари и доносиоци закона који су раније били одговорни за бројне случајеве присилне стерилизације и убиства напредовали су у својим каријерама, академским круговима или у државној служби без икаквих препрека. Већина љекара и функционера који су учествовали у убиствима у програму „еутаназија“ никад нису кажњени.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Еугеника је пропагирала „биолошка рјешења“ друштвеним проблемима и сходно томе наишла на многе присталице - зашто?

Шта мислите зашто су многи рођаци жртава „еутаназије“ и многи људи који су присилно стерилисани ћутали у постратном периоду?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Центар за документацију дворца Хартхајм:

[https://www.schloss-hartheim.at/en/
research/documentation-centre-
hartheim/hartheim-memorial-book](https://www.schloss-hartheim.at/en/research/documentation-centre-hartheim/hartheim-memorial-book)

Онлајн изложбе/архиве:

<https://www.schloss-hartheim.at/en/>

[https://www.gedenkstaette-hadamar.de/
en/history/the-t4-programme-and-the-
hadamar-killing-centre-1941/](https://www.gedenkstaette-hadamar.de/en/history/the-t4-programme-and-the-hadamar-killing-centre-1941/)

ЖЕНЕ И НАЦИСТИ

Иако се искуства мушкараца и жена под нацистичким режимом нису у потпуности разликовала, жене су такође биле изложене родно специфичној дискриминацији и прогону. Неке врсте јавног понижења биле су родно специфичне, као случајеви у којима су жене биле приморане да чисте улице својим доњим вешом или да се скидају пред мушкарцима. Ова врста дискриминације била би још израженија ако су жртве припадале некој од других дискриминисаних група као што је био случај с Ромкињама, женама с душевним болестима и функционалним диверзитетом и Јеврејкама. На примјер, Јеврејке и Ромкиње су често подвргаване медицинским експериментима и [присилној стерилизацији](#).

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистичка пропаганда женама је лажно обећавала сигурност и поштовање за мајчинство, због чега су многе жене гласале за Нацистичку партију. Међутим, када су нацисти дошли на власт 1933. године, режим је почео спроводити политике којима су женама укидана разна права. Опште гледано, жене су морале да се испуњавају низ друштвених очекивања која су им ограничавала аутономију. На примјер, од 1933. године, нацистичка пропаганда и модни часописи су хлаче, кратке сукње и пушење у јавности сматрали непожељним, те су подстицали жене да се придржавају традиционалних њемачких

друштвених норми. Међутим, многе жене нису испуњавале ова друштвена очекивања и саме су кројиле своје просторе и каријере.

Жене су се нашле на мети родних политика чији је циљ било стварање идеалне аријевске заједнице и од њих се очекивало да буду мајке и домаћице. Међутим, једино су расно и друштвено „пожељне“ жене имале користи од гинеколошке бриге и социјалне заштите. Насупрот овој пронаталитетној политици, постојала је и антинаталитичка политика која се односила на жртве Нирнбершких расних закона. Године 1934. уведен је закон којим се дозвољава прекид „неисправне“ трудноће на основу расне хигијене. Јеврејкама је 1942. године било забрањено да се порађају у болницама или домовима. Ова политика служила је као оправдање за

Нацистички официри и помоћнице позирају на дрвеном мосту у Солахуту. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста

[приморане на абортус](#), а свака жена које се породила послата је у Аушвиц заједно с дјететом. Поред тога, труднице, мајке беба и [дјецe](#) убијени су по доласку у логоре јер су нацисти сматрали да не могу радити као [присилни радници](#).

Жене су такође добровољно сарађивале с нацистима и биле су дио нацистичког апарата. Многе од њих су ово видјеле као начин да дођу до моћи и побјегну из сиромаштва и од неплаћеног рада. До краја рата, њемачка војска имала је скоро 500.000 сарадница, од којих је 3.700 радило као стражарке у логорима. Жене су такође радиле као секретарице званичника СС-а или медицинске сестре у оквиру програма [еутаназије](#), као што је био случај с Ирмагард Хубер, главном сестром Центра за еутаназију у Хадамару.

Жене у гетима

Генерално, жене у [гетима](#) су се бориле да преживе и заштите своје породице. Неке жене су пружање помоћи другима сматрале оружјем против деморализације и дехуманизације нацистичког режима. На примјер, основале су кућне одборе у Варшавском гету који су служили као организације за самопомоћ. У оквиру ових организација, основале су јавне кухиње, омогућиле медицинску његу и пружале дјеци образовање.

Жене у логорима

Неки логори били су намијењени управо женама. У мају 1939, године, отворен је [Равензбрик](#) осмишљен као мрежа радних логора за жене. До ослобођења Равензбрика 1945. године, у њему је било затворено преко 100.000 жена и око хиљаду мушкараца. [Аушвиц](#) и [Берген-Белзен](#) су такође имали области за затворенице.

Жене су такође биле дио [шеме присилног рада](#). Радиле су у одредима за поправак одјеће, кување, прање веша и чишћење кућа, као и физички радници у оближњим фабрикама. Неке су биле присиљене на проституцију у [борделима](#) еза затворенике у другим концентрационим логорима. Многе жене су унутар логора успоставиле

Хана Шен у Палестини, 1939. Аутор фотографије непознат, преко Wikimedia Public Domain 1.0

мреже солидарности како би олакшале преживљавање размјеном информација, хране, одјеће и бригом о дјеци.

Жене у покрету отпора

Жене су учествовале у свакодневном отпору. На почетку рата, већина је вјеровала да нацисти неће повриједити жене и [дјецу](#). Мушкарци су били приморани да се крију како би избјегли затвор, док су жене остајале и одлазиле у полицију, СС и општине. Протестовале су против привођења родбине и захтијевале пуштање ухапшених на слободу.

Жене су такође одиграле кључну улогу у организованом [отпору](#). Многе су радиле као курири и доносиле информације, документе, оружје и медицинска средства у гета. Неке су биле и вође покрета отпора у гетима, као што је био случај с Витком Кемпнер. Хана Сенеш била је Јеврејка из Мађарске која је емигрирала у Палестину и касније се

придружила јеврејском покрету отпора као падобранац и борила се против нациста. Међутим, на крају је била жртва издаје и погубљена.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Захваљујући напретку грађанских права и женских покрета, преиспитана је улога жена у Холокаусту. Неки и даље одбацују истраживања о Јеврејкама, тврдећи да су се на мети нацистичке идеологије нашле због вјере и етничке припадности, а не због тога што су биле жене. Истраживање историје нацизма без примјене родне анализе нуди само ограничено објашњење за оно што се догодило женама.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

У чему су се разликовала искуства мушкараца и жена за вријеме нацистичког режима?

Изаберите животну причу једне жене и размислите о њеним искуствима. Зашто се она нашла на мети режима? Шта јој се десило?

Размислите о свом свакодневном животу. Можете ли се сјетити неког примјера родне дискриминације коју сте лично искусили или посвједочили? Шта се десило? Како сте поступили? Како су други поступили?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Филмови:

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/lilli-tauber-suitcase-full-memories>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/rosa-rosenstein-living-history>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/dagmar-lieblova-bohemia-belsen-and-back-again>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/renee-molho-bookstore-six-chapters>

Онлајн свједочанства:

<https://vhaonline.usc.edu/login?returnUrl=/search>

<https://www.youtube.com/watch?v=LLXBGy5AGZY&list=PLj1tR-CohZq83YAu-3OdyUyv3ZBB04E3g8>

<https://www.youtube.com/watch?v=K-bu8cqBdNtg&list=PLj1tR-CohZq80gM-1Vu1r9W2GBPowEYwaXZ>

<https://www.centropa.org/en/centropa-cinema/elena-drapkina-jewish-partisan>

Животне приче:

<https://www.jewishpartisans.org/content/jewish-women-partisans>

<https://jwa.org/encyclopedia/article/kashariyot-couriers-in-jewish-resistance-during-holocaust>

<https://msmagazine.com/2020/09/02/seven-indomitable-women-of-world-war-ii/>

<https://www.youtube.com/watch?v=V7NkyJlqpQ>

ЈЕВРЕЈИ И НАЦИСТИ

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Историја [Јевреја](#) обликована је дискриминацијом, прогоном, гетоизацијом и убиствима. [Починиоци](#) ових злочина били су различита друштва, режими и вјерске групе. Јеврејске заједнице су постојале широм Европе много прије 20. вијека. Јевреји су у неким градовима били потпуно асимиловани. У неким дијеловима Европе, били су присиљени да живе у одређеним дијеловима града и били су жртве [погрома](#) и насиља.

[Анитсемитска](#) стигматизација и прогон дешавали су се у таласима и с различитим интензитетом током вијекова. Иако је прогон Јевреја дуго био заснован на вјерској основи, ово се мијења у 19. вијеку када хришћански антијудаизам прераста у расни антисемитизам. Све чешће се јављала мисао да широм Европе постоји „јеврејска раса“. Да ли је неко Јевреј више није зависило од вјере, већ од поријекла. У раном 20. вијеку, [антисемитизам](#) је бјеснио у многим дијеловима Европе. Овакво окружење одлично је послужило Нацистичкој партији јер су могли радикализовати увјерења која су већ постојала.

Јевреји су били свих друштвених позадина. Многи су живјели у сировомаштву, неки су били моћни и богати и имали су различите политичке тенденције. Поред тога, постојале су разлике између асимилованих и ортодоксних Јевреја. Стога, искуства Јевреја – и прије и после нацизма – била су разнолика и не могу се хомогенизовати.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистичка идеологија заснивала се, између осталог, на идеји да су Јевреји чинили Нијемце „нечистим“ и да су били штетни по „аријевску“ расу. Када су нацисти дошли на власт у Њемачкој 1933. године, одмах су почели доносити законе који су прогнали јеврејско становништво. Исто се десило у Аустрији када је припојена њемачком Рајху 1938. године. Радикализација антисемитизма у њемачком друштву била је вођена [пропагандом](#) која је [дехуманизовала](#) Јевреје и подстицала јавну мржњу према њима.

Почетак Другог свјетског рата омогућио је да радикализација ескалира до масовног убиства Јевреја широм Европе организованог од стране државе. О овом је дискутовано на Ванзејској конференцији, гдје су

Јеврејске атлетичарке на фестивалу спорта на груневалдском стадиону, Берлин, 1934. Фотографија из пруско-културног добра Државне архиве.

нацистички званичници организовали тзв. „[Коначно рјешење јеврејског питања](#)“. Значење „Коначног рјешења“ се временом промијенило. Јевреји су били депортовани или присиљени да се преселе у гета попут [Терезинског гета](#) или [Варшавског гета](#), гдје су многи умрли од болести, глади или недостатка лијекова. Такође су депортовани у логоре за присилан рад, концентрационе логоре (нпр. [Дахау](#) и [Аушвиц](#)) и логоре смрти (нпр. [Аушвиц-Биркенау](#), [Белзец](#), [Собибор](#) и [Треблинка](#)), гдје су обично убијани [присилним радом](#) у првој врсти логора и у гасне коморе у другој. На територијама под Њемачком контролом последије напада на Совјетски Савез, многи нису послати у логоре већ су их стријељањем убили паравојни одреди познати као Ајнзацгрупе. Пред крај рата, хиљаде јеврејских затвореника је присилно премјештено из једног концентрационог логора у други умаршевенима смрти, због којих су многи умрли у бруталним условима. Укупно, нацистички режим и његови сарадници убили су око шест милиона Јевреја широм Европе.

Јеврејски покрети отпора

[Пружање отпора](#) било је изузетно тешко због разних ограничења као што су ограничен приступ оружју или ограничена слобода кретања. Упркос овом, многи Јевреји су се на различите начине опирали нацистичком прогону. На примјер, многи су учествовали у оружаном отпору, док су други били дио мрежа солидарности у логорима и гетима. За многе су мали чиновници културног и духовног отпора били једини начини да се супротставе прогону. То је укључивало одржавање вјерских обичаја, штампање и дистрибуција „подземних“ новина, одржавање концерата и стварање умјетности. Јеврејски аутори и пјесници наставили су да пишу док су били затворени у гетима и логорима и многи су документовали живот у гетима и логорима. То нам је дозволило да радимо на унутрашњој/друштвеној историји ових мјеста.

У многим гетима широм окупираних Пољске, Литваније, Бјелорусије и Украјине формиране су подземне мреже оружаног отпора. Њихов циљ био је да дигну устанак у гетима или да побјегну у партизане у шуми. Један од најзначајнијих чиновника побуне јеврејског народа био је Устанак у [Варшавском](#) гету који се одиграо од 19. априла до 16. маја 1943. године. СС је угушио устанак и преживјели

су депортовани у концентрационе логоре и логоре смрти. Јеврејски затвореници су организовали устанке и у другим логорима – укључујући Собибор, Треблинку и Аушвиц – иако су и они угушени на бруталан начин.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Преживјели Јевреји суочавали су се с насиљем и након Другог свјетског рата. Антисемитизам је још увијек био распрострањен. На примјер, 4. јула 1946. године у граду Кјелце (Пољска) јеврејска заједница је нападнута у догађају који је постао познат као [Кјелцки погром](#).

Многи преживјали су се плашили да остану у Европи. Учешће Британаца и Американаца у ослобађању Европе било је кључни фактор који је многим Јеврејима пружио шансу да емигрирају у [Палестину \(која је у то вријеме била под британском контролом\)](#) или у [Сједињене Америчке Државе](#). У [логорима за расељена лица](#) окупљали су се преживјели Јевреји из различитих европских земаља који нису знали куда ће последије и често нису могли да пронађу своју родбину.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Истражите разноврсне животе Јевреја широм Европе прије 1939. године да бисте боље схватили јеврејску културу и живот прије нацизма. Како су реаговали на прогон? Можете користити онлајн свједочанства и архиве слика да бисте сазнали више о овој теми.

Шта можемо научити из огромних размјера и обима Холокауста?

Антисемитизам и даље обитава широм свијета, што подстиче порицање Холокауста и ревизију историје. На који начин су Јевреји данас прогоњени? Пронађите примјере антисемитизма на друштвеним мрежама и у недавним вијестима и упоредите их с нацистичким пропагандним порукама.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/how-teach-about-holocaust-schools>

<https://www.yadvashem.org/exhibitions.html>

<https://wienerholocaustlibrary.org/exhibition/jewish-resistance-to-the-holocaust/>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/jewish-partisans-resistance>

<https://iwitness.usc.edu/home>

<https://www.testifyingtothetruth.co.uk/viewer/>

Онлајн архиве:

<https://pmj-documents.org/>

<https://photos.yadvashem.org/>

<https://documents.yadvashem.org/>

<https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/>

КОМУНИСТИ И НАЦИСТИ

Комунизам је идеологија која тврди да капиталистички систем искориштава раднике тако што профитира од њиховог рада. То заузврат ствара класно друштво у којем је богатство неравномјерно распоређено. Комунисти тврде да за стварање праведног и бескласног друштва, приватно власништво над средствима за производњу мора бити искоријењено. Током деветнаестог и раног двадесетог вијека, идеологија комунизма привлачила је левичарске раднике и интелектуалце.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Иако је комунизам имао присталице широм Европе крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека, прва комунистичка држава основана је у Русији. У октобру 1917. године, Владимир Лењин и револуционари збацили су династију Романових, која је владала од 17. вијека. Након тога, Лењин постаје вођа земље и оснива Совјетски Савез на комунистичкој идеологији.. У многим другим земљама постојали су снажни комунистички покрети супротстављени тадашњим владајућим режимима. Конзервативна елита сматрала је комунизам пријетњом својој политичкој и економској контроли.

Чланови 108. друштва француске комунистичке групе отпора (FTPФ) 1944. Фотографија из америчког Меморијалног музеја холокауста.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Пошто је комунизам привилеговао класне афинитете над расним, нацистички режим га је сматрао незаконитим и преименовао у [јудеобошљевизам](#). Нацисти су вјеровали да је комунизам јеврејска завјера против свијета и да је посебно опасан због географске близине Совјетског Савеза. Године 1933. забрањене су све политичке партије осим Нацистичке партије, што је изазвало низ [масовних хапшења](#) и депортација комуниста и других [политичких противника](#) у прве концентрационе логоре. До 1939. године, око 150.000 комуниста било је затворено у нацистичким концентрационим логорима, од којих је отприлике 30.000 погубљено или умрло на други начин. Да би избјегли прогон и затвор, многи су избјегли из Европе и отишли у егзил.

Први велики [концентрациони логор](#) за политичке затворенике отворен је 1933. године у [Дахау](#). Убрзо су отворени и логори [Бухенвалд](#) и [Заксенхаузен](#). У току Другог свјетског рата, нацисти су прогањали комунисте и друге [политичке противнике](#) а територијама под њемачком окупацијом. Комунистички затвореници наставили су са својим политичким активностима унутар логора организацијом подземних покрета отпора и активности као што су [саботажа](#), бјекство, [кријумчарење](#) или немири. Неки су и сарађивали с режимом и постали затворски функционери или [капои](#).

Један случај масовног затварања комуниста је случај затварања Шпанских [политичких затвореника](#). Многи су били комунисти који су побјегли од диктатуре генерала [Франсиска Франка](#) у Шпанији. Када је нацистичка Њемачка извршила инвазију на Француску, пребачени су из француских избјегличких логора у нацистичке концентрационе логоре. На примјер, неких 7.728 Шпанских [политичких затвореника](#) било је затворено у [Матхаузену](#); преживјело их је само 2.979.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Историје Другог свјетског рата често су занемаривале депортацију комуниста у концентрационе логоре и логоре смрти. То се углавном дешавало због политичких подјела последице Другог светског рата. С почетком [Хладног рата](#) – глобалног ривалства између [Сједињених Америчких Држава](#) и Совјетског Савеза – западњачке историје често су изостављале нацистички прогон комуниста и њихово учешће у отпору.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Како је однос према комунистима илустровао нацистичка идеолошка увјерења?

Зашто су нацисти повезивали комунизам и Јудаизам?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Филмови:

El fotógrafo de Mauthausen, 2018. 1h 50.

Франсиско Боик. A photographer in hell, 2000. 55 min.

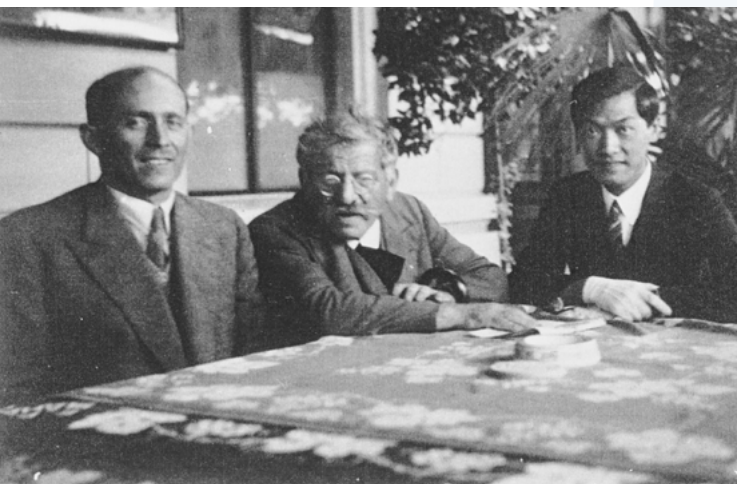
Онлајн ресурси:

<https://www.facinghistory.org/resource-library/outlawing-opposition>

ЛГБТКИ+ ЗАЈЕДНИЦА И НАЦИСТИ

ЛГБТКИ+ је скраћеница и користи се као кровни термин. У ЛГБТКИ+ спадају многе сексуалности и родни идентитети, што обухвата лезбејке, геј, бисексуалне, трансродне, квир, и интерсекс особе. У 21. вијеку имамо шира схватања сексуалности и родних идентитета – међутим, прије сто година друштва су имала различита схватања и људи су користили друге ријечи да се опишу. ЛГБТКИ+ појединци су постојали у сваком друштву током историје. Иако су се ЛГБТКИ+ особе увијек суочавале с дискриминацијом и насиљем, прогон квир особа током нацистичког режима један је од најизраженијих случајева насиља против ове заједнице.

Сексолози Магнус Хиршфелд (у средини) са сарадником Бернардом Шапиром и учеником Таом Лијем. Мјесто и вријеме непознати. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

У касном 19. вијеку, у многим западним земљама донесени су закони којима је хомосексуалност постала злочин (што се углавном односило на мушкарце). Параграф 175, одредба Њемачког кривичног закона, усвојен је у Њемачкој 1872. године чиме је сексуални однос између два цисродна мушкарца постао кривично дјело. Истовремено се као нова научна дисциплина јавља сексологија и основане су прве организације за права хомосексуалаца. Као и други велики европски градови, Берлин је био центар геј и лезбејске (суб) културе с многим организацијама и баровима који су били намијењени хомосексуалном покрету.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Када су нацисти преузели власт 1933. године, почели су да дјелују против ЛГБТКИ+ особа обрушавајући се на просторе квир особа и сексуалних радника. Нацистичке политике о хомосексуалности зависиле су од рода. С једне стране, хомосексуалност цисродних мушкараца представљена је као пријетња Фолксгемајшафту, јер су нацисти вјеровали да би хомосексуална интимност могла унуштити савезе мушкараца, а самим тим и државу. С друге стране, хомосексуалност жена није била кривично дјело, осим у припојеној Аустрији између 1938. и 1945. Иако њихове везе нису званично биле кривично дјело, квир жене су биле жртве дискриминације на друге начине:

имале су ограничена права и могућности да јавно изразе своје сексуалне идентитете и често су биле присиљене да ступе у хетеросексуалне бракове и на мајчинство.

Од 1935. године прогон на [антихомосексуалној](#) основи се погоршао пооштрењем Параграфа 175 и оснивањем Централне Рајха за борбу против хомосексуалности и абортуса (Reichszentrale zur Bekämpfung der Homosexualität und Abtreibung) 1936. године. Као посљедица тога, број осуђених и ухапшених људи се драстично повећао. Казне су биле веома строге, а многи људи које су нацисти сматрали „хомосексуалцима“ су послати у логоре. Неки су осуђени на смрт и погубљени. Неке ЛГБТКИ+ особе биле су жртве [присилне стерилизације](#) или [кастрације](#). До 1945. године, полиција је ухапсила око 100.000 мушкараца зато што су наводно прекршили [Paragraph 175](#).

Почетак рата преусмјерио је пажњу сигурносне полиције и веома строге мјере из касних 1930-их година постале су мало опуштеније. Нацисти су били заинтересовани за прогон квир особа у припојеним територијама, али не у свим европским територијама под њемачком окупацијом.

Нацисти су користили ријеч „хомосексуалац“ као кровни термин за хомосексуалне и бисексуалне мушкарце. То је укључивало и оне људе који би се описивали као трансродни, [родно неконформни](#) или [родноквир](#) у данашње вријеме. Због тога је битно назначити да се сви ухапшени и осуђени на основу Параграфа 175 нису изјашњавали као [геј](#). Без обзира на то, сваки мушкарац који је имао сексуалне односе с другим мушкарцем могао је бити ухапшен у нацистичкој Њемачкој, без обзира на то како је он сам поимао своју сексуалност. У концентрационим логорима, они који су прогнани на основу Параграфа 175 морали су носити [ружичасти троугао](#). Геј активисти су касније преузели овај симбол као знак отпора против опресивне политике.

ЛГБТКИ+ жртве су могле бити затворене у логоре и прогнане и из других разлога поред сексуалности. Неки су у логоре послати као [политички противници](#), [Јевреји](#) или чланови других категорија жртава. У овим случајевима, њихова сексуалност сматрала се секундарном у поређењу с главним разлогом њиховог затварања. Умјесто ружичстог

троугла, носили су знак који је одговарао њиховој званичној затвореничкој категорији. Због тога укупан број ЛГБТКИ+ жртава остаје непознат.

ЛГБТКИ+ особе су ријетко добијале подршку јер су европска друштва и мејнстрим културе биле углавном [хомофобичне](#) у то доба. Медицина и психијатрија су допринијеле прогону и дискриминацији ЛГБТКИ+ особа. Десничарски психијатри провели су много времена проучавајући хомосексуалност у покушају да открију њене узроке. Психијатријска професија сарађивала је с нацистима у прогону квир особа, али и у извођењу експеримената на њима. На примјер, дански љекар у служби СС-а Карл Вернет изводио је експерименте покушавајући да пронађе лијек за хомосексуалност тако што би затвореницима с ружичастим троугловима

Герд Катер, један од трансродних пацијената Магнуса Хиршфелда. Негдје око 1929. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

давао ињекције са синтетичким хормонима у [Бухенвалду](#). Међутим, постојали су и љекари попут Магнуса Хиршфелда који су развијали револуционарне теорије о сексуалности, оспоравајући идеју да је истополна привлачност патолошка, перверзна и порочна.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Хомосексуалност је у Њемачкој и Аустрији остала кривично дјело после свршетка Другог свјетског рата, а они које су нацисти затворили између 1933. и 1945. године морали су поново да одслуже своје затворске казне јер нацистички режим више није био признат као легитиман. Број људи осуђених због хомосексуалности остао је висок. У [Источној Њемачкој](#) хомосексуални односи између одраслих особа престали су бити кривично дјело 1968. године, у Аустрији 1971. године, а у [Западној Њемачкој](#) 1994. године.

ЛГБТКИ+ особе деценијама нису биле признате као група на мети нацистичког прогона. Њемачка је 2002. године прогласила жртвама оне које су нацисти прогнали у оквиру Параграфа 175 и дала им помиловање.

Приче ЛГБТКИ+ особа деценијама нису биле дио колективног сјећања и културе сјећања. ЛГБТКИ+ активисти, покрети и организације су примарно одговорни за меморијализацију и комеморацију. Последњих година је више подигнута свијест о овом питању. Иако у неким дијеловима Европе ЛГБТКИ+ особе имају више права у односу на прогон с којим су се суочиле у првој половини 20. вијека, ситуација је и даље алармантна у многим земљама. У многим мјестима мржња према ЛГБТКИ+ особама је честа и квир људи нису безбједни.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Упоредите нацистичку политику о геј мушкарцима с политикама које су постојале прије 1933. и после 1945. године. У чему су се разликовала искуства ЛГБТКИ+ заједнице после 1945. године с искуствима жртва из других група?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн архиве с фотографијама, видеозаписима и свједочанствима:

<https://encyclopedia.ushmm.org/tags/en/tag/gay-men-under-the-nazis>

Документарци и филмови:

Paragraph 175, 2000. 1h 21.

<https://www.youtube.com/watch?v=q-Bln6ymTVdM>

ЉУДИ АЗИЈСКОГ ПОРИЈЕКЛА И НАЦИСТИ

Не постоји много истраживања о [људима азијског поријекла](#) који су били жртве нацизма. То је дјелимично због тога што су њихове заједнице биле знатно мање од заједница прогоњених европских група. Ипак, људи азијског поријекла су такође били жртве расистичких закона и ставова. Неки од њих били су подвргнути [присилној стерилизацији](#) или [депортовани](#) у [логоре за присилни рад](#).

Трговачка предузећа у кинеској четврти у Батејвији, у Холандији. 1910-1920. Фотографија из Тропској музеја, дијела Националног музеја свјетских култура CC BY-SA 3.0

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Људи с азијског континента вијековима путују свијетом. Иако не постоји јасна граница између Европе и Азије, људи из Азије разликују се по својим културама и етничким припадностима. Током историје, постојале су многе азијске заједнице у лучким градовима попут Хамбурга, гдје је почетком 20. вијека постојала такозвана „кинеска четврт“. Док су неки кинески становници Хамбурга били морнари, други су се населили да би отворили продавнице, ресторане и предузећа.

Многи људи су у Европу из Азије дошли у контексту [колонијализма](#). Према њима се често опходило као према „егзотичним“ предметима, а умјетност, књижевност и други медији су их приказивали на расистичке начине. Од 19. вијека, расистички израз „[жута опасност](#)“ често се користио како би се људи из источне и југоисточне Азије приказали као опасност за „западно“ друштво. Неке европске метрополе попут Берлина, Париза и Лондона биле су значајни центри за активности азијских антиколонијалних покрета: за Индијце који су се борили за независност од британске власти или кинеске комунисте који су сарађивали с европским комунистичким групама против империјализма.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Неки од људи азијског поријекла које су нацисти прогонили били су дјеца мијешаног вијетнамског и њемачког поријекла рођена око 1921. године када су француске [колонијалне трупе](#) купирале Рајнску област [након Првог свјетског рата](#). Ова дјеца су заједно с дјецом афричког и њемачког поријекла била позната као „[рајнска копилад](#)“. Нацистичка расна теорија је крв неаријаваца сматрала „генетичким загађивачем“, па су нацисти 1937. године стотине људи мијешане расе подвргнули [присилној стерилизацији](#).

Иако су се [Нирнбершки расни закони](#) из 1935. године примарно односили на [Јевреје](#), људи Азијског поријекла такође су били жртве расистичких пракси нацистичког режима. На примјер, многимима је одузета имовина и није им било дозвољено да се вјенчавају с „аријевским“ Нијемцима. Неки су затворени у [концентрационе логоре](#) на примјер, Индијци су били заробљени у логору [Анаберг](#), гдје су били [присиљени на рад](#). Једна од најзначајнијих нацистичких антиазијских кампања одвила се 13. маја 1944. године спровођењем такозване [Кинеске акције](#) којом је ухапшено 129 Кинеза који су живјели у четврти Сент Паули у Хамбургу. Између 60 и 80 ових појединаца послато је у логор за присилни рад „[Лангер Морген](#)“ у Хамбург-Вилхелмсбургу, а најмање 17 је умрло због малтретирања.

Неки појединци азијског поријекла били су њемачки војници. На примјер, Слободна индијска легија која је била дио СС-а, састојала се од индијских ратних заробљеника и студената и борила се за независност Индије од британског колонијализма. Други су учествовали у [отпору](#) против нацистичког режима. На примјер, јапански дипломата Ђиуне Сугихара помогао је хиљадама Јевреја да побјегну с територија источне Европе под њемачком и совјетском окупацијом тако што им је набављао документе који су им омогућавали да путују јапанским територијама.

Сугихара Ђиуне и његова породица у Берлину. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Европске заједница Азијаца значајно су се повећале у наредним деценијама. Међутим, многи су и даље жртве [расизма](#) и [ксенофобије](#). Националисти екстремне деснице су извршили нападе на људе азијског поријекла у Њемачкој, укључујући велике инциденте у Хојерсверди 1991. године и Ростоку 1992. године који су примарно на мети имали раднике на одређено из Вијетнама.

Током пандемије Ковида 19 такође је забиљежен пораст расистичких ставова и насиља (и вербалног и физичког) према људима источноазијског поријекла због наводног кинеског поријекла вируса. Данас постоје азијско-њемачке организације као што је [Koriantation](#) које се боре против [антиазијског расизма](#). Такође је заживјела и комеморација азијских жртава нацизма недавним постављањем [камена спотицања](#) за неке од Кинеза из четврти Сент Паули у Хамбургу.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Покушајте да пронађете информације о жртвама азијског порекла и разговарајте с вашим ученицима о томе зашто су неке групе жртава недовољно проучаване и недовољно заступљене. Зашто је тако мало познато о искуствима људи азијског поријекла током нацизма?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Животне приче:

<https://fink.hamburg/2019/01/chinesenaktion-hamburg-marietta-solty/>

<https://www.re-mapping.eu/de/erinnerungsorte/hong-kong-bar>

Претражите људе азијског поријекла на страници архиве Аролсен:

https://collections.arolsen-archives.org/de/search/topic/1-1-5-1_8052200?s=Chinese

ЉУДИ АФРИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА И НАЦИСТИ

Карлос Грејкеј, шпански затвореник депортован у Матхаузен. Фотографија из Државног архива, слика 192-054. CC-BY-SA 3.0

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

[Људи афричког поријекла](#) живе у Европи вијековима. Иако су неке миграције људи афричког поријекла у Европу прије 20. вијека биле добровољне, већина је ипак била условљена колонијализмом и ропством. Због тога су људи афричког поријекла били највише заступљени у европским земљама које су учествовале у трговини робљем и колонизацији Африке, укључујући Шпанију, Португал, Њемачку, Француску, Холандију, Белгију и Уједињено Краљевство. Процјењује се да је више од 11 милиона Африканаца живјело под њемачком колонијалном управом која је трајала од 1885. до 1919. године.

У ТОКУ НАЦИЗМА

У нацистичкој Њемачкој реводно су објављивани расистички текстови који су понижавали Африканце и Афроамериканце, а црнци су суштински сматрани [особама без држављанства](#). Људи афричког поријекла били су жртве дискриминације на разне начине и многи су остајали без посла, домова или могућности за образовање. Њемачка изложба Африке (Deutsche Afrika-Schau), етнографска изложба и варијете с „извођачима“ афричког поријекла обишла је Рајх 1930-их година прошлог вијека. Нацистичка власт ју је подржавала као проколонијалну пропаганду све до почетка Другог свјетског рата.

Режим је нарочито на мети имао појединце које су називали „[рајнска копилад](#)“ гмислећи на црне Нијемце рођене 1920-их година прошлог вијека у Рајнској области чији су родитељи

били војници француских окупаторских колонијалних сила и бијеле жене. Нацисти су покушали да их систематски стерилишу 1937. године. Иако није било много закона који су се односили специфично на људе афричког поријекла, каснији амандмани [Нирнбершких расних закона](#) укључивали су их у „појединце стране крви“. У Њемачкој су мјешовити бракови били забрањени и кажњиви [присилном стерилизацијом](#) и затвором да би се спријечило рађање будућих генерација црних Нијемаца. С почетком Другог свјетског рата, људи афричког поријекла у Њемачкој и на окупираним територијама све више су се суочавали с пријетњом да ће бити послати у [концентрационе логоре](#) и [логоре за присилни рад](#).

Упркос томе, били су активни у [покрету отпора](#) против нациста. Међу њима су били џез музичар Аугуст Агбула Браун, за кога се сматра да је био једини црнац у Варшавском устанку 1944. године; Џозефин Бејкер, која је прикупљала информације за Савезнике; и Жан-Марсел Николас, који је лијечио друге затворенике у [концентрационим логорима](#).

Процијењени број људи афричког поријекла у Њемачкој непосредно прије и током нацистичке ере креће се од неколико хиљада до преко двадесет хиљада. Међутим, број људи афричког поријекла који су живјели под нацистичким режимом повећао се у току рата окупацијом Француске, Холандије и других нација западне Европе с великим заједницама миграната из афричких и карипских колонија. Ови појединци су долазили са свих страна свијета и међу њима су били радници, наставници, дипломате, војници, пословни људи, забављачи, спортисте и научници. Током Другог свјетског рата, пошто су људи афричког поријекла у колонијама такође били регрутовани у војске Савезника, многи су у Њемачку стигли као ратни заробљеници.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Људи афричког поријекла су у Њемачкој после рата били присутни у великим бројевима. Афроамерички војници су били дио ослободилачких снага. Нова генерација људи афричког поријекла рођена је из

Јозефина Бејкер у Амстердаму, 1954. Фотографија из Државног архива СС BY-SA 3.0 NL

односа црних војника и бијелих Њемица у [Савезној Републици Њемачкој](#). У [Њемачкој Демократској Републици](#), људи афричког поријекла били су присутни као студенти, борци за слободу, школарци и радници на одређено вријеме из Мозамбика, Анголе и Намибије.

Међутим, ниједна земља није признавала јединствена искуства људи афричког поријекла под нацизмом нити им нудила значајне репарације или компензацију. Од 1980-их године и након [уједињења Њемачке](#), групе људи афричког поријекла попут Иницијативе црнаца у Њемачкој (Initiative Schwarzer Deutscher) и ADEFRA (Afrodeutsche Frauen) организовале су се у сврхе борбе против дискриминације. Ове организације су одиграле кључну улогу у напорима да историја црних Нијемаца постане видљива. Меморијализација и комеморација нацистичких жртава афричког поријекла и даље су ограничене, мада је недавно постављено шест [Камена спотицања](#) у част црнаца у Њемачкој.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

По чему је третман црнаца у Немачкој био сличан, а по чему различит третману црнаца у другим европским земљама?

Зашто знамо тако мало о судбинама људи афричког поријекла током нацистичког периода?

Да ли је могуће идентификовати јасну политику према људима афричког поријекла? На који начин су политика и поступање с људима афричког поријекла у интеракцији с политикама према другим расним групама?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн архива примарних докумената:

<https://blackcentraleurope.com/>

Биографије:

<https://www.stolpersteine-berlin.de/en/biografie/9515>

<https://www.stolpersteine-berlin.de/en/biografie/263>

<https://www.stolpersteine-berlin.de/biografie/9514>

<https://www.blackpast.org/global-african-history/people-global-african-history/nicholas-jean-marcel-k-johnny-nicholas-1918-1945/>

<https://www.blackpast.org/global-african-history/august-agboola-browne-1895-1976/>

<https://www.youtube.com/watch?v=sNjAGzPHkA>

<https://www.youtube.com/watch?v=O6j5OjXuq5w>

Свједочанства:

Gert Schramm. Wer hat Angst vorm schwarzen Mann: Mein Leben in Deutschland. (2011)

Hans Massaquoi. »Neger, Neger, Schornsteinfeger!«: Meine Kindheit in Deutschland (1999)

Hans Massaquoi. Destined to Witness: Growing Up Black in Nazi Germany (2001)

Marie Nejar. Mach nicht so traurige Augen, weil du ein Negerlein bist: Meine Jugend im Dritten Reich (2007)

Marie Nejar. <https://www.youtube.com/watch?v=O6j5OjXuq5w>

Mary-Louise Romney-Schaab. An Afro-Caribbean in the Nazi Era: From Papiamentu to Germany (2020)

Theodor Michael. Deutsch sein und schwarz dazu: Erinnerungen eines Afro-Deutschen (2015)

Theodor Michael. Black German: An Afro-German Life in the Twentieth Century (2017)

Филмови и подкасти:

Sie nannten sie die Kinder der Schande (2020). <https://www.dw.com/de/sie-nannten-sie-die-kinder-der-schande/av-56185513>

Schwarz und Deutsch - Die Geschichte der Afrodeutschen (2021). <https://www.youtube.com/watch?v=WKDJZV10fSc>

GreyKey (2019). <https://vimeo.com/492139688>

Bring It On! Blacks in Nazi Concentration Camps. <https://wfhb.org/public-affairs/bringiton/april-5-2021-blacks-in-nazi-concentration-camps/>

USHMM: In conversation - Black Artists under Nazi Persecution. <https://www.youtube.com/watch?v=SxLhC2OsHcU>

ОСОБЕ С ДУШЕВНИМ БОЛЕСТИМА И ФУНКЦИОНАЛНИМ ДИВЕРЗИТЕТОМ И НАЦИСТИ

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Особе са душевним болестима и функционалним диверзитетом су на мети друштва због [еугенике](#) и [теорије научног расизма](#). Еугеника је научно споран скуп вјеровања и пракси. Еугеника тврди да су људске карактеристике попут интелигенције и друштвеног понашања наследне, те да се на основу тога генетичка квалитета људи може „побољшати“ „вјештачком селекцијом“ становништва. Еугеничка теорија јавља се на крају 19. вијека и на мети су јој примарно особе с душевним болестима и функционалним диверзитетом и људи који су исказивали друштвено „девијантно“ понашање (такозвани [„асоцијални“](#)). До краја двадесетих година

Дворац у Хартхајму, 1940. Фотографија из NARA/ документациони центар Хартхајма

прошлог вијека, еугеника је била глобални покрет подржаван у Њемачкој, Сједињеним Америчким Државама, Великој Британији, Италији, Мексику, Канади и многим другим земљама.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Прогон особа с душевним болестима и функционалним диверзитетом почео је готово одмах по доласку нациста на власт. У јулу 1933. донесен је Закон о превенцији наследних болести код потомака, што је означило почетак [присилне стерилизације](#) људи с душевним болестима и функционалним диверзитетом. У августу 1939. године, Министарство унутрашњих послова Рајха у августу доноси одредбу према којој су сви љекари, медицинске сестре и бабице у обавези да пријаве новорођенчад и дјецу млађу од три године са симптомима тешког физичког или психичког инвалидитета. Та дјеца су потом убијана (такозвана [„Kindereuthanasie“](#)). Од октобра 1939. године, особе с физичким и психичким недостацима убијане су у склопу формалног програма који су нацисти називали [Акција Т4](#). Назив потиче од адресе сједишта кампање које се налазило у улици Тиргартенштрасе број 4 у Берлину.

Акција Т4 захтијевала је сарадњу многих љекара и медицинских сестара који су директно учествовали у убиствима и прегледали здравствене картоне пацијената у установама како би утврдили које особе

треба да буду убијене. Режим је у јесен 1939. године почео да дијели упитнике свим представницима јавних здравствених служби, болницама, психијатријским установама и домовима за хронично обољела и стара лица. Пацијенти су процјењивани и бирани на основу различитих категорија:

- Особе са шизофренијом, епилепсијом, деменцијом, енцефалитисом и другим хроничним психијатријским или неуролошким поремећајима
- Особе које су сматране „расно непожељнима“ или „неаријевцима“
- Особе које су сматране „неурачунљивим“ и злочинци
- Особе које су у установи дуже од пет година

Установе које нису биле вољне да попуне упитнике или су биле преспоре у овом задатку посјетиле су групе „савјетника“ који су одлучивали ко ће бити убијен. Жртве су пребачене у шест установа у Њемачкој и Аустрији: Бранденбург на ријеци Хавел у близини Берлина; Графенек на југозападу Њемачке; Бернбург у Саксонији-Анхалт; Зоненштајн у Саксонији; Хартхајм у близини Линца у Аустрији и Хадамар у Хесену. Убијени су у [гасним коморама](#), а њихова тијела су касније спаљена у великим пећима званим [крематоријуми](#).

До 1941. године, наводно тајни еутаназијски програм био је познат јавности. Широм Њемачке и Аустрије одржани су јавни протести. На примјер, Бискуп Минстера Клеменс Аугуст Граф фон Гален осудио је убиства у јавној проповиједи 3. августа 1941. године. Друге јавне личности и припадници свештенства такође су се противили убиствима.

Захваљујући критикама јавности, централизован програм Т4 завршен је у августу 1941. године. До тада је познато било око 70.000 жртава. Међутим, програм се наставио на децентрализован начин. Пацијенти су у различитим клиникама убијани смртоносним ињекцијама или изгладњавањем. Убиства су вршена и на окупираним територијама. На примјер, на територијама окупираних Пољске и Совјетског Савеза, СС и полицијске јединице убиле су неких 30.000 пацијената да направе мјеста

за рањене војнике. До краја 1945. године, у оквиру нацистичке политике „еутаназије“ убијено је неких 250.000 до 300.000 људи.

Акција Т4 постала је нацрт за масовно убиство Јевреја, Рома, Синта и других у гасним коморама у логорима које ће нацисти отворити 1941. и 1942. године.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Предрасуде према особама са менталним болестима и функционалном разноликошћу нису нестале након 1945. Праксе као што су [присилне стерилизације](#) и присилна институционализација су још увијек уобичајене у многим земљама. Са напретком науке развијене су нове технологије које омогућавају прикупљање геномских информација током трудноће. Овакав развој догађаја је покренуо дебате о прекиду трудноће у случајевима када фетус има висок ризик од генетских поремећаја.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Јесу ли се ставови нациста према особама са душевним болестима и функционалним диверзитетом разликовали од ставова остатка свијета?

На који начин се прогон особа с душевним болестима и функционалним диверзитетом мијењао током нацистичког режима?

Покушајте пронаћи информације о јавном противљењу Акцији Т4. Који су били захтјеви људи? Како су сазнали о програму?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://lebensspuren.schloss-hartheim.at/>

<https://www.mauthausen-memorial.org/en/Gusen/The-Concentration-Camp-Gusen/Extermination/Aktion-14f13-Death-by-Gas-at-Hartheim-Castle>

Филмови и документарци:

<https://vimeo.com/hmd2701/download/377526537/1cfe7df539>

ОТМИЦА ДЈЕЦЕ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Лебенсборншка кућа за мајке у Штајнхерингу.
Фотографија из Државног архива В 145,
BILD-F051638-0059 / CC-BY-SA 3.0

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Отмица дјеце организована од стране државе није била нова пракса 1930-их и 1940-их година. Неколико година прије спровођења нацистичког система крађе дјеце, у [франкистичкој Шпанији](#) створен је опширан систем крађе дјеце из љевичарских и радничких породица како би их потом усвојиле породице одане фашистичком режиму.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистички режим је отео хиљаде дјеце с [територија под њемачком окупацијом](#). У оквиру такозване Операције Сијено (Heuaktion) из 1944. године, режим је отео десетине хиљада дјеце пољског поријекла која су потом депортована у нацистичку Њемачку гдје су радили као присилни радници. Друга дјеца су отета јер су их нацисти сматрали "[расно пожељним](#)".

Један од значајних нацистичких државних програма који је подстицао отмицу дјеце био је [Лебенсборн](#). Циљ овог програма било је пропагирање нацистичке расне идеологије повећањем броја „аријевске“ дјеце у Њемачкој и на територијама под њемачком окупацијом. Просторије програма Лебенсборн који је организовала Главна канцеларија СС-а за расу и расељење, биле су мјеста гдје су „расно пожељне“ жене у тајности рађале дјецу. Многа од те дјеце су дата на усвајање.

Међутим, пошто нису успјели да остваре свој циљ повећања наталитета „аријеваца“, званичници СС-а су почели да отимају дјецу која су се уклапала у нацистичку дефиницију „аријевске расе“ с територија под њемачком окупацијом у источној Европи и Норвешкој. На примјер, многи су имали плаве очи, плаву косу и свијетлу кожу. Дјеца су надјенута нова њемачка имена и потом су послата у Њемачку гдје су их усвојиле Њемачке породице или су смјештена у специјалне јаслице, вртиће или домове. У оквиру кампање германизације нацисти су често мијењали датуме рођења ове дјеце како би сакрили њихове праве идентитете и како би било немогуће ући им у траг. Дјеца често нису преживјела депортацију с једне територије на другу.

Селекција дјеце се често одвијала у логорима за образовање дјеце (*Kindererziehungslager*), гдје се одређивала њихова расна „пожељност“ на основу различитих физичких особина укључујући тјелесне пропорције, боју очију и косе и облик лобање. Непожељну дјецу су слали у концентрационе логоре, убијали или користили у медицинским експериментима.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Након 1945. године, дјеца чији се прави идентитет могао утврдити враћена су кућама уколико су њихове породице преживјеле рат. То је било могуће захваљујући огранку за тражење дјеце Међународне службе тражења. Многа од ове дјеце, а поготово она најмлађа која се нису сјећала својих биолошких породица, остала су са својим усвојитељским породицама у Њемачкој и никад се нису опоравила. Према подацима пољских власти, отето је око 200.000 пољске дјеце, док број дјеце отете из других земаља још увијек није познат.

Отета дјеца - заборављене жртве (*Geraubte Kinder - Vergessene Opfer*) је организација активна у Њемачкој која тражи репарације и правду за жртве отмице у вријеме нацизма. Ова организације је 2022. године успјешно поднијела молбу регионалном парламенту у држави Баден-Виртемберг за плаћање репарација жртвама које су нацисти отели као дјецу.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Покушајте пронаћи информације о другим случајевима отмице дјеце у току рата (на примјер у Шпанији, Чилеу или Аргентини). Шта им је заједничко? По чему се нацистички програм разликовао од њихових?

Прочитајте свједочанства отете дјеце. На који начин се њихова искуства разликују од искустава других жртава?

На који начин се фокусирање на дјецу с „аријевским“ особинама уклапа у нацистичку расну идеологију?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Филм:

Stolen Children - The Kidnapping Campaign of Nazi Germany. 42 min.

Онлајн свједочанства:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/stolen-children>

<http://geraubte.de/biografien.html>

Онлајн архива с примарним документима:

<https://arolsen-archives.org/en/news/sacher-israeler-and-the-child-search-branch/>

Књиге:

Ingrid von Oelhafen & Tim Tate. Hitler's Forgotten Children: My Life Inside the Lebensborn (London: Elliott and Thompson Limited, 2015).

Aharon Appelfeld. The man who never stopped sleeping. (Schocken Books, 2017).

ПОЛИТИЧКИ ПРОТИВНИЦИ НАЦИЗМА

Нови нацистички режим у Њемачкој имао је многе политичке противнике. Међу њима су били [комунисти](#), синдикалци, [социјалдемократе](#) и присталице других левичарских странака, либералних странака, као и Њемачка централна странка. Политички противници били су међу првим жртвама систематског нацистичког прогона.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

У Европи постоји дуга традиција политичке опозиције. У демократским земљама, опозиција обично може слободно да изрази незадовољство. То обично није важило у аутократским режимима, попут царске Русије или Њемачке у деветнаестом вијеку. Међутим, чак и тада би политички противници ријетко били погубљени због својих политичких увјерења. То се промијенило успоном тоталитарних режима у Совјетској Русији и нацистичкој Њемачкој, чиме је дошло до распрострањеног и систематског прогона политичких противника.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нови нацистички режим је 1933. године започео процес нацификације, успостављајући систем тоталитарне контроле над свим аспектима њемачког друштва. Овај процес је такође познат под називом [Глајхшалтунг](#) или „координација“. Читаве групе су класификоване као политички

противници, укључујући и [масоне](#), које су нацисти сматрали дијелом Јудео-масонске завјере. Поред тога, независни [синдикати](#) су

Портрет Валтера Ланда, члана Социјалдемократске партије, 1930. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

Портрет г. Плохара, чешког политичког затвореника који је након рата требао да постане Министар здравља Чехословачке. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

распуштени, а основана је Њемачка фронта рада под нацистичким вођством. То је омогућило нацистима да спријече радничку координацију отпора против новог режима. Поред тога, све постојеће политичке странке су постале незаконите.

Готово одмах по доласку Хитлера на власт, политички противници су ухапшени и послати у затворе и [концентрационе логор](#). Нацистички [Рајхстаг](#) одобрио је [Закон о малициозним поступцима](#) 21. марта 1933. године, чиме је противљење новој влади и критиковање њених лидера постало незаконито. Према овом закону, чак и најмање неслагање је представљало прекршај. Чак и они који су били оптужени за „оговарање“ или „исмијавање“ званичника режима су могли бити ухапшени и послати

у притвор или концентрациони логор. Два дана касније, 23. марта, Рајхстаг је одобрио [Закон о пуномоћи](#), којим је канцелар добио право да доноси законе без консултација с њемачким парламентом или предсједником. То је означило и формални крај демократије у нацистичкој Њемачкој.

Ови закони су изазвали отпор неких група. Противници су писали, штампали и дистрибуисали антинацистичку литературу посвуда да би подигли свијест о нацистичкој [пропаганди](#) и погледу на свијет. Многи политички противници су послати у новоосноване нацистичке [концентрационе логоре](#) и [логоре за присилни рад](#) у Њемачкој као што су Дахау и Заксенхаузен. Неки политички противници су тачође послати у нацистичке затворе, попут злогласног [Колумбија-Хауса](#) у Берлину. Међу затвореним политичким противницима били су и истакнути појединци попут пацифистичког новинара Карла фон Осиечког, великог критичара нацистичког режима. До средине 1933. године, скоро 27.000 политичких противника је ухапшено и затворено у затворе и логоре широм њемачке. Каснијих година, политички противници су били присиљени да носе црвене троуглове на својој затворској или логорашкој одјећи.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Послије Другог свјетског рата, многи преживјели политички противници нацистичке Њемачке одлучили су да се наставе бавити политичким активностима. Бивши комунистички затвореници били су међу оснивачима комунистичке Источне Њемачке, [Њемачке Демократске Републике](#). У Западној Њемачкој, Курт Шумахер, рани послеријатни вођа Социјалдемократске партије Њемачке (СПД), добио је на легитимитету на основу тога што је провео више од деценије у заробљеништву у нацистичким концентрационим логорима. Други бивши затвореници одлучили су да се посвете његовању демократских вриједности међу њемачком омладином.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Које врсте притиска и мотивација су могле да утичу на људе у вашој земљи док су се суочавали с порастом политичке репресије? Јесу ли ти фактори специфични за то вријеме или су универзални?

Шта представља отпор? Да ли „оговарање“ представља чин отпора? Зашто? Зашто не?

Да ли у вашој земљи данас постоје политички противници? Ко су они? Јесу ли они жртве било каквог вида дискриминације?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.mauthausen-memorial.org/en>

<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/en/history/flossenbuerg>

<https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/>

<https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/>

<https://www.weisse-rose-stiftung.de/white-rose-foundation/>

Онлајн свједочанства:

<https://vhaonline.usc.edu/viewingPage?-testimony ID=26431&returnIndex=0>

<https://vimeo.com/705719594>

Књиг:

Hans Fallada. Every Man Dies Alone
(1946)

ПРИСИЛНИ РАД У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Присилни рад значи да особа мора радити против своје воље и ако одбије пријети јој казна, сиромаштво, насиље или смрт. Присилни рад се такође обично повезује с присилним смјештајем који је далеко од уобичајеног смјештаја појединца, на мјесту или близу мјеста гдје се изводи присилни рад. Током историје су постојале многе различите врсте присилног рада.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистичка Њемачка се ослањала на масивни систем присилног рада под бруталним условима, поготово након почетка Другог свјетског рата 1939. године. Присилни рад чинио је суштински дио режима нацистичких концентрационих логора и економске експлоатације окупираних територија. Присилни рад се није одвијао само у концентрационим логорима, већ и у гетима и намјенски изграђеним радним логорима. Више од 20 милиона људи, цивилних радника, затвореника из концентрационих логора и ратних заробљеника било је присиљено на рад у Њемачкој и територијама под њемачком окупацијом.

Недостатак радне снаге који је настао као посљедица Другог свјетског рата такође је утицао на настанак шеме за присилни рад. Припадницима група које су сматране

Ели Визл, 15 година. Преживјео је Аушвиц као присилни радник. Након рата постао је борац за људска права и 1986. године добио Нобелову награду за мир. Фотографија Елија Визла, преко Wikimedia CC BY 3.0

„расно непожељним“ – попут Јевреја, Синта и Рома, или совјетских ратних заробљеника – обилежје „радно способних“ је могло спасити живот. Њима су логори за присилни рад нудили шансу за преживљавање, ма колико она била мала.

Логори као што су [Бухенвалд](#), [Матхаузен](#) и [Дахау](#) постали су центри великих мрежа радних логора и фабрика. Само у [Лођском](#) гету налазило се чак 96 фабрика. Поред тога, приватне компаније су могле „изнајмити“ затворенике да повећају ратну производњу, те су компаније као што су Siemens имале користи од ове шеме. Ове компаније су могле доћи до јефтине радне снаге плаћањем номиналне накнаде нацистичким властима. У овим случајевима, третман радника зависио је од самих компанија.

Закони и искуства везани за присилни рад су се разликовали и обично били под утицајем правног статуса, друштвеног положаја, рода и наравно расистичке идеологије нацистичког режима. На примјер, неки присилни радници, углавном они из западне Европе, су могли напуштати логоре за присилни рад, док други, углавном Пољаци и совјетски становници нису имали то право. Одређене категорије затвореника биле су присиљене да раде до смрти пратећи политику „уништења кроз рад“, која их је тјерала да раде под условима који би директно и намјерно доводили до изгладњивања, болести, повреде или смрти.

Расистичка хијерархија коју су нацисти уздржавали значајно је утицала на животе присилних радника у погледу тога како их је искоришћавала нацистичка власт, као и тога како су се њемачки цивили односили према њима. Захваљујући присуству присилних радника у фабрикама, ропство је било најочигледнији злочин Трећег Рајха. Многи цивили су виђали присилне раднике, радили с њима или чак живјели с њима. Ово је такође утицало на то да људи ропство виде као дио свакодневног живота, а не као злочин.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

По завршетку Другог свјетског рата, милиони заробљених људи били су ослобођени захваљујући Савезницима. Њихове послератне приче су се разликовале: неки су успјели да се врате домовима, други су морали да остану у [логорима за расељена](#)

[лица](#) гдје су чекали репарације, а други су остали у Њемачкој. Без обзира на њихове послератне приче, присилни рад је на већини преживјелих оставио дуготрајне физичке и психолошке посљедице. У Совјетском Савезу су сматрани издајницима и често су слати у логоре у Сибиру или далеком истоку Русије.

У Њемачкој и Аустрији, многе компаније су испочетка порицале своје везе с нацизмом и присилним радом. Тек последњих година неке компаније су почеле да истражују своје ратне историје. Компаније као што су Volkswagen, Audi, Daimler и BMW признале су да су користиле ропску радну снагу у вријеме нацистичког режима. Њемачка влада је 2000. године осмислила шему за плаћање репарација жртвама присилног рада. Средства су обезбиједиле компаније које су у току рата сарађивале с нацистима, укључујући Allianz, Bayer и Siemens.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Ко је имао користи од система присилног рада?

Истражите да ли су компаније користиле присилни рад у вашој земљи у току Другог свјетског рата. Ако јесу, које су то компаније? Како су се носиле са својом одговорношћу после 1945. године?

Изаберите нека од предложених свједочанстава и размислите о дугорочним посљедицама присилног рада.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://www.mauthausen-memorial.org/en>

<https://www.zwangsarbeit-archiv.de>

Онлајн свједочанства:

<https://vhaonline.usc.edu/biosearch/result-list?searchType=43>

https://iwitness.usc.edu/watch?theme=26&clip=157&entry=0_9gf9emu1

РАТНИ ЗАРОБЉЕНИЦИ НАЦИСТИЧКОГ РЕЖИМА

Ратни заробљеник (РЗ) је појединац, обично борац, заробљен у току или после оружаног сукоба.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Дана 27. јула 1929. године, потписана је Женевска конвенција о поступању с ратним заробљеницима како би се регулисали услови и поступање с ратним заробљеницима. Конвенција се ослањала на лекције научене из лошег поступања с ратним заробљеницима током Првог свјетског рата и потписале су је земље широм свијета (укључујући Њемачку). Међутим, ова конвенција није гарантовала хумане услове свим ратним заробљеницима током Другог свјетског рата, јер је често рестриктивно тумачена или потпуно игнорисана.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистички ратни заробљеници су углавном долазили из савезничких земаља попут Француске, Уједињеног Краљевства, Совјетског Савеза и Сједињених Америчких држава. Према ратним заробљеницима се често поступало другачије у зависности од њихове нације и етничке припадности, чак и тамо гдје су њихове домовине потисале Женевску конвенцију. На примјер, Њемачка војска је од 1939. године па надаље убијала неке пољске ратне заробљенике и масакрирала више хиљада црних француских

ратних заробљеника након што су заробљени у мају и јуну 1940. године. Нацистичке власти су поштовале Женевску конвенцију, у погледу тога да нису убијале јеврејске ратне заробљенике из западњачких армија и ослободиле су многе болесне западњачке ратне заробљенике.

Између јануара и априла 1945. године, десетине хиљада ратних заробљеника из савезничких земаља који су били заробљени у нацистичким логорима у источној Европи приморани су да иду на запад у низу маршева смрти. То је учињено да би се одложило ослобађање заробљеника. Хиљаде је умрло од хладноће, болести, глади или умора.

Групни портрет совјетских војника, 1942. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

Совјетски ратни заробљеници

Нацистичка Њемачка је имала посебну политику малтретирања совјетских ратних заробљеника, што је практично довело до њиховог истрјебљења прве године по нападу Њемачке на Совјетски Савез. Ова пракса се може приписати нацистичкој [антикомунистичкој](#) агенди, подршци мита о јудеобољшевизму, као и чињеници да су [Словене](#) сматрали мање расно „пожељним“ од аријевских Нијемаца. Чињеница да Совјетски Савез није потписао [Женевску конвенцију](#) кориштена је да се оправда посебан прогон и масовно убиство совјетских ратних заробљеника.

Портрет совјетских јеврејских партизана, Коле и Пинкуса Еделзберга, 1945. Фотографија из америчког Меморијалног музеја Холокауста.

Совјетски ратни заробљеници постали су жртве масовног изгладњавања. Од 1941. године, многи су уносили до неких 700 калорија дневно. Поред тога, велики број совјетских ратних заробљеника је стријељан. На примјер, недуго по инвазији Њемачке на Совјетски Савез 1941. године, Комесарско наређење овластило је њемачку војску да стријеља све совјетске заробљенике који су били политички комесари. Совјетски ратни заробљеници били су међу првим жртвама [гасних комора](#) и гаса [Циклон Б](#). Процјењује се да су нацисти заробили око 5,7 милиона совјетских војних лица током Другог свјетског рата, од којих је до краја рата умрло 3,3 милиона.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Током [Нирнбершких процеса](#) који су одржани од новембра 1945. до децембра 1946. године, представљени су документи и визуелни докази да би се приказали услови које су трпили ратни заробљеници. Савезнички ратни заробљеници нацистичког режима нису сви имали исту судбину, а неки од њих нису пронађени ни по свршетку рата. Многи од оних који су пуштени на слободу и који су успјели да се врате кући суочавали су се с тешким изазовима, те су неки били бескућници, незапослени и патили од психолошке трауме.

Совјетска влада је многе совјетске ратне заробљенике који су преживјели рат последије њиховог ослобађања оптужила за сарађивање с нацистичким режимом. Након повратка у отаџбину, многу су испитани и послати на суђење. Неки су осуђени за сарађивање и кажњени затварањем у совјетске логоре за прислини рад ([гулаг](#)) или погубљени за „издају“.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Како поступање с ратним заробљеницима илуструје нацистичка идеолошка увјерења?

Зашто су Нијемци много оштрије поступали према совјетским ратним заробљеницима него према ратним заробљеницима из других народа?

Истражите међународне кодексе за поступање са заробљеним војним особљем. Који међународни споразуми регулишу поступање с ратним заробљеницима? Како су се промијенили након Другог свјетског рата?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн архиве:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/series/soviet-prisoners-of-war?parent=en%2F10135>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-persecution-of-soviet-prisoners-of-war>

https://www.chronicsofterror.pl/dlibra/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&search_attid1=62&search_value1=Soviets+in+German+captivity

<https://www.moosburg.org/info/stalag/laglist.html>

РОМИ И СИНТИ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Роми и Синти су мањинска група која у Европи живи вијековима и броји око 12 милиона припадника. Потичу с простора данашње сјевернозападне регије Индије и Пакистана. Током вијекова миграције, развиле су се разне хетерогене групе у које, између осталих, спадају: Роми, Синти, Кале, Мануши и Ловари. Њихов језик је ромски језик. Ромски језик има мноштво дијалеката који су временом настали интеракцијом с другим језицима.

Роме и Синте често називају погрдним називом „цигани“. расизам према заједницама Рома и Синта назива се антициганизам.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Роми и Синти који данас живе у Европи потомци су оних који су Европу населили вијековима раније. Путовали су из Индије и прошли кроз регије попут бивше Персије, дијелова Турске, сјеверне Африке и источног Медитерана. Сматра се да је овакво расељавање посљедица прогона.

Прогон Рома и Синта у Европи почиње најкасније у 14. вијеку. Против Рома и Синта предузимане су разне мјере. На примјер, европске територије су у 15. и 16. вијеку

донијеле законе којима се забрањују, присилно протјерују, затварају и/или погубљују Роми. Током 18. и 19. вијека, Хабзбуршко царство је примјењивало асимилационе мјере. Једна од ових мјера било је присилно одузимање дјеце Ромима која би потом била повјерена на одгајање неромским породицама. Овај чин међународно право данас сматра чином геноцида. Роми и Синти су на територијама Румуније до средине 19. вијека стотинама година били робови.

Портрет три Ромкиње, 1930. Фотографисао Јан Јурс, амерички Меморијални музеј Холокауста.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацистичка партија по доласку на власт 1933. године уводи мјере за прогон Рома и Синта заједно с другим групама. Нацисти су Роме у Синте прогнали у оквиру својих [еугеничких](#) политика јер су их сматрали и „расно непожељним“ и „асоцијалним“ и тражили су начине да их надзиру и још више искључе из њемачког друштва. Циљ еугеничког програма била је контрола становништва, поготово оних група које су нацисти сматрали „непожељним“, доношењем рестриктивних закона попут [Нирнбершких расних закона](#). Једна компонента еугенике био је [програм присилне стерилизације](#), којем су, између осталих, били подвргнути Роми и Синти. Још један начин контролисања људи у све тоталитарнијем режиму било је затварање у систем [концентрационих логора](#) широм [територија под њемачком контролом](#). Роми и Синти су депортовани у нацистичке логоре између 1935. и 1945. године и тако су им одузета њихова најосновнија људска права.

Нацисти су 1940. године почели депортовати Роме и Синте из различитих дијелова Европе у логоре на окупираним територијама Пољске, подвргавајући их [присилном раду](#). Нацистичка власт 16. децембра 1942. године доноси такозвани „[Аушвицки декрет](#)“ којим је наређено да се сви преостали Роми и Синти на просторима Њемачког Рајха депортују у концентрациони логор и логор смрти [Аушвиц-Биркенау](#). По доласку у Аушвиц-Биркенау, послати су у такозвани цигански логор, те су им истетовирани слово "З" и број. До јула 1944. године, око 70 посто Рома и Синта у логорима умрло је од разних узрока као што су глад, хладноћа, присилни рад, насиље, масовна стријељања, медицински експерименти и разне болести. Више хиљада је убијено у [гасним коморама](#).

Геноцид се дешавао и на окупираним територијама и на територијама нацистичких савезника, гдје су Роми или депортовани у логоре или гета или масакрирани. На примјер, фашистички режим у Румунији је депортовао 25 хиљада Рома у логоре и гета на окупираним територијама Украјине. Више од половине депортованих Рома је умрло због грозних животних услова и бруталног поступања према затвореницима. Нацистичке [марионетске државе](#) су такође активно помагале нацистима у убијању

Рома и Синта: на примјер, фашистички и ултранационалистички усташки режим такозване Независне Државе Хрватске позивао се на нацистичку расну идеологију како би Роме означио „подљудима“ и убио на хиљаде њих. Неки Роми су на просторима Балтичког региона депортовани у логоре и потом убијени, док су други погубљени масовним стријељањем. Процењује се да су нацисти и њихови сарадници убили барем 500.000 Рома и Синта.

Многи Роми и Синти су пружали отпор прогону и политикама истребљења. На примјер, 16. маја 1944. године, преко 6.000 Рома и Синта супротставило се стражарима у Аушвицу како би одложили ликвидацију „циганског логора“. Други су се прикључили [партизанима](#) у борби против нациста на окупираним територијама. Роми и Синти су се опирали нацистима и на друге начине, укључујући покушаје бјекства или пружање помоћи онима који су побјегли.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Жртве нацизма нису аутоматски по паду режима добиле признање и компензацију. То се односило и на Роме и Синте који су одвојени од својих породица, којима је одузета имовина и који нису могли поново да стекну своје њемачко држављанство. Роми и Синти су тражили званично признање геноцида од његовог свршетка, борећи се за компензацију и кривично гоњење починилаца. Тек од 2015. године почиње обиљежавање 2. августа, Европског дан сјећања на геноцид над Ромима и Синтима. На тај дан су нацисти 1944. године убили посљедњих 4.300 Рома и Синта у Аушвицу.

Широм Европе, Роми и Синти се и даље суочавају с екстремним нивоима депривације, маргинализације и дискриминације. Према подацима Европске уније, готово 80% живи у сиромаштву. Упркос покушајима Европске уније да се супротстави антициганизму, у претходних десет година није дошло до значајног напретка. Роми и Синти су и даље жртве злостављана или им је ускраћен приступ образовању, здравству, становању или запослењу. Међутим, Роми и Синти настављају да се боре за своја права.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Шта мислите, због чега је требало тако дуго након краја Другог свјетског рата да се званично призна геноцид над Ромима и Синтима?

Дали у вашој заједници постоје комеморације или меморијализације Рома и Синта? На који начин можете научити о историји и култури ромских заједница у вашој близини?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Филмови и документарци:

<https://youtu.be/cVtfm2fLRkA>.
<https://www.cinemapolitica.org/film/how-i-became-a-partisan/>

<https://www.roma-sinti-holocaust-memorial-day.eu/education/films-about-the-holocaust-of-sinti-and-roma/>

Онлајн ресурси:

<https://www.sintiundroma.org/en/>

<https://www.romasintigenocide.eu/en/home>

<https://www.gdw-berlin.de/en/recess/topics/172-resistance-by-sinti-and-roma/>

<https://www.facinghistory.org/resource-library/targeting-sinti-and-roma>

<https://c.holocaust.cz/files/old/pdfs/ThePersecutionofRomaandSintiintheProtectorateofBohemiaandMoravia.pdf>

<https://kampwesterbork.nl/en/history/second-world-war/persecution-of-sinti-and-roma>

<https://digitales-heimatmuseum.de/vom-waller-friedhof-zum-alten-schlachthof-auf-den-spuren-der-sinti-und-roma-im-bremer-westen/>

Онлајн свједочанства:

<https://www.zwangsarbeit-archiv.de/en/zwangsarbeit/ereignisse/sintiundroma/index.html>

www.Tajsa.eu

СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

[Сексуално насиље](#) представља сваки облик физичког или психичког насиља извршеног сексуалним путем или оно које на мети има нечију сексуалност. Једна од тактика која се често примјењује при овој врсти насиља јесте сексуално понижење. Примјер овог чина је присилно бријање, које се често сматра инвазивним и дехуманизујућим, као и губитком кључног родног маркера и/или женствености. Већина жртава и особа које су преживјеле сексуално насиље и силовање су жене и дјевојчице. Међутим, сексуалном насиљу су изложени и мушкарци, дјечаци и други родови.

Многе жртве сексуалног насиља у вријеме нацизма су убијене или су нерадо говориле о злостављању које су претрпиле. Стога, већина свједочанстава долази од оних који су били свједоци сексуалног насиља. Ипак, то не значи да жртве и преживјели нису подијелили своја искуства у интервјуима и личним мемоарима – понекад морамо пажљиво слушати да бисмо чули њихове приче.

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Сексуално насиље и [силовање](#) одавно се користе као методе застрашивања и мучења; то нису биле нове методе специфичне за нацизам. Због тога се сексуално насиље током

ратова сматра средством за кажњавање, терорисање и уништавање становништва. Сексуално насиље се током сукоба обично врши у јавности и од стране више [починилаца](#), укључујући групно силовање и интимне нападе предметима и оружјем. Може имати много облика, у које спадају и [сексуално ропство](#), [присилна проституција](#) и [сексуално мучење](#). Посљедице не утичу само на појединца. Сексуално насиље почињено над читавим заједницама шири болести и може уништити породичне везе. Штавише, подстиче и подстрекава родну неравноправност и нормализује сексуално насиље, понекад чак и након свршетка сукоба.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Сексуално насиље у логорима и гетима

Затвореници су у оквиру рутинске процедуре која је била обављана приликом уласка и изласка из логора били присиљени да се скину, а потом би им биле обријане длаке на тијелу. Чести су били и насилни вагинални прегледи и прегледи гениталија током којих би званичници и стражари искористили прилику да додирују груди и гениталије жена.

Неки затвореници у логорима су били подвргнути медицинским експериментима који

су се поготово фокусирали на репродуктивне органе и гениталије. На примјер, стално су извођени експерименти како би се техника поступка присилне стерилизације усавршила до те мјере да жртве не би могле да имају дјецу, али би и даље биле способне за присилни рад. Неки од ових експеримената укључивали су излагање гениталија младића зрачењу који би потом били [кастрирани](#) да би се изучавале промјене на тестисима. Други су укључивали убризгавање каустичних супстанци у грлиће материца и материце жена што је изазивало јак бол, крварење и грчеве у стомаку. Такође су постојали експерименти који су укључивали вјештачку оплодњу 300 жена у Блоку 10 у [Аушвицу](#).

Затвореници су такође били изложени сексуалном злостављању у [логорима](#) и [гетима](#). неријетко су биле [жртве](#) силовања потом и убијене. Понекад би обољеле од полно преносивих болести или затрудниле. У другим случајевима, неке вође гета или логора, као и стражари и други затвореници попут куvara, искориштавали би своје положаје и приморавали дјевојчице и дјечаке, као и мушкарце и жене, на сексуалне чинове у замјену за храну, лијекове и заштиту од депортације. Често су границе између насиља и [сексуалних размјена](#) биле нејасне.

Сексуално насиље такође је кориштено за застрашивање и кажњавање затвореника у концентрационим и радним логорима. Сексуално насиље је многим починиоцима представљало само још један начин дехуманизације и понижавања прогоњених група, поготово јеврејских жена и дјевојчица. Идеологија [Расеншанде](#) („расни стид“) је бранила сексуалне односе између аријеваца и неаријеваца, али није спречавала сексуално насиље.

Нису само стражари сексуално злостављали затворенике. У многим логорима су постојали бордели за затворенике у којима су на проституцију биле присиљене жене које нису биле Јеврејке. Већина их је из [Равензбрика](#) пребачено у логоре с борделима попут [Матхаузена](#), [Бухенвалда](#), [Дахауа](#) и [Флосенбирга](#). Бордели су постојали углавном да мотивишу затворенике који су били присиљени на рад. На тај начин, затвореници су почињавали сексуално насиље над затвореницама које су биле присиљене на проституцију.

Поред тога, постоје многа свједочанства младих који су преживјели сексуално насиље од стране [капоа](#) и [старјешина блокова](#) (Blockältesten) у баракама. Старији мушкарци су у овим ситуацијама искориштавали млађе дјечаке и заузврат им давали одређене повластице попут додатних obroка, нових ципела или материјалних добара.

Сексуално насиље изван логора и гета

Починиоци сексуалног насиља ван логора били су нацистичке окупаторске снаге, локални [сарадници](#) of the National Socialists, fellow нациста, прогоњене жртве и борци [отпора](#) који су помагали жртвама при скривању. [Скривена дјеца](#) била су поготово изложена сексуалном злостављању јер су често била одвојена и изолована од породице и пријатеља. На окупираним територијама, антипартизанске операције – операције против побуне разних партизанских покрета отпора у окупираним земљама – често су се претварале у масакре невиних цивила и служиле као повод за масовно силовање и сексуално понижење цивилних жена.

Чак и [ослобађање](#) није поштедило жене сексуалног злостављања, јер би их понекад силовали и савезнички војници. Жене у многим свједочанствима износе страх да ће их силовати совјетски војници. Они су били познати по томе што су насумично силовали жене које су ослободили или – у случају Њемица – чије су домове и градове окупирали.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Током Другог свјетског рата све стране су биле оптужене за масовна силовања, али ниједна није основала судове за кривично гоњење починилаца сексуалног насиља, нити су признавали жртве. Последњих деценија сексуално насиље се сматра злочином према одредбама међународног закона о људским правима. Домаћи и међународни закони садрже одредбе за спречавање сексуалног насиља. Нажалост, оно се и даље дешава и у рату и у миру.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

На сајту визуелне архиве историје УСЦ Шоах Фондације можете пронаћи свједочанства претраживањем термина „sexual assault“:

<https://vhaonline.usc.edu/quickSearch/resultList>

Онлајн свједочанства:

[https://www.tabletmag.com/sections/\[sectionSlug\]/articles/holocaust-metoo-moment](https://www.tabletmag.com/sections/[sectionSlug]/articles/holocaust-metoo-moment)

<https://perspectives.usmmm.org/item/ushmm-oral-history-with-blanka-roth-schild>

<https://perspectives.usmmm.org/item/ushmm-oral-history-with-dora-goldstein-roth>

Стерилизација и медицински експерименти у концентрационом логору Аушвиц:

<https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/carl-clauberg/>

Филмови:

Made in Auschwitz: The Untold Story of Block 10. 2019. 1h 12m.

СЛОВЕНСКИ НАРОДИ И НАЦИСТИ

ПРИЈЕ НАЦИЗМА

Словени су етнолингвистичка група која је историјски живјела на просторима средње, источне и југоисточне Европе, Балтичког региона и средње Азије. Од времена просвјетитељства, становници западне Европе често су источну и југоисточну Европу сматрали инфериорном остатку континента. То је било због касније индустријализације и опстанка феудалних социоекономских система на овим просторима. С успоном теорије научног расизма у 19. вијеку, истакнути европски мислиоци попут Француза Артура де Гобиноа популаризовали су схватање Словена као инфериорних бијелаца. У њемачким земљама, ове расправе су се манифестовале

Љубица Геровац, чланица антифашистичког покрета отпора у окупираној Југославији. Фотографија из штампе Партизанске новине, 1. мај 1942. Преко Wikimedia CC Public Domain 1.0

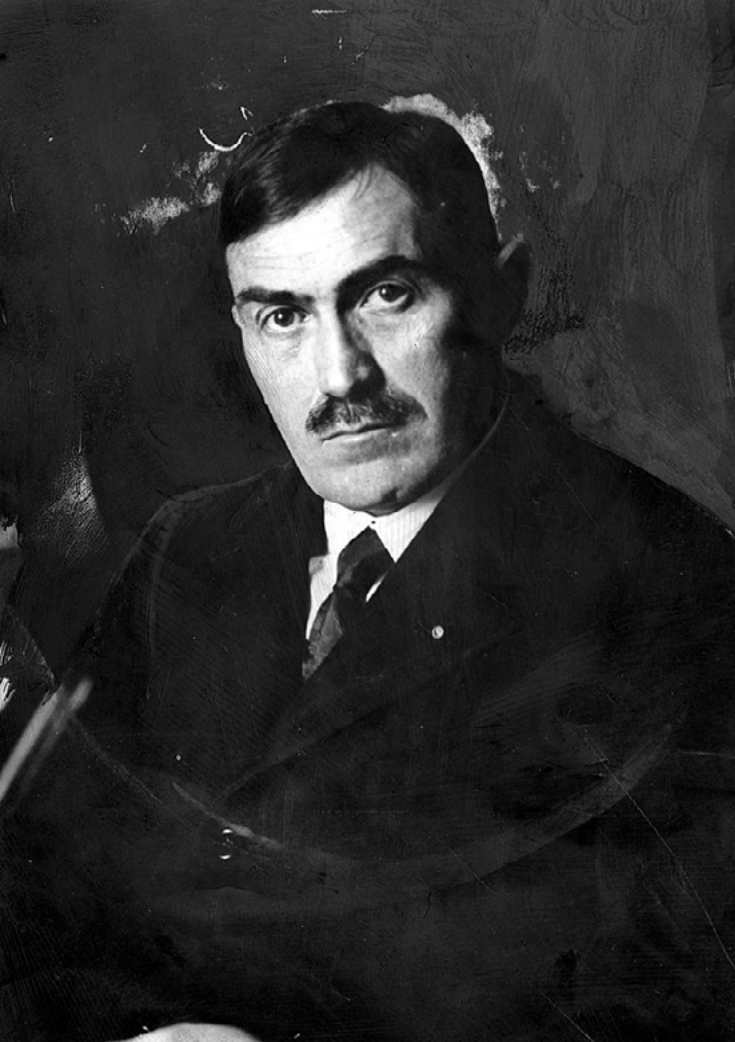

у појавама попут антипољских политика на територијама Пољске под Пруском окупацијом у касном 19. вијеку.

Током Првог свјетског рата, почињени су многи агресивни чинови у складу с распрострањеним расистичким ставовима о Словенима. На примјер, аустроугарска војска је пљачкала, силовала, насумично убијала и масовно погубљавала српске цивиле. По свршетку рата, губитак њемачких територија и настанак нових националних држава у средњој и источној Европи попут Чехословачке, Југославије и Пољске додатно су учврстили антисловенске ставове у Њемачкој.

У ТОКУ НАЦИЗМА

Нацисти су Словене – поготово Пољаке, Југословене и Совјете – сматрали „подљудима“ који нису спадали у категорију наводно супериорне „аријевске“ расе. Нацистичка експанзионистичка спољна политика је у много чему зависила од идеје о спровођењу [етничког чишћења](#) у источној и југоисточној Европи. Режим је антисловенске расистичке ставове преиначио у политике као што је [Генералплан Ост](#), план за колонизацију и „германизацију“ територија источне Европе. То би укључивало економску експлоатацију, расељавање и протјеривање милиона људи, као и отварање радних логора. Дио процеса „германизације“ било је и отимање словенске [дјеце](#) са окупираних територија у источној Европи ради „аријанизације“ или присилног рада.

Тадеј Бој-Зеленски, пољски писац и преводилац убијен 1942. године током масакра пољских академика у Лавову. Фотографија из дигиталног Државног архива преко Wikimedia CC Public Domain 1.0

Односи између нацистичке Њемачке и земљама са словенским становништвом били су различити. Неке од ових земаља су сарађивале са нацистима. На примјер, Украјина је сарађивала како би повратила независност. Поред тога, режим је окупирао неке од ових земаља, што је становнике изложило масовном прогону и насиљу. На примјер, нацисти су у Пољској убили или затворили десетине хиљада припадника пољске елите које су сматрали потенцијалним вођама пољског [отпора](#) против њемачке окупације. Такође су депортовали барем 1,5 милиона Пољака на територије Њемачке ради обављања [присилног рада](#) у бруталним условима и затворили стотине хиљада у [концентрационе логоре](#). Нацисти су погубили хиљаде Пољака због тога што су имали сексуалне односе с Њемицама, што је режим сматрао пријетњом „аријевској раси“.

Нацисти су вршили масовно насиље над локалним становништвом и у југоисточној Европи. На примјер, [Вермахт](#) је убио хиљаде

српских цивила као одмазду за пружање отпора њемачкој окупацији. Један такав масакр десио се у [Крагујевац](#) у октобру 1941. године када су њемачки војници убили око 2.800 српских цивила, укључујући и школарце и њихове учитеље.

Неке земље региона су постале нацистички савезници или [марионетске државе](#) режима. Примјер овога је усташки режим у такозваној Независној Држави Хрватској која је постојала на дијеловима окупиране Југославије од 1941. до 1945. године (простори данашње Босне и Херцеговине, Хрватске, Србије и Словеније). Фашистичке и ултранационалистичке Усташе су се позивале на нацистичку расну идеологију да би друге Словене (поготово Србе), Јевреје и Роме прогласили „подљудима“. Усташки режим је убио стотине хиљада припадника ових група.

Антисловенски расизам се често преклапао с антикомунизмом. Нацисти су Русе често називали „звијерима“ и „животињама“ и , током опсаде Лењинграда која је трајала од септембра 1941. године до јануара 1944. године, нацистичка Њемачка и њени савезници су цивилно становништво града изложили масовном изгладњивању у оквиру стратегије „германизације“. Међутим, због распрострањених антикомунистичких ставова у нацистичкој Њемачкој, нацистичка пропаганда совјетске Русе није представљала само као „подљуде“, него и као „јудеоболшевичку“ пријетњу друштвеном поретку западне Европе. Многи комунисти су били активни у регионалним поткретима отпора против нацистичке Њемачке, укључујући југословенске партизане оформљене 1941. године које је предводио Јосип Броз Тито. Историјско наслијеђе ових покрета отпора остаје комплексно: на примјер, иако су југословенски партизани успјешно ослободили неке територије од њемачке окупације, такође су убијали цивиле у току и послуже рата, попут људи које су сматрали нацистичким [сарадницима](#) или симпатизерима.

ПОСЛИЈЕ НАЦИЗМА

Током [Хладног рата](#), распрострањени антикомунистички ставови у земљама западне Европе и њихових савезника одржавали су на снази стереотипе о људима из источне и југоисточне Европе гдје је већина земаља

Позориште у партизанској болници, Фотографија из библиотеке Znacі преко Wikimedia CC Public Domain 1.0

била под социјалистичким режимом. После Хладног рата, неразријешене историјске тензије између група Словена довеле су до великих сукоба, укључујући ратове на југоистоку Европе од 1991. до 2001. након распада Југославије.

Данас се антисловенски расизам широм Европе манифестује у различитим облицима предрасуда и стереотипа, што укључује погрдне изразе и шале о Словенима. Популисти и националисти крајње деснице се често позивају на ове тензије како би ширили ксенофобију, расизам и антидемократске ставове.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

На који начин је антисловенски расизам био сличан прогону других група, а на који различит?

Какав је данас положај Словена у вашој земљи? Можете ли пронаћи расистичке и ксенофобичне ставове према Словенима који су некада постојали и који још увијек постоје у западној Европи?

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КОРИШТЕЊЕ ТОКОМ ПРОЈЕКТА О ЛОКАЛНОЈ ИСТОРИЈИ

Онлајн ресурси:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/documenting-numbers-of-victims-of-the-holocaust-and-nazi-persecution>

<https://www.hmd.org.uk/learn-about-the-holocaust-and-genocides/nazi-persecution/non-jewish-poles-and-slavic-pows/>

<https://neu.org.uk/media/2811/view>

www.het.org.uk

<https://digitalcollections.library.gvsu.edu/document/42462>

<http://www.jhmf.org.uk/>

<https://documenta.hr/en/slana-concentration-camp-1941/>

ВРЕМЕНСКА ЛИНИЈА

1933

Јануара

30. јануар – Хитлер постаје
Канцелар

Фебруара

28. фебруар - Декрет о пожару
у Рајхстагу

Марта

3. март - Стварање
првог нацистичког
концентрационог логора

23. март – Омогућавајући
акт потписан: Укидање
парламента

Јул

14. јул – Све политичке странке
осим Нацистичке партије су
забрањене

1934

Јануара

1. јануар - Закон о превенцији потомства за и са људима са насљедним болестима

Августа

19. август - Хитлер укида канцеларију предсједника и проглашава се и за једно и за друго, канцелара и фирера, што га чини апсолутним диктатором Њемачке

December

10. децембар - Систем концентрационих логора је формално централизован под СС контролом

1935

Јануара

13. јануар - Референдум у Сару

Септембар

1. септембар - Ревидирана верзија члана 175 Кривичног законика Њемачке ступа на снагу, проширујући криминализацију хомосексуализма

15. септембар - Доношење Нирнбершког расног закона

1936

Марта

7. март - Њемачке трупе поново окупирају демилитаризовани Рхинеланд

Јул

17. јул - Почетак Шпанског грађанског рата

25. јул - Почетак њемачке интервенције у Шпанском грађанском рату

1937

Април

26. април – Уништење Гернике (Аутономна заједница Баскије) са око 2.000 преминулих особа

1938

Марта

13. март - Анексија Аустрије од стране

Септембар

30. септембар - Минхенски договор

Новембра

9. новембар - Новембарски погром

Децембра

2. децембар - Први транспорт дјеце из Берлина стиже у Велику Британију

1939

Марта

14 - 16. март - Оснивање Рајх протектората Чешке и Моравске

14. март - Оснивање независне Словачке Републике

15. март - Њемачка инвазија Чехословачке

23. март - Словачка места под заштитом Њемачког рајха;
Њемачка инвазија на Мемел регион (Клаипеда)

26. март - Пољска почиње дјелимичну мобилизацију своје војске

Април

1. април - Крај Шпанског грађанског рата

7 - 12. април - Италија окупира Албанију

Мај

11. мај - Почетак јапанско-совјетског граничног сукоба

22. мај - Војни пакт потписан између

Августа

23. август - Њемачко-совјетски Пакт о ненападању

Септембар

1. септембар - Њемачка инвазија Пољске – почетак Другог свјетског рата

2. септембар – Анексија слободног града Данцига у Њемачки рајх

3. септембар - Британско-француска објава рата Њемачкој

5. септембар – Новооснована Словачка Република се придружила рату против Пољске

17. септембар - Совјетска инвазија Источне Пољске

Новембра

30. новембар - Совјетски напад на Финску („Зимски рат“)

1940

Април

9. април - Њемачка окупација Данске и напад на Норвешку

10. април - Капитулација Данске

Мај

10. мај - Њемачки напад на Белгију, Холандију, Луксембург, Француску

Јуна

10. јун - Капитулација Норвешке

22. јун - Њемачко-француско примирје

Септембар

27. септембар - Тројни пакт Потписан од стране Њемачке, Италије и Јапана

Октобра

Оснивање бројних јеврејских гета у Источној Европи

1941

Фебруара

28. фебруар - Њемачка инвазија Бугарске

Април

6. април - Њемачка инвазија Југославије и Грчке

Јуна

22. јун - Операција Барбароса: Њемачка инвазија на Совјетски Савез

Децембра

11. децембар - Хитлер објављује рат против САД

1942

Јануара

20. јануар - Ванзејска конференција

Јуна

15. јун - Почетак масовних истребљења у Аушвиц-Биркенау

1943

Фебруара

2. фебруар - Немачки пораз код Стаљинграда

Април

19. април - Почетак Устанка варшавског гета

Октобра

13. октобар - Италија се придружује савезницима и објављује рат Њемачкој

Синти и Роми из свих крајева Европа се систематски доводе у Аушвиц

1944

Јуна

6. јун - Инвазија савезника на Нормандију („Дан Д“)

22. јун - Почетак велике совјетске офанзиве "Операција Багратион"

Јул

24. јул - Њемачки пораз на Источном фронту

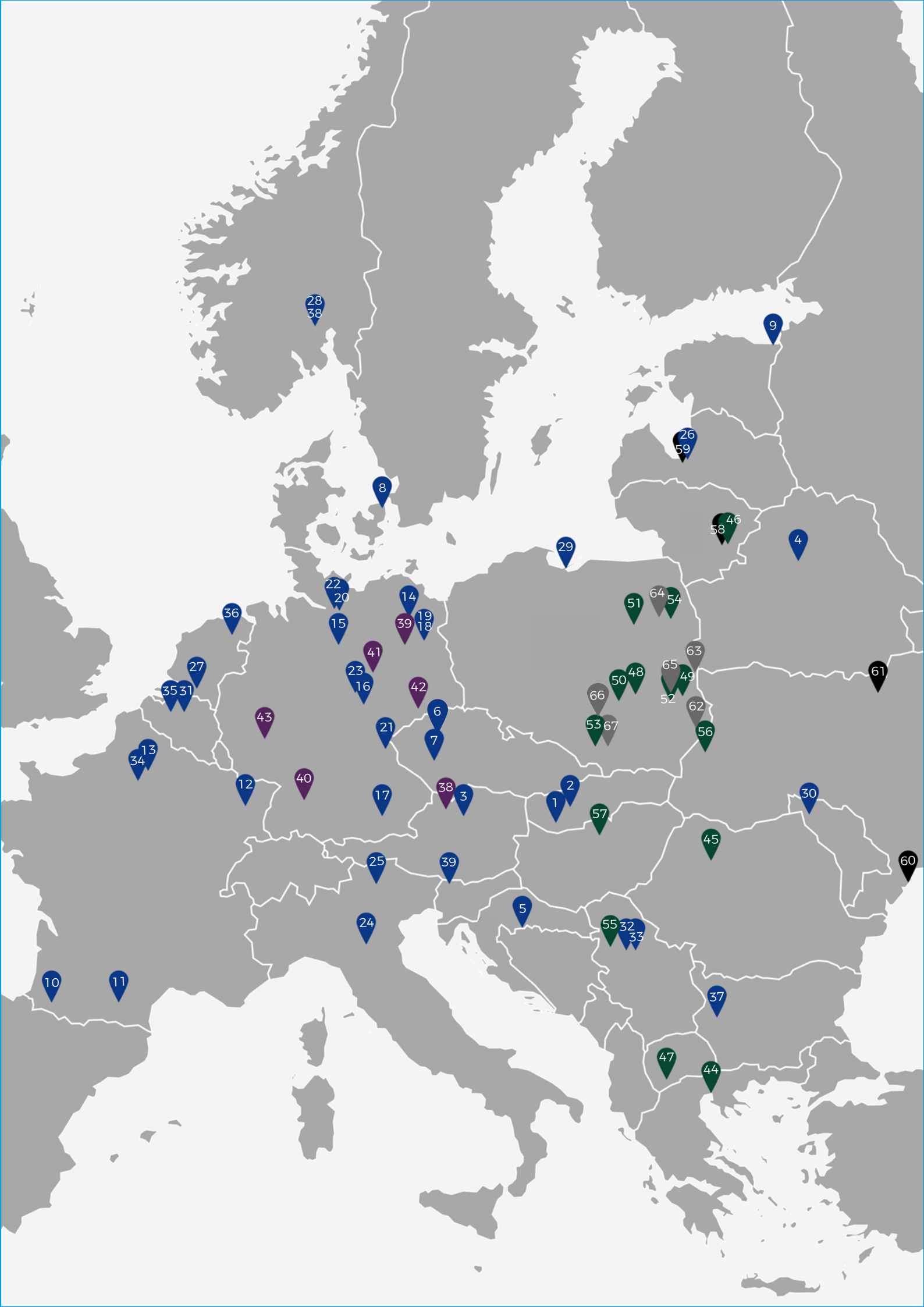
1945

Мај

8. мај - Безусловна предаја њемачког Вермахта

Новембра

20. новембар - Почетак Нирнбершког суђења

МАПА

Ова мапа показује локације неких од главних логора за истребљење, концентрационих логора, гета и других мјета масовних убиства у Европи. Међутим, важно је напоменути да се прогон дешавао на много различитих мјеста и у различитим размјерама. Такође ћете примјетити да су границе приказане на овој мапи данашње. Запамтите да су се границе европских земаља временом мијењале. Користите ову мапу као водич за даље истраживање о томе гдје се данас налазе различити центри везани за националсоцијализам. Шта можете сазнати о историјским локацијама у вашем крају?

Концентрациони логори

- ◆ Маутхаузен – Аустрија (3)
- ◆ Мехелен – Белгија (31)
- ◆ Форт Бреендонк – Белгија (35)
- ◆ Мали Тростенетс – Белорусија (4)
- ◆ Дупница – Бугарска (37)
- ◆ Хорсерод – Данска (8)
- ◆ Ваивара – Естонија (9)
- ◆ Фосоли – Италија (24)
- ◆ Болцано – Италија (25)
- ◆ Кајзервалд – Летонија (26)
- ◆ Единет – Молдавија (30)
- ◆ Грини – Норвешка (28)
- ◆ Берг – Норвешка (38)

- ◆ Равензбрик – Њемачка (14)
- ◆ Берген-Белзен – Њемачка (15)
- ◆ Buchenwald – Њемачка (16)
- ◆ Дахау – Њемачка (17)
- ◆ Захсенхаузен – Њемачка (18)
- ◆ Колумбија – Њемачка (19)
- ◆ Лангер Морген – Њемачка (20)
- ◆ Флосенбирг – Њемачка (21)
- ◆ Нојенгаме – Њемачка (22)
- ◆ Мителбау-Дора – Њемачка (23)
- ◆ Штутхоф – Пољска (29)
- ◆ Сређ – Словачка (1)
- ◆ Новаки – Словачка (2)
- ◆ Љубељ – Словенија (39)
- ◆ Бањица – Србија (32)
- ◆ Сајмишта – Србија (33)
- ◆ Гурс – Француска (10)
- ◆ Вернет – Француска (11)
- ◆ Натзвајлер-Струтхоф – Француска (12)
- ◆ Роиалиеу-Цомпиегне – Француска (13)
- ◆ Дранци – Француска (34)
- ◆ Хертогенбос – Холандија (27)
- ◆ Вестерборк – Холандија (36)
- ◆ Јасеновац – Хрватска (5)
- ◆ Терезин – Чешка (6)
- ◆ Лети – Чешка (7)

Центри за убијање

- ◆ Хартхајм – Аустрија (38)
- ◆ Бранденбург на Хафелу – Њемачка (39)
- ◆ Графенецк – Њемачка (40)

- 📍 Бернбург – Њемачка (41)
- 📍 Пирна-Сонненстеин – Њемачка (42)
- 📍 Хадамар – Њемачка (43)

Гета

- 📍 Солун – Грчка (44)
- 📍 Вилњус – Литванија (46)
- 📍 Будимпешта – Мађарска (57)
- 📍 Варшава – Пољска (48)
- 📍 Избица – Пољска (49)
- 📍 Лођ – Пољска (50)
- 📍 Радом – Пољска (51)
- 📍 Лублин – Пољска (52)
- 📍 Краков – Пољска (53)
- 📍 Бјалисток – Пољска (54)
- 📍 Клуж-Напока – Румунија (45)
- 📍 Скопље – Северна Македонија (47)
- 📍 Шабац – Србија (55)
- 📍 Лавов – Украјина (56)

Места масакра

- 📍 Румбула – Летонија (58)
- 📍 Понари – Литванија (59)
- 📍 Одеса – Украјина (60)
- 📍 Бабин Јар – Украјина (61)

Логори смрти

- 📍 Белзец – Пољска (62)
- 📍 Собибор – Пољска (63)
- 📍 Треблинка – Пољска (64)
- 📍 Мајданек – Пољска (65)
- 📍 Хелмно – Пољска (66)
- 📍 Аушвиц – Пољска (67)

РЈЕЧНИК ПОЈМОВА

Ајнзацгрупе – паравојни „одреди смрти“ који су постојали у оквиру СС-а, посебно на територијама у источној Европи које је Њемачка окупирала. Вршили су масовна убиства, прије свега стријељањем – уз помоћ полицијских јединица, војске и локалних сарадника. Оваква масовна убиства трајала су и по неколико дана, као нпр. случај масакра у Баби Јару у Украјини, гдје су Ајнзацгрупе убиле више од 30.000 Јевреја.

Акција „Arbeitsscheu Reich“ – „Операција нерадник“ односи се на масовна хапшења и депортације људи сврставаних под „асоцијалне“ у јуну 1938. године. Процјењује се да је више од 10.000 људи ухапшено и депортовано у концентрационе логоре. Током ове кампање прогоњени су и Јевреји, а између 1.000 и 2.000 њих је и ухапшено.

Акција Т4 – Акција Т4 односи се на програм „еутаназије“ у оквиру нацистичког режима. Састојао се од систематског убијања институционализованих пацијената с душевним болестима и функционалним диверзитетом у Њемачкој, почев од 1939. године. Назив потиче од адресе координационог уреда у Берлину на адреси Tiergartenstraße 4. Процјењује се да је између 250.000 и 300.000 људи убијено у оквиру овог програма.

Антикомунизам – политичка и идеолошка опозиција комунизму.

Антисемитизам/антијеврејство – предрасуда, мржња или дискриминација према Јеврејима. Реторички и физички показатељи антисемитизма могу бити усмјерени према јеврејским појединцима и/или њиховој имовини, према институцијама јеврејске заједнице и вјерским објектима. Антисемитизам ипак може бити усмјерен и према људима који нису јеврејског поријекла, али их други таквима сматрају.

Антициганизам – посебан облик расизма према ромском народу, укључујући Синте, Роме и друге групе чергара.

„Аријевска раса“ – првобитно се односило на групе људи који су говорили различитим повезаним европским и азијским језицима. Временом је, међутим, овај израз попримио нова и различита значења. Крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека неки научници су претворили аријевце у „расу“ за коју су тврдили да је супериорна у односу на друге расе. У Њемачкој су нацисти величали њемачки народ као припаднике „аријевске расе“, док су омаловажавали оне који нису одговарали њиховим идеалима, попут Јевреја, људи афричког или азијског поријекла и Рома.

Асоцијални – нацисти су користили термине „асоцијални“ и „нерадници“ како би описали људе који се нису придржавали њихових друштвених норми. Ова група је

обухватала просјакe, зависнике од алкохола и дроге, проститутке и пацифисте (људе који вјерују да за рат нема оправдања). Међутим, ови термини су се нашироко користили за прогон оних који се нису уклапали у идеале њемачког друштва, као што су Роми, Синти или Јевреји.

Аушвицки декрет – декрет издат 16. децембра 1942. године којим се наређује да се сви Синти и Роми који живе у њемачком Рајху депортују у Аушвиц-Биркенау. Овако је представљена завршна фаза плана за истребљење „Цигана“. По доласку у Аушвиц-Биркенау, послати су у такозвани „цигански логор“, те су им истетовирани слово „З“ (које је означавало Zigeuner – њемачка ријеч за „Цигана“) и број. Од око 23.000 њих колико их је депортовано, убијено је око 19.000. Посљедњих 4.300 убијено је отровним гасом 2. и 3. августа 1944. године.

Бисексуалци – особе које привлачи више од једног рода, не нужно у исто вријеме, нити на исти начин или у истој мјери.

Бордел у логору – нацистички службеници вјеровали су да се продуктивност затвореника концентрационих логора може повећати увођењем наградног система. Ако буду довољно радили, биће награђени посјетом борделу у логору. У логорима као што су Маутхаузен, Равензбрик, Бухенвалд, Дахау и Флосенбирг налазило се десет бордела. Надгледали су их СС стражари, који су водили рачуна о томе да затвореници не проведу унутра више од 15 минута и да се служе само мисионарском позом. Жене које нису биле јеврејског поријекла намамљене су у борделе обећањима о бољим животним условима и квалитетнијој храни.

Вајмарска република – након пораза Њемачког царства у Првом свјетском рату, Њемачка је постала република. Овај демократски ентитет познат је као Вајмарска република јер је његов устав потписан у Вајмару. Постојала је од краја Првог свјетског рата 1918. године до нацистичког преузимања власти 1933. године.

Ванзејска конференција – састанак нацистичких лидера и лидера СС-а у Ванзеу у Берлину 20. јануара 1942. године. Циљ конференције било је формализовање детаља нацистичког „Коначног рјешења

јеврејског питања“ што би укључивало депортацију Јевреја из цијеле Европе у Пољску под њемачком окупацијом гдје би били убијени.

Вермахт – оружане снаге нацистичке Њемачке од 1935. до 1945. године.

Вишијевска Француска – фашистичка влада јужне Француске успостављена 1940. година са сједиштем управе у граду Виши која је трајала до 1944 године. Сарађивала је са нацистичком Њемачком која је окупирала остатак Француске и прогонила групе које су нацисти сматрали „непожељним“, укључујући Јевреје, Роме и политичке противнике.

Влада у егзилу – влада која се привремено формира у страниој земљи након што је њену територију окупирала друга власт.

Гасне коморе – велике, затворене просторије (обично са млазницама за туширање) које су се користиле за убијање затвореника у логорима смрти отровним гасом. Многи људи су у гасне коморе одведени вјерујући да иду на туширање.

Геј – сексуална оријентација ка особама истог рода.

Гемајншафтсфремде (њем. Gemeinschaftsfremde) – нацисти су користили овај термин који се преводи као „странци у заједници“ како би означили људе које су сматрали „неспособним“ да буду дио националне заједнице (Фолксгемајншафт), као што су људи с криминалним досијеом или бескућници.

Генералплан Ост – нацистички план за колонизацију и поновно насељавање источне Европе људима које су сматрали Нијемцима. Заснивао се на протјеривању или поробљавању људи које су нацисти класификовали као „неаријевце“, истребљивању Јевреја и насељавању етничких Нијемаца у ненасељена подручја. Ове територије обухватале су окупиране земље попут Пољске, Балтичких држава, Бјелорусије, Украјине и неких дијелова Русије.

Геноцид – планирано и организовано убијање групе људи. Жртве геноцида убијене

су због расе, вјероисповијести, етничке припадности (културе) или националности.

Германизација – ширење њемачког становништва, језика и културе. У нацистичкој Њемачкој ово је била расна политика чији је циљ био да се територије под њемачком окупацијом населе људима које су нацисти сматрали Нијемцима, што је довело до геноцида над онима које нису сматрали Нијемцима, као што су Јевреји.

Гестапо – њемачки акроним за Geheime Staatspolizei или Државну тајну полицију. Основан у априлу 1933. године, надгледао је и сузбијао сваку опозицију нацистичком режиму. Гестапо је имао потпуну слободу да шпијунира, хапси, испитује и/или депортује свакога кога је сматрао непријатељем нацистичке Њемачке.

Гето – дио града у којем живи мањинска група и који се често сматра сиромашнијим од других подручја. На територијама које је Њемачка окупирала нацистички режим основао је гета за сегрегацију Јевреја, а понекад и Рома, од других заједница. Гета су била позната по лошим условима као што су пренасељеност и лоша исхрана. Била су затворена и обично заграђена бодљикавом жицом или зидинама. Нацисти су 1942. године почели са систематском депортацијом Јевреја у концентрационе логоре и логоре смрти, истовремено уништавајући гета.

Глајхшалтунг (њем. Gleichschaltung) – дословно „координација“ или „синхронизација“. Глајхшалтунг је био процес током којег је Нацистичка партија формирала владу и друштво једнолично оријентисано према сопственој идеологији. То се постизало, на примјер, сузбијањем политичке опозиције и формирањем једнопартијске државе.

Гулаг – Гулаг је био агенција задужена за совјетски систем присилног рада, затворских и транзитних логора и затвора од 1920-их до 1950-их. У Гулагу се налазило 100.000 затвореника током касних 1920-их, а 5.000.000 затвореника током 1930-их. Међу затвореницима су били они које су Совјети сматрали политичким противницима и дисидентима, ратни заробљеници, припадници етничких група осумњичени за нелојалност, совјетски војници и

други грађани које су заробили Нијемци, осумњичени диверзанти и издајници, обични криминалци и многи други.

Дан Д – у контексту Другог свјетског рата, Дан Д се односи на савезничку инвазију на Нормандију под њемачком окупацијом која је почела 6. јуна 1944. године. Операција је била поморска, са савезничким трупама које су се искрцале дуж обале Нормандије и поставиле темеље за савезничко ослобађање Француске. Дан Д се често сматра почетком краја Другог свјетског рата.

Депортација – чин присиљавања особе да напусти свој дом. Нацисти су приморавали, обмањивали и присиљавали затворенике да напусте своје домове или гета и укрцају се у вагоне за стоку који су водили у концентрационе логоре и/или логоре смрти. Затвореници у пренатрпаним, нехигијенским вагонима за стоку нису добијали храну ни воду током путовања – које је могло да потраје данима – због чега су многи умрли прије него што су стигли у логоре.

Дехуманизација – чин сматрања, представљања или третирања особе или групе као ниже од људских бића, те стога као да нису вриједни да се према њима поступа људски. То може довести до повећане стопе насиља, кршења људских права, ратних злочина и геноцида.

Државе под њемачком окупацијом – Њемачка је окупирала европске државе да би успоставила политичку власт над њима, али и да би трајно уништила нације, нарочито у источној Европи. Њемачке окупаторске силе наметнуле су расне законе, што је подразумевало дискриминацију и убијање више милиона људи, а користиле су и економске ресурсе окупираних земаља у корист Њемачке.

Егзил – када је особа принуђена да напусти своју земљу и живи у иностранству. Обично је то из политичких или економских разлога.

Економска несигурност – штетне и нестабилне економске околности као што су недостатак стабилног прихода или очекивање погоршања финансијске ситуације.

Етничко чишћење – сврсисходна политика коју је осмислила једна етничка или вјерска група како би уклонила цивилно становништво друге етничке или вјерске групе из одређених географских области. То може укључити трансфер становништва, депортацију или убиство.

Еугеника – скуп вјеровања и пракси чији је циљ да „побољшају“ генетику становништва. То често укључује контролисану или селективну репродукцију како би се повећала појава пожељних наслједних карактеристика.

Еутаназија – изазивање безболне смрти за хронично или смртно болесну особу. Међутим, у нацистичкој Њемачкој „еутаназија“ је била еуфемизам за програм путем којег су нацисти систематски убијали институционализоване ментално и физички онеспособљене пацијенте без њиховог пристанка или сагласности њихових породица.

Женевска конвенција о поступању с ратним заробљеницима – споразум који је 27. јула 1929. године потписало 37 земаља, у сврху регулисања поступања с ратним заробљеницима након Првог свјетског рата.

Жута опасност (енг. Yellow Peril) – погрдан расистички израз за људе азијског поријекла који је у употреби од 19. вијека. Вуче коријене из мотива у западњачкој култури који Азијце приказује као освајаче Европе. Становнике источне и југоисточне Азије приказује као пријетњу западном свијету.

Закон о малициозним поступцима – закон донесен 21. марта 1933. којим је противљење новој влади и критиковање њених лидера постало незаконито. Чак и најмање неслагање са режимом представљало је прекршај, а људи који су оптужени да су „трачали“ или „исмијавали“ владине званичнике могли су бити ухапшени и послати у затвор или концентрациони логор.

Закон о пуномоћи – закон који је 23. марта 1933. године донио њемачки парламент, а на основу којег је Хитлеру и његовом кабинету дато право да доносе законе без одобрења парламента или предсједника. То

је Хитлеру и нацистима дало апсолутну моћ и „опуномоћило“ их да казне свакога кога су сматрали „државним непријатељем“, чак и ако су на тај начин кршили права појединца.

Идентификационе значке – поред затвореничког броја, сваки затвореник концентрационог логора морао је да пришије троугао одређене боје на своју јакну и хлаче. Међутим, сврставање у групе било је поприлично произвољно и није зависило од тога да ли се особа лично сматра чланом те групе или не.

Идентификационе значке – жути троугао – за Јевреје. Они који су носили троугао друге боје испод њега су носили и обрнути жути троугао како би та два троугла формирала Давидову звијезду.

Идентификационе значке – зелени троугао – за „криминалце“. У ову групу су спадали и многи људи осуђени за ситне прекршаје који се нису уклапали у идеал нацистичке заједнице.

Идентификационе значке – плави троугао – за емигранте – примарно њемачке држављане који су напустили своју отаџбину након што су нацисти дошли на власт 1933. године, али су се касније вратили и због тога били осумњичени за шпијунажу.

Идентификационе значке – ружичасти троугао – за „хомосексуалце“. Идентификационе значке – љубичасти троугао – за Јеховине свједоке.

Идентификационе значке – смеђи троугао – за Синте и Роме.

Идентификационе значке – црвени троугао – за социјалдемократе, комунисте, синдикалце и друге које су нацисти сматрали политичким противницима.

Идентификационе значке – црни троугао – за све оне које су нацисти сматрали „асоцијалним“.

Имплицирани починиоци – починиоци који се налазе на положајима који доносе моћ и привилегије, али сами директно не узрокују штету. Они доприносе, живе, насљеђују или имају корист од режима доминације, али не стварају нити управљају

таквим режимима. Имплицирани починилац није ни жртва ни истински починилац, већ учесник у друштвеним формацијама које стварају положаје жртава и починилаца, иако већина људи не спада у овако ригорозно дефинисане категорије.

Интерсекс – кровни термин којим се описују особе које без медицинске интервенције развију примарне или секундарне полне карактеристике које се не уклапају „потпуно“ у друштвене дефиниције мушкарца или жене. Бити интерсекс није исто што и бити трансродан или небинаран. Та два појма се углавном односе на родни идентитет.

Интерсекционалност – описује како се системи неједнакости засновани на роду, раси, етничкој припадности, сексуалној оријентацији, родном идентитету, инвалидитету, друштвеној класи и другим облицима дискриминације „укрштају“ да би створили јединствену динамику и ефекте. На примјер, у току Другог свјетског рата, нацисти би совјетског комунисту прогнали на основу етничке припадности и идеологије.

Историзација – процес тумачења нечега као производа историјског развоја.

Јевреји – људи који се сматрају члановима јеврејске заједнице или припадницима јеврејске вјере и културе. Њихова вјера је јудаизам. Јудаизам се заснива на светој књизи Талмуд и збирци хебрејских списа познатих као Танах. Нацистичка идеологија је „Јевреје“ сматрала посебном расном групом. Стога људи које су нацисти сврставали у ову категорију нису увијек били припадници јеврејске вјере и културе.

Јеретик – термин који се користи за описивање особе чија се вјеровања разликују од успостављеног система вјеровања попут вјерске организације.

Јеховини свједоци – хришћанска деноминација основана током 1870-их година у Сједињеним Америчким Државама. Ова група не поздравља државне симболе као што су заставе и химне и не користи оружје у току рата. Због тога су се Јеховини свједоци често сукобљавали с властима и били жртве прогона. Током Другог свјетског рата, у концентрационим логорима је било

затворено око 10.000 Јеховиних свједока из Њемачке и других земаља. Умрло их је око 2.500.

Јудеобољшевизам – мит који тврди да је комунизам јеврејска завјера за владање свијетом.

Јуришник – члан одреда Sturmabteilung (буквално „Олујни одред“), паравојног огранка Нацистичке партије који је био познат по екстремној агресиви и бруталности. Јуришници су били заштита на нацистичким скуповима, борили се против опозиционих група и застрашивали прогоњене групе попут Јевреја.

Капо/затворски функционер – затвореници у концентрационим логорима које је СС поставио за надзорнике који надгледају радне обавезе и друге затворенике. Капо је био задужен за групу затвореника и извршавао упутства надзорника СС-а. Овај термин се често користи да опише било ког затвореника концентрационог логора који је од СС-а добио ауторитет над другим затвореницима.

Кастрација – процес уклањања репродуктивног органа особе операцијом или хемијским процесом, чиме особа постаје стерилна (не може да има дјецу).

Квекери – познати и као Религијско друштво Пријатеља, квекери су хришћанска група која нема формалне церемоније и ритуале и строго се противи насиљу и рату. Активно се баве хуманитарним и добротворним радом.

Квир – сексуални и родни идентитети који нису стрејт (хетеросексуални) и цисродни. Лезбејке, бисексуалци, геј и транспродне особе се могу изјашњавати као квир. Термин квир се понекад користи да изрази то да сексуалност и род могу бити компликовани, да се могу мијењати током времена, као и да се можда не уклапају потпуно у јасно дефинисане категорије.

Кјелцки погром – дана 4. јула 1946. године, пољски војници, полиција и цивили убили су барем 42 Јевреја и ранили преко 40 њих у граду Кјелце у Пољској. Док погром није био изолован примјер антисемитског насиља у послеријатној Пољској, масакр у

Кјелцеу увјерио је многе пољске Јевреје да за њих не постоји будућност у Пољској, те су напустили земљу.

Колонијализам – односи се на систем власти једне силе над зависним подручјем или људима. До тога долази када једна нација потчини другу, покори њено становништво и искористи га, често док истовремено намеће свој језик и културне вриједности старосједиоцима. До 1914. године већина свјетских нација су у неком тренутку биле европске колоније.

Комесарско наређење – совјетски политички комесари су били официри одговорни за политичко образовање и организацију унутар совјетске војске. „Комесарско наређење“, које је издала Врховна команда Вермахта 6. јуна 1941. године, наредило је њемачким трупама да стријељају сваког совјетског политичког комесара који је био заробљен.

Комунизам – ова политичка и економска идеологија тврди да влада треба да се заснива на бескласном друштву у коме се одлуке о томе шта треба да се производи и које политике треба да се спроводе доносе у интересу читавог друштва. Људи који се воде овом идеологијом вјерују да средства за производњу у оквиру друштва треба да буду заједничко власништво и да сви треба да посједују и контролишу имовину и предузећа у једнакој мјери.

Коначно рјешење јеврејског питања – еуфемистички термин за нацистички план за геноцид над људима које су дефинисали као Јевреје. Овај режим је убио двије трећине свих Јевреја у Европи.

Крематоријум – пећи изграђене у концентрационим логорима за спаљивање и одлагање великог броја убијених.

Кријумчарење – илегално и потајно преношење ствари или људи преко граница државе или неког мјеста.

„Криминалац по занимању“ – особа осуђена за злочин која је претходно осуђивана за друге злочине. Они се такође могу назвати редовним преступницима или повратницима.

Кристална ноћ (њем. Kristallnacht) – буквалан превод: ноћ поломљеног стакла. Централно планиран, насилан погром против Јевреја који су нацистички паравојни одреди, чланови партије и цивили спровели у Аустрији и Њемачкој 9. и 10. новембра 1938. године. Уништено је на хиљаде јеврејских домова, предузећа и синагога, скоро 100 Јевреја је убијено непосредно након напада, а око 30.000 је ухапшено и депортовано у концентрационе логоре. Овај догађај такође је познат и као Новембарски погром.

Ксенофобија – мржња или несклоност ка становницима других држава.

Културно наслијеђе – односи се на имовину групе или друштва која је од културног значаја, укључујући симболички, историјски, умјетнички, естетски, научни или друштвени значај. Културно наслијеђе може бити материјално – физички артефакти или локалитети или нематеријално – праксе или традиције.

ЛГБТКИА+ – термин укључује људе који се изјашњавају као лезбејке, геј, бисексуалци, трансродни, квир, интерсекс, асексуалци, као и оне који још преиспитују свој идентитет. Међутим, термин се често у ширем смислу користи да опише све појединце чији се родни идентитет или сексуална оријентација не придржавају цисродних и хетеросексуалних норми.

Лебенсборн – пројекат који су нацисти започели 1935. да повећају број „аријевске“ дјеце у Њемачкој и територијама под њемачком окупацијом. Женама које су нацисти сматрали „расно пожељним“ пружена је могућност да се породе у тајним установама, а потом би се СС побринуо за образовање и процес усвајања дјетета. Програм је такође укључивао отмицу дјеце са територија под њемачком окупацијом која су на основу нацистичких критеријума била „расно пожељна“.

Лезбејка – жена чија је примарна сексуална оријентација ка особама истог рода.

Ловци на нацисте – појединци или групе људи који су прикупљали податке о нацистима, члановима СС-а или сарадницима

који су починили ратне злочине у нацистичкој Њемачкој и проналазили их.

Логори – мјеста заточеништва под управом СС-а, у којима су људи држани без адекватног процеса и законских норми хапшења и затварања. У периоду између 1933. и 1945. године, широм Њемачке и Европе под њемачком окупацијом основано је више од 44.000 логора и других мјеста заточеништва, попут гета. Нацистички режим управљао је различитим логорима под надзором различитих чланова СС-а, војске, полиције или цивилних власти, укључујући радне логоре, транзитне логоре и логоре смрти.

Логори – концентрациони логор – мјесто гдје се групе људи држе под оружаном стражом без било каквог судског процеса на неодређени период. Главна сврха најранијих концентрационих логора током 1930-их била је заточеништво и застрашивање вођа политичких, друштвених и културних покрета које су нацисти сматрали пријетњом по опстанак режима. Први нацистички концентрациони логор био је Дахау, основан у марту 1933. године близу Минхена.

Логори – логор за присилни рад – у логорима за присилни рад нацистички режим је брутално искориштавао затворенике ради економске добити и подмирења недостатка радне снаге. Затвореници нису имали адекватну опрему, одјећу, исхрану или одмор.

Логори – логор за расељена лица – по завршетку Другог свјетског рата, много људи је преживјело гета и логоре или се скривало широм Европе. Многи нису имали куда да оду. Логори за расељена лица основани су у Њемачкој, Аустрији и Италији као привремени објекти гдје су расељена лица чекала повратак у отаџбину. Њима су управљале Савезничке војне силе и Управа Уједињених нација за помоћ и обнову.

Логори – логори смрти/центри за убијање – логори основани за систематско убијање људи, најчешће одмах по доласку у логор и обично путем отровног гаса. Постојало је шест центара за убијање у којима је убијено око три милиона људи. Логори смрти су били Аушвиц II-Биркенау,

Белзец, Мајданек, Собибор, Треблинка и Хелмно.

Логори – транзитни логори – транзитни логори су служили као објекти за привремено задржавање људи који су чекали депортацију. Ови логори су обично били посљедња станица прије депортације у концентрациони логор или логор смрти.

Логори за образовање дјеце (њем. Kindererziehungslager) – логори за дјецу које су нацисти основали како би бирали дјецу са особинама које су сматрали „расно пожељним“ за процес германизације.

Људи азијског поријекла – потомци људи са азијског континента. Дефиниција „азијца“ је обимна и може се односити на људе из источне, јужне, централне, југоисточне и западне Азије. Често зависи од политичког контекста, будући да овај термин понекад обухвата и Русију или дијелове Русије.

Људи афричког поријекла – потомци људи са афричког континента. То укључује и Европљане који су потомци жртава трговине робљем или који су дошли у Европу у контексту колонијализма.

Марионетске државе – влада која дјелује независно, али је заправо под контролом неке државе.

Маршеви смрти – присилни маршеви заробљеника као што су ратни заробљеници, у којима људи успут умиру. Пред крај Другог свјетског рата, затвореници у нацистичким концентрационим логорима и логорима за ратне заробљенике били су приморани да марширају на запад ка Њемачкој, далеко од напредујућих Савезничких сила. Током ових маршева, затвореници су били подвргнути нехуманом третману и тешким условима.

Масонство – учења и праксе братског реда (само за мушкарце) слободних и прихваћених масона. Данас је једно од највећих свјетских тајних друштава, а настало је из еснафа клесара и градитеља средњовјековних катедрала. Од самог почетка наилазило је на противљење организованих религија, попут Римокатоличке цркве, као и неких држава.

Међународни војни трибунал за Дахау – низ суђења одржаних у америчким војним зонама у Њемачкој коју су окупирани Савезници од 1945. до 1947. ради кривичног гоњења ратних злочинаца. Суђења су одржавана на локацији бившег концентрационог логора Дахау.

Међународни закон о људским правима – закон чија је сврха поштовање, заштита и испуњавање људских права. Према Међународном закону о људским правима, државе морају да се уздрже од ограничавања људских права и обавезне су да заштите појединце и групе од кршења људских права.

Мјере транзиционе правде – Уједињене нације их дефинишу као читав низ процеса и механизма повезаних са покушајима друштва да се помири са наслијеђем ранијих масовних злочина како би се обезбиједило преузимање одговорности, достизање правде и постигло помирење. Могу укључивати судске и вансудске механизме са различитим нивоима међународне сарадње (или без њих) и индивидуална кривична гоњења, репарације, тражење истине, институционалне реформе, провјере, отпуштања или њихове комбинације.

Мултиперспективност – Начин посматрања и предиспозиција да се историјски догађаји, личности, развоји, културе и друштва посматрају из различитих перспектива.

Муслиман – припадник исламске вјероисповијести. Муслимани вјерују да је ријеч Божја записана у Курану, исламској светој књизи, те слиједе учења исламског пророка Мухамеда.

Насљедство – предмети јединствене вредности који се преносе с једне генерације на другу.

Научни расизам – такође познат и као биолошки расизам – је псеудонаучно увјерење да постоје докази који могу подржати или оправдати расизам. Историјски гледано, научна заједница је позитивно прихватила овај концепт, али данас се више не сматра вјеродостојном научном теоријом.

Нерадник – категорија коју си нацисти користили да опишу људе који нису били „друштвено пожељни“ као што су незапослени људи или криминалци.

Нирнбершки процеси – низ судских процеса које су Савезници водили у Нирнбергу између 1945. и 1949. године против представника нацистичке Њемачке попут чланова војске, политичара, економиста и индустријалаца за злочине које су починили у току Другог свјетског рата.

Нирнбершки расни закони – низ антисемитичких и расистичких закона које је њемачки парламент донио у Нирнбергу 15. септембра 1935. године. Овим законима Јеврејима је одузето њемачко држављанство и забрањени су бракови и сексуални односи између наводних „аријеваца“ и „неаријеваца“, поготово Јевреја. Закони су детаљно утврдили да се Јеврејство заснива на поријеклу. Уз два главна статута донесени су и додатни прописи који су поставили основу за уклањање Јевреја из свих сфера њемачке политике, друштва и економије.

Њемачка Демократска Република – након Другог свјетског рата, Њемачка је била подијељена на четири окупационе зоне које су биле под влашћу Британаца, Француза, Американаца или Совјета. Совјетске силе заузеле су најисточнију зону. Она је постала Њемачка Демократска Република, основана 7. октобра 1949. године, те опште позната као Источна Њемачка. Била је социјалистичка држава и престала је да постоји 3. октобра 1990. године.

Операција Киндертранспорт – низ организованих спасилачких мисија које су омогућиле да јеврејска дјеца из Њемачке, Аустрије, Пољске и Чехословачке избјегну у Уједињено Краљевство. Операција је организована након Кристалне ноћи и порђавали су је британска влада и јеврејске, британске и квекерске хуманитарне организације. Програм је окончан почетком Другог свјетског рата, а до тада је спасено скоро 10.000 дјеце.

Ослобођење – у контексту Другог свјетског рата, ослобођење представља процес којим су Савезничке силе ослобађале затворенике концентрационих логора и окупиране територије од нацистичке контроле у оквиру војних интервенција широм Европе 1944. и 1945. године.

Особа без држављанства (апатрид) – особа коју ниједна држава не сматра својим држављанином.

Особе с душевним болестима и функционалним диверзитетом – душевне болести, познате и као поремећаји менталног здравља, односе се на широк спектар душевних обољења – поремећаја који утичу на расположење, размишљање и понашање. Функционални диверзитет је инвалидитет који свакодневно утиче на особу. Концепт функционалног диверзитета покушава да се бори против идеје да особе са инвалидитетом не могу допринијети друштву.

Отпор – одупирање властима у циљу очувања властитог достојанства или достојанства прогоњених људи. Отпор може бити организовани, физички или оружани, као што је био у случају Устанка у Варшавском гету. Може бити и културни, као што је био случај у многим школама, јавним кухињама и умјетничким групама основаним у гетима. Може бити и духовни, као што је било прослављање јеврејских празника у концентрационим логорима.

Палестина под британском контролом – позната и као Мандатна Палестина. Прије британске окупације, Палестина је била дио Османског царства. Након Првог свјетског рата, Британија је 25. априла 1920. године добила власт над Палестином у оквиру договора под називом „мандат“. То је трајало до оснивања Израела 1948. године.

Паравојна формација – оружана група која је организована и дјелује као професионална војска, а званично није дио државних оружаних сила.

Параграф 175 – статут Њемачког кривичног закона којим су сексуални односи између мушкараца постали незаконити (није се односио на сексуалне односе између жена). Постојао је и прије нацистичког преузимања

власти. Нацисти су 1935. године ревидирали статут како би га проширили и учинили строжим, те је постао један од главних алата за прогон геј мушкараца и мушкараца који су оптужени да су имали истополне односе.

Партизан – члан оружаног покрета отпора који се бори против окупатора. У току Другог свјетског рата, овај термин се односио на чланове оружаног покрета отпора на територијама под њемачком окупацијом, поготово у Југославији, источној Европи и Италији.

Погром – организовани насилни напад на одређену групу, поготово на Јевреје.

Посматрачи – посматрач је неко ко присуствује догађају или је присутан без учешћа у ономе што се догађа. Овај термин се користи на два начина у контексту нацизма. Први начин обухвата екстерне или међународне „посматраче“ – оне који стварним догађајима не присуствују дословно због постојеће раздаљине. Други начин – уједно и фокус овог чланка – обухвата „посматраче“ у оквиру друштава који се налазе близу догађаја, а често су и физички присутни.

Поступање (енг. agency) – способност препознавања вреднованих циљева и жељених исхода и њиховог проактивног, сврсисходног и ефикасног остваривања. Понекад се наизмјенично користи са проактивношћу, аутономијом, способношћу бирања и саморегулацијом.

Починиоци – нацистичким починиоцима често сматрамо истакнуте нацистичке лидере који су одговорни за прогон и масовна убиства. Међутим, починиоци су и људи који су допринијели практичном спровођењу злочина у оквиру различитих положаја и на различите начине. Због великог броја учесника у нацистичким злочинима, послератни судски процеси попут Нирнбершких процеса кривично су гонили само најистакнутије појединце из области политике и економије, што значи да много починилаца никада није кривично гоњено или осуђено.

Присилна проституција – проституција представља пружање сексуалних услуга у замјену за новац, храну, станарину, дрогу

или вриједности. Проституција може бити облик сексуалне експлоатације. Присилна проституција је ситуација у којој су особе невољно и под пријетњом казне присиљене да раде као проститутке.

Присилна стерилизација – стерилизација уклања могућност репродукције одређене особе и обично се врши хируршким процедурама, иако не значи увијек уклањање репродуктивних органа. До присилне стерилизације долази без претходне сагласности и обавјештавања те особе.

Присилни абортус – абортус је намјерни прекид трудноће. До присилног абортуса долази без претходне сагласности и обавјештавања труднице.

Присилни рад – рад који се обавља невољно и под пријетњом казне. Односи се на ситуације у којима је особа насиљем или застрашивањем присиљена на рад, укључујући задржавање личних докумената те особе или пријетњу да ће бити пријављена властима.

Произвољно затварање – до произвољног (или противзаконитог) затварања долази када се појединац ухапси и притвори без адекватног процеса и правне заштите правичног суђења или када се појединац притвори без икаквог правног основа. Понекад се користи као тактика застрашивања за сузбијање неистомишљености. Пропаганда – лажне или дјелимично лажне информације које влада или политичка странка користе да убиједи људе да подрже одређену перспективу или циљ.

„Рајнска копилад“ – погрдан назив који се односи на дјецу рођену из односа Њемица са француским војницима афричког поријекла који су били стационирани у окупираној Рајнској области након Првог свјетског рата.

Раса – концепт подјеле људи у групе на основу разних скупова физичких особина. Термин „раса“ се често користи без дефиниције, а и подложен је манипулацији у политичком контексту. Концепт расе је одувијек нестабилан и временом се мијењао. Савремена наука расу сматра социјалним

конструктом, идентитетом који се приписује особи или групи унутар друштва.

Расеншанде (њем. Rassenschande) – израз који се преводи као „расни стид“. Нацисти су га користили у оквиру своје расне политике да опишу сексуалне односе између наводних „аријеваца“ и „неаријеваца“.

Расизам – предрасуда, дискриминација, или непријатељско понашање усмјерено ка појединцу или групи на основу вјеровања да је „раса“ појединца или групе инфериорна. Расизам може бити свјестан или несвјестан и развија се и прилагођава како се друштва мијењају. Расизам може бити системски и структурни, што значи да је уткан у законе, прописе, процедуре и установе друштва, што подстиче неједнакости и угњетавање чак и када друштво покуша да се позабави расизмом. Често је усмјерен ка људима за које се сматра да су припадници одређене „расе“ или „етничке“ групе, без обзира на то да ли они стварно припадају тим групама.

Расна хигијена – повезана са еугеником из раног 20. вијека, расна хигијена тврди да „расе“ људи могу остати чисте ако им се забрани међусобно „мијешање“. Спровођење „расне хигијене“ укључивало је широк спектар политика, укључујући забрану брака и сексуалних односа између такозваних „аријеваца“ и „неаријеваца“, подстицање људи са наводним „расно пожељним“ особинама да имају дјецу, и стерилизацију особа које су нацисти сматрали „расно непожељним“.

Расна хијерархија – систем стратификације заснован на лажном увјерењу да су неке „расе“ супериорне у односу на друге.

Расељавање – процес у којем људи невољно напуштају своје домове због фактора као што су рат, државне политике или природне катастрофе, због чега морају да пронађу нова мјеста за живот.

Родни идентитет – властити осјећај за личност и род. За разлику од родног изражавања, родни идентитет другима није физички видљив. Род је друштвени појам који класификује особу као мушкарца, жену или неки други идентитет. Разликује се од пола који је особи одређен рођењем.

Укључује скуп друштвених, психолошких и емоционалних особина на које често утичу друштвена очекивања.

Родно неконформни – они који се не придржавају родних норми које се од њих очекују. Термин се углавном односи на родно изражавање или представљање (тј. нечији изглед и стил облачења). Може се односити и на понашање, преференције и улоге који нису у складу с родним нормама. Родно некомфорна особа није нужно и трансродна или небинарна, иако би могла бити и једно и друго.

Родноквир – родни идентитет формиран на основу појма „квир“. Бити квир значи постојати на начин који можда није у складу с хетеросексуалним или хомосексуалним нормама. Иако се обично користи за описивање нечије сексуалне оријентације, може да означава и небинарне родне идентитете.

Роми и Синти – Роми и Синти су у Европу дошли из Мађарске и других дијелова источне Европе прије неких 600 до 700 година. Израз „Роми“ се често користи за све „Цигане“. Европљани су се вијековима плашили Рома и нису имали повјерења у њих. Из различитих разлога, многи Роми и Синти се нису настанили у одређеним заједницама, већ су остали номади. То је помогло да се очврсне њихов „аутсајдерски“ углед. Често су оптуживани за све могуће злочине и стереотиписани као „антисоцијални“ и „нерадници“.

Ромски – односи се и на Роме и на језик којим говори њихова заједница.

Савезничке силе и Силе осовине – за вријеме Другог свјетског рата двије групе нација бориле су се једна против друге: Савезничке силе и Силе осовине. С једне стране, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез предводили су међународну војну коалицију која је постала позната као Савезничке силе или Савезници. С друге стране, Силе осовине предводили су нацистичка Њемачка, империјални Јапан и фашистичка Италија.

Сарадник – онај који је активно сарађивао с нацистичким режимом – у

виду дискриминације, прогона или убијања људи изабраних нацистичком идеологијом. Термин се односи и на државе и владе које су биле савезници нацистичке Њемачке.

Саучесништво – саучесник је особа која са другима учествује у радњама које су незаконите или неморалне.

Сексуална размјена – када особа пристане на сексуални чин у замјену за добра или услуге.

Сексуално мучење – намјерно наношење повреда или бола полним органима или интимним дијеловима тијела особе. Може укључивати анално, вагинално или орално силовање.

Сексуално насиље – свеобухватни термин који описује сваки облик физичког или психичког насиља извршеног сексуалним путем или које на мети има нечију сексуалност. Није ограничено само на сексуално напаствовање, већ укључује и културне норме родних улога и очекивања у оквиру којих је свако ко искорачи из „родних кутија“ мушкарца и жене и не придржава се родних стереотипа потенцијално подложен насиљу.

Сексуално ропство – сексуална експлоатација употребом силе или пријетњом која се често дешава у оквиру оружаних сукоба или окупације када су појединци присиљени да изводе сексуалне чинове.

Сексуалност – или сексуална оријентација. Односи се на то ко сексуално или романтично привлачи или не привлачи неку особу.

Силовање – орална, вагинална или анална пенетрације особе, без обзира на интензитет, кориштењем било ког дијела тијела или предмета без пристанка жртве. Силовање је нежељан присиљан чин и своди се на осјећај моћи, не на сексуални однос.

Синдикат – радничка организација која има за циљ да заштити интересе радника и да побољша њихове радне услове.

Скривена дјеца – дјеца (углавном Јевреји) која су се скривала на разне начине како би избјегла нацистички прогон. Мијењали су

идентитет, те се понекад физички скривали од вањског свијета. Многи родитељи су своју децу ради скривања слали код хришћанских породица или вјерских институција гдје су могли да се уклопе као дјеца нацистичке „аријевске“ категорије. Други су били приморани да се крију на таванима или у подрумима, ван видокруга вањског свијета.

Словени – етничка и лингвистичка група људи који углавном насељавају централну, источну и југоисточну Европу, Балтички регион и централну Азију. Културно су разноврсни и припадници су различитих вјероисповијести, у које се убрајају римокатолицизам, протестантизам, православно хришћанство и ислам. Неки словенски језици користе ћирилично писмо, неки латинично, а неки користе оба. Током историје, Словени и њихови народи су имали различита историјска искуства и односе, како међусобно, тако и са групама других народа.

Совјетски Савез – Савез Совјетских Социјалистичких Република (СССР) или Совјетски Савез је држава која је постојала од 1922. до 1991. године. Њена влада и друштво били су засновани на комунистичкој идеологији и под управом једне партије, Комунистичке партије Совјетског Савеза. Састојала се од 15 република: Азербејџана, Бјелорусије, Грузије, Естоније, Јерменије, Казахстана, Киргистана, Летоније, Литваније, Молдавије, Русије, Таџикистана, Туркменистана, Узбекистана и Украјине.

Социјалдемократија – политичка идеологија која се залаже за вриједности сличне социјалистичким, али унутар демократског оквира. На примјер, индустрије у држави са социјалдемократским системом могу бити под контролом приватних власника, али их држава може регулисати како би промијенила расподјелу богатства и подржала социјалну правду.

Социјализам – друштвена и економска идеологија која подржава јавно, а не приватно власништво или управљање имовином. Све што људи произведу је социјални производ, а свако ко учествује у производњи добра има право на удио. Друштво треба да посједује или барем управља посједом за добробит свих својих чланова.

Такса на јеврејски капитал (њем. Judenvermögensabgabe) – порез који је нацистички режим увео 10. новембра 1938. године да казни Јевреје због њиховог наводног непријатељства према Њемачкој, али и да се обогати. Јевреји који су имали имовину у вриједности од преко 5.000 рајхсмарака морали су плаћати овај порез, „доприносећи“ укупно милијарду рајхсмарака.

Техеранска дјеца – група од преко 700 јеврејске дјеце из Пољске, углавном сирочади, која су нашла привремено уточиште у сиротиштима и склоништима у Совјетском Савјезу и која су касније „пресељена“ у Техеран у Ирану прије него што су коначно одведена у Палестину 1943. године.

Трансродност – кровни термин за особе чији родни идентитет, родни израз или понашање нису у складу са оним што се типично повезује са полом који им је одређен при рођењу.

Транссибирска жељезница – жељезничка линија која спаја Москву и Владивосток. То је најдужа жељезничка линија на свијету чија дужина износи више од 9.289 километара.

Уједињење Њемачке – дана 3. октобра 1990. године, подручје бивше Њемачке Демократске Републике укључено је у састав Федералне Републике Њемачке.

Усташе – хрватска ултранационалистичка и фашистичка организација која је постајала између 1929. и 1945. године. Дошла је на власт 1941. године и управљала дијелом Југославије под окупацијом сила Осовине, нацистичком марионетском државом познатом као Независна Држава Хрватска. Подржавали су нацистичку расну „теорију“ и идеју „расно чисте“ Хрватске. Убили су хиљаде Срба, Јевреја, Рома и политичких противника.

Фашизам – политичко-филозофски покрет који се залаже за постављање колективне нације, а често и расе, изнад појединца; централизована тоталитарна држава на челу с диктаторским вођом; ширење нације, по могућности путем војне силе; и насилно потискивање како стварних тако и перципираних противника.

Федерална Република Њемачка – након Другог свјетског рата Њемачка је била подијељена на четири окупационе зоне које су биле под влашћу Британаца, Француза, Американаца или Совјета. Између 1946. и 1949. године Сједињене Америчке Државе, Уједињено Краљевство и Француска су се договорили да комбинују своје окупационе зоне. Федерална Република Њемачка (опште позната као Западна Њемачка) је 1949. године званично основана као посебна и независна нација.

Фирер (њем. Führer) – њемачка ријеч за вођу. Адолф Хитлер је ову титулу преузео као вођа Нацистичке партије. Титула је касније спојена са положајем канцелара како би се Хитлер прогласио диктатором.

Фолксгемајншафт (њем. Volksgemeinschaft) – нацистички термин који се односи на расно једнолично и хијерархијски организовано њемачко друштво у ком су интереси појединаца подређени интересима нације.

Фолксшедлинге (њем. Volksschädlinge) – термин који су нацисти користили да људе неконформистичког понашања и начина живота који се нису уклапали у нацистичко идеално друштво опишу као „штетне организме“ или „штеточине“.

Франкистичка диктатура – период од 1939. до 1975. године, током којег је генерал Франсиско Франко владао Шпанијом након побједи у Шпанском грађанском рату (1936-1939). Франко је успоставио војну диктатуру, блиску фашистичкој Италији и нацистичкој Њемачкој. Франков режим је кршио људска права, усмјеравајући се углавном на политичке и идеолошке непријатеље. То је укључивало оснивање концентрационих логора, присилни рад и истребљење.

Хијерархије патње – систем стратификације заснован на вјеровању да је патња неких људи важнија или гора од патње других људи.

Хладни рат – хладни рат је сукоб између нација који не укључује директну војну акцију („врући рат“), већ се углавном води путем економских и политичких акција, пропаганде или шпијунаже. Обично се користи за описивање периода економских,

политичких и војних тензија између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза од 1945. до 1991. године.

Хлинкова гарда – милиција коју је основала пронацистичка Словачка народна странка од 1938. до 1945. године. Њени чланови су завршавали војну обуку, носили црне униформе и служили се нацистичким гестикулацијама попут Хитлеровог поздрава у виду подигнуте руке. Сарађивали су са нацистима у хапшењу и депортацији људи, посебно словачких Јевреја.

Хомогенизација – процес којим се изобличава стварна слика неке групе људи да би се чланови групе приказали као једнолични и идентични. Елементи који су непожељни или који их разликују се одбацују, а идентитет групе се своди на неколико заједничких карактеристика, попут вјере или националности.

Хомофобија / антихомосексуалност – мржња и страх од ЛГБТКИА+ особа. Под појам „хомофобија“ спадају предрасуде, дискриминација, узнемиравање и насилни чинови изазвани страхом и мржњом. Хомофобија се јавља на личном, институционалном и друштвеном нивоу.

Хуманитарна помоћ – помоћ пружена у сврху спасавања живота, ублажавања патње и задржавања достојанства током и након криза и катастрофа. Такође има за циљ да спријечи такве ситуације, као и да што више припреми људе на њих.

Цивилни радници – у нацистичкој Њемачкој, цивилни радници су били људи који нису припадали војсци, а били су режимом присиљени на рад. Током првих година рата, њемачки бирои и комисије за запошљавање обећавали су људима боље услове живота и рада него у њиховим матичним земљама. Када се број запослених смањило, њемачки окупатори су почели да примјењују присилне мјере и да депортују људе у Њемачки рајх на рад. Већина цивилних присилних радника дошло је из Пољске и Совјетског Савеза.

Циклон Б – комерцијални назив пестицида измишљеног током 1920-их година који су нацисти користили за убијање људи у гасним коморама.

Ционизам – покрет који је настао у Европи у 19. вијеку као одговор на растући антисемитизам. Залаже се за успостављање домовине и независне нације јеврејског народа, испрва у Палестини, а потом на територијама данашњег Израела.

Цисродни – људи који се идентификују с полом који им је одређен по рођењу, без обзира на њихову сексуалност.

Шуцштафел (СС) – паравојна формација у нацистичкој Њемачкој и европским територијама под њемачком окупацијом (превод израза је „заштитни одред“). То је била једна од најмоћнијих организација у оквиру нацистичког режима и њени задаци били су спровођење надзора и заплашивање. СС је био задужан за расну политику и управљање концентрационим логорима и логорима смрти.

Blockälteste(r) – старјешина или сениор блока односи се на затвореника задуженог за једну бараку у концентрационом логору који је имао одређене повластице као дио организације логора.

Chinesenaktion – Кинеска акција, слободно преведено као „кампања против Кинеза“. Рација и масовно хапшење Кинеза које је Гестапо извршио у Сент Паулију, у Хамбургу, 13. маја 1944. године.

Ehegesundheitsgesetz – Закон о брачном здрављу из 1935. године, званично Закон о заштити наследног здравља њемачког народа, забрањивао је људима с душевним или наслиједним болестима да ступају у брак. Људима је прије ступања у брак била потребна потврда Завода за јавно здравство.

Kindereuthanasie – буквално „еутаназија дјеце“. Односи се на нацистичко организовано убијање дјеце са душевним болестима и функционалним диверзитетом које броји барем 5.000 жртава.

Stolpersteine – буквално „каменови спотицања“. Каменови спотицања су месингане плоче које одају почаст жртвама нацистичког режима у преко хиљаду градова широм Европе и шире. Сваки камен спотицања обиљежава жртву на посљедњој познатој адреси те особе. На плочи се налазе име жртве, датум рођења, датум депортације и датум смрти (уколико је познат). Пројекат је 1996. године започео њемачки умјетник Гунтер Демниг који настоји да видљивим учини имена милиона људи које су убили нацисти.

КАКО ОБАВИТИ ИНТЕРВЈУ?

Главни циљ интервјуа је прикупљање што више информација од учесника, али интервју не чини само постављање питања и давање одговора. Интервју је разрађени метод истраживања, а циљ ваших ученика би требало да буде успостављање комуникације са учесником.

КАКО СЕ ПРИПРЕМИТИ ЗА ИНТЕРВЈУ?

Сљедеће практичне активности могу се користити као помоћ ученицима при увјежбавању и усавршавању вјештина интервјуисања:

Фаза **симулације интервјуа** за разред.

У почетку постављајте само затворена питања, она на која се може одговорити са „да“ или „не“ и разговарајте о њима. Након тога, одржите још једну симулацију интервјуа током којег се постављају искључиво отворена питања. Разговарајте о разлици између два интервјуа. На крају креирајте смјернице о томе шта чини добро питање за интервју на основу онога чему су ученици присуствовали.

→ Да бисте унаприједили способност ученика да постављају додатна питања, **подијелите ученике у парове** и затражите од њих да се међусобно интервјуишу помоћу списка општих биографских питања (нпр. како се зовете? Гдје сте одрасли?) Након сваког одговора, затражите од ученика да поставе додатно питање у вези с претходним како би боље разумјели тему интервјуа (нпр. зашто сте добили то име? Која је ваша омиљена успомена из дјетињства?).

Ученици би требало да **хватају биљешке** док одржавају интервју. Након тога, могу своје најзанимљивије додатно питање подијелити са групом и размотрити она питања која су била дјелотворна и она која нису.

ПРИЈЕ ИНТЕРВЈУА

Корак 1: **Изаберите особу коју ћете интервјуисати** и прикупите што више информација о њој: одакле је, каква искуства има, шта је радила током свог живота... Ово може бити од помоћи приликом припреме квалитетнијих питања.

→ Питајте ученике **како се сваки учесник сналази с пројектом** и о чему би жељели да знају више прије него што формулишете питања. На овај начин ћете сигурно прикупити важне и значајне информације.

Корак 2: **Прегледајте теме о којима бисте жељели да разговарате** и дефинишите сврху свог интервјуа. Да ли сте се фокусирали на одређени аспект искуства учесника?

Корак 3: **Припремите сценарио и вјежбајте са ученицима.**

КОЈА ПИТАЊА ПОСТАВИТИ?

→ Имајте на уму да је **сценарио за интервју оријентациони документ**. Тај документ би требало да укључује све теме које је потребно обрадити током интервјуа и све информације које желите да прикупите, али ваш учесник може истовремено одговорити на више од једног питања.

→ Приликом припреме за интервју од помоћи може бити и **давање различитих приоритета питањима и организовање питања** према одређеном редослиједу, нпр. хронолошки.

→ Испитивач мора **активно слушати и учествовати** у разговору умјесто да искључиво поставља питања.

→ **Будите пажљиви и немојте прелазити границе**. Увјерите се да су ученици упознати с тим да учесник можда неће жељети да разговара о одређеним темама или да ће током интервјуа нешто доживјети емотивно. Увјерите се да ученици разумију да учесници имају право да не одговоре на одређено питање или да одустану од интервјуа ако им је претежак.

Неки савјети о томе како припремити сценарио за интервју:

Постављајте **питања отвореног типа**.

Ако се на питање може одговорити само са да/не или једном ријечју, преформулишите га тако да захтијева детаљнији одговор.

Постављајте **додатна питања**.

Ако учесник спомене нешто занимљиво чега нема у вашим питањима, немојте се плашити да затражите још информација и питајте их да додатно објасне на шта су мислили. Немојте се плашити да нећете разумјети све њихове одговоре и затражите појашњење или више информација.

Нека вам **питања буду сажета**.

Питања формулишите тако да не буду дужа од два реда. Нека буду кратка и сажета, тако да буде јасно какав одговор очекујете. У супротном ризикујете да учесник буде индиректан.

Преформулишите питање ако учесник избјегава да одговори на њега.

Понекад људи не желе да разговарају о одређеној теми ако их о томе питате на директан начин. Према томе, размислите како можете на индиректан начин постављати тешка питања.

На учтив начин **изазовите учесника**.

Ако желите да сазнате њихово мишљење о одређеним контроверзним темама, можете их изазвати како бисте од њих видјели одређену реакцију.

Прихватите паузе и ћутање и дозволите учесницима да одговарају брзином која им одговара.

Оставите им простора за размишљање и разматрање. Ово није лака тема за разговор, па ће им можда требати више времена да смисле одговор.

Хватајте биљешке током интервјуа.

Ваши ученици би за сваки одговор требало да записују кључне ријечи и додатна питања. Међутим, не би требало да записују све одговоре учесника. Ако све време записују, учесник може сматрати да их испитивач не слуша.

Ако одржавате више од једног интервјуа, нека питања за учеснике можете поново искористити. Без обзира на то, ученици би требало да додају **одређенија питања која одговарају профилу учесника**.

Избјегавајте генерализацију.

Неки учесници могу оклијевати када је у питању разговор о одређеним аспектима сопственог искуства, док други могу имати већу жељу да га подијеле. Допустите им да своју причу подијеле својим речима.

Покушајте да не претпостављате.

Имајте у виду да је сваки учесник имао различито искуство, можда у другим фазама свог процеса исцјељења. Покушајте да не претпостављате нешто што се већ догодило или како се учесник можда осјећа.

КАКО СНИМИТИ ИНТЕРВЈУ?

Ученици могу сачувати интервјуе хватањем биљешки, путем аудио или видео снимака, фотографисања или могу тражити додатне материјале као што су памфлети, постери или књиге у вези са учесницима и њиховим радом.

→ Ако ћете снимити интервју, прије интервјуа тестирајте камеру или телефон како бисте се увјерили да је микрофон исправан и увјерите се да у меморији има довољно простора за снимак.

А ПОСЛИЈЕ ИНТЕРВЈУА?

Корак 1: **Разговарајте са ученицима** о томе како је све прошло или како су се они осјећали. Током интервјуа може доћи до врло комплексних тема. Могу се чути потенцијално трауматичне приче, па је добро да се ученицима да простора да организују своје мисли и осећања. Можда неће бити у стању да обраде све информације одмах након интервјуа, па је добро да им се остави простора за размишљање и сљедећих дана.

Корак 2: Ученици би требало да **размотре процес**, вјештине које су стекли и своје проблеме. Питајте која питања сматрају успјешним, а која не, и шта би жељели да унаприједи за сљедећи интервју. Учините да се осјећају пријатно и самоувјерено у погледу својих достигнућа, истакните оно што су добро урадили и охрабрите их да се припреме за сљедећи интервју.

Корак 3: Ако имате аудио снимак интервјуа, сљедећи корак је **транскрипција** интервјуа. Постоји много доступних софтвера које можете користити.

КАКО АНАЛИЗИРАТИ СЛИКЕ?

Важно је извршити критичку процјену слика које користите током пројекта. Потребно је извршити процјену слика на неколико нивоа. Приликом процјене слике и разумијевања њеног значења важна је визуелна анализа. Осим тога, важно је и узети у обзир текстуалне информације као додатак слици, извор слике и оригинални контекст, као и технички квалитет слике. Сљедећа питања вам могу помоћи у вођењу активности са ученицима.

Подијелите ученике у мале групе, подијелите им слике прилагођене њиховом узрасту и теми коју изучавају и затражите да размотре и запишу одговоре на сљедећа питања:

- Шта прво видите на слици? Зашто вам је то привукло пажњу?
- Које личности препознајете? Узимајући у обзир њихов приказ, знате ли ко су или шта мислите кога представљају?
- Шта можете уочити о људима на слици? У ком су они односу?
- Изгледају ли људи на слици као да им је пријатно?
- Постоји ли порука у виду текста? Шта она поручује?
- Препознајете ли неке симболе на слици?
- За шта мислите да се ова слика користила?
- Шта мислите, гдје можете пронаћи ову слику?
- Какав осјећај буди у вама?

Затражите одговор од једног представника групе и напишите га на табли. Након излагања идеје представника, упитајте га зашто се фокусирао на тај одређени детаљ, а не на нешто друго.

Након што сами истраже слику, укратко им објасните ко је креирао слику, у коју сврху, који се симболи/језик користе и шта представљају и гдје се та слика користи.

Завршите уз дебату о поруци коју слика преноси:

- Какву дискриминаторску поруку уочавате овдје?
- Сматрате ли да су те информације стварне?
- Како бисте реаговали да видите ову слику ако бисте припадали представљеној групи?
- Можете ли се сјетити сличних слика које се данас користе? Припадници екстремистичних група често користе слике које су се користиле и у прошлости (нпр. антисемитистички постери из 1930-их се данас прерађују као антимуслиманске слике)
- Какве стратегије користе да би пренијели своју поруку?

Моћ ријечи: многе ријечи се вежу за добра или лоша осјећања, а та осјећања се заузврат вежу за мету пропагандиста. Креирање улоге жртвеног јарца је у пропаганди режима увијек било дјелотворно. Приписивање зла одређеног друштва групи (жртва) служи за потврду сопствене политике човека.

Креирање чудовишта: додјељивање лица зла непријатељу (дехуманизација) чини да се људи осјећају као „добрице“ које воде „праведну борбу“.

Засљепљујућа мишљења: људи ће радије повјеровати порукама које долазе од утицајних људи као што су лидери, љекари, научници и славне личности, али и, у данашњем друштву, инфлуенсери.

Техника обичног народа: поруке које упућују обични људи се обично сматрају вјеродостојним.

Популарни тренд: ако људи осјећају да свако вјерује одређеној поруци, радије ће је прихватити.

Предрасуда: фокусирање на само једну страну аргумента га може ојачати. Ако постоји само једна страна, мора бити исправна.

Симболи: одређени предмети или слике буде јаке емоције које људи преносе на мету пропагандиста.

Након што процијените све детаље, запитајте се на који начин се сви они спајају у циљу подршке општој поруци или идеји слике. Какво је ваше мишљење? Какви су ваши закључци?

ДОДАТНИ РЕСУРСИ

Arolsen Archives - archives with primary documents and useful information on the victims of the Holocaust.

<https://arolsen-archives.org/en/>

Centropa - repositories of testimonies, films, archives, online exhibitions and images from all over Europe.

<https://www.centropa.org/en/countries>

Echoes & Reflections - repository with educational resources on the Holocaust.

<https://echoesandreflections.org/>

EHNE - digital encyclopaedia of European history.

<https://ehne.fr/en>

Eternal Echoes - repository with educational resources for the classroom and testimonies.

<https://www.eter-nalechoes.org/gb>

Facing History & Ourselves - repository with educational resources.

<https://www.facinghistory.org/>

Historiana - archive with documents and pictures.

<https://historiana.eu/>

Joods Monument - Dutch memorial; contains biographies and pictures of the Jewish people persecuted in the Netherlands.

<https://www.joodsmonument.nl/>

Music and the Holocaust - website with lesson plans, testimonies and documents revolving around musicians and music during the Holocaust.

<https://holocaustmusic.ort.org/>

Nazi Concentration Camp - online learning resources with information, documents and testimonies on Nazi concentration camps.

<http://www.camps.bbk.ac.uk/index.html>

PJM. The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany - online repository with primary documents.

<https://pmj-documents.org/>

Sinti & Roma - a complete overview of the persecution of Roma and Sinti during Nazi Germany.

<https://romasinti.eu/>

The Holocaust Explained - a complete overview of the Holocaust designed for schools.

<https://www.theholocaustexplained.org/>

United States Holocaust Memorial Museum - online encyclopaedia of Holocaust history, also counts with a catalogue with documents, images and testimonials.

<https://www.ushmm.org/>

<https://www.ushmm.org/>

USC Shoah Foundation Visual History Archive - online repository of testimonies. It allows one to search by topic, country and language (among many other filters).

<https://vha.usc.edu/home>

Yad Vashem - online repository with documents, testimonies, lesson plans and much more information.

<https://www.yadvashem.org/holocaust/about.html>

УЧЕНИКИ

ПРЕКЛАПАЊА ИЗМЕЂУ ГРУПА ЖРТАВА

Књиге и чланци:

- E. Wiesel. Night.
I. Kertész. Fatelessness. (Vintage, 2004).
J. Semprún & S. Wiesel. Taire est impossible. (Mille et une Nuits, 1995).
J. Semprún. Literature or Life. (Penguin Books, 1998).
M. Buber Neumann. Milena: The Story of a Remarkable Friendship. (Schocken Books, 1992).
P. Levi. If this is a man. (Abacus, 1998).
P. Levi. The drowned and the saved. (Abacus, 2013).

„АСОЦИЈАЛНИ“ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

<https://www.dhm.de/mediathek/en/wei-mar-the-essence-and-value-of-democracy/government-programme/>

Nikolaus Wachsmann, The policy of exclusion: repression in the Nazi state, 1933-1939. (2008).

ДЈЕЦА И НАЦИСТИ

Онлајн ресурси:

Journeys: Children of the Holocaust tell their stories. <https://www.holocaust.org.uk/shop/journeys-children-of-the-holocaust-tell-their-stories>

ЖЕНЕ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- H. Senesh. Hannah Senesh: Her Life and Diary the First Complete Edition. (Jewish Lights Publishing, 2008).
J. Batalion. The Light of Days: The Untold Story of Women Resistance Fighters in Hitler's Ghettos (William Morrow, 2021).

ЈЕВРЕЈИ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

A. Frank. Diary Of A Young Girl.

- A. Spiegelman. Maus. (1996).
A. Oz. A tale of love and darkness. (2004).
D. Bloxham. The Final Solution. A Genocide. (2009).
G. Herman. What Was the Holocaust?. (2018).
M. Gilberg. The Holocaust: The Jewish Tragedy. (1989).
T. J. Mazzeo. Irena's Children: A True Story of Courage: The Extraordinary Story of the Woman Who Saved 2,500 Children from the Warsaw Ghetto. (2017).
R. Hilberg. The destruction of European Jewry. (1986).

Филмови:

- Anne Frank Parallel Stories (2019)
Au revoir les enfants (1987).
Defiance, the days of courage (2009).
Fatelss (2005).
Monsieur Batignole (2002).
Train de vie (1998).
Where is Anne Frank? (2021).

ЉУДИ АФРИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- H. Massaquoi. »Neger, Neger, Schornsteinfeger!«: Meine Kindheit in Deutschland. (1999).
H. Massaquoi. Destined to Witness: Growing Up Black in Nazi Germany. (2001).
G. Schramm. Wer hat Angst vorm schwarzen Mann: Mein Leben in Deutschland. (2011).
JA. Williams. Clifford's Blues. (1999).
M. Lauter. Der schwarze Kaiser: Die Geschichte des Josef Kaiser aus Speyer (2022).
M. Nejar. Mach nicht so traurige Augen, weil du ein Negerlein bist: Meine Jugend im Dritten Reich. (2007).
ML Romney-Schaab. An Afro-Caribbean in the Nazi Era: From Papiamentu to Germany. (2020).
T. Michael. Deutsch sein und schwarz dazu: Erinnerungen eines Afro-Deutschen. (2015).
T. Michael. Black German: An Afro-German Life in the Twentieth Century. (2017).

ПОЛИТИЧКИ ПРОТИВНИЦИ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

Imperial War Museum, "How People in Europe Resisted German Occupation during the Second World War." <https://www.iwm.org.uk/history/how-people-in-europe-resisted-german-occupation-during-the-second-world-war>

M. Gilbert. The Second World War: A Complete History. (2004).

O. Wieviorka. The Resistance in Western Europe, 1940-1945. (2021).

РАТНИ ЗАРОБЉЕНИЦИ НАЦИСТИЧКОГ РЕЖИМА

Књиге и чланци:

R. Otto; R. Keller & J. Nagel. "Sowjetische Kriegsgefangene im deutschen Gewahrsam 1941-1945: Zahlen und Dimensionen". Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. (2008).

НАСТАВНИЦИ

ИСТОРИЈА НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

LJ. Hilton & A. Patt. Understanding and Teaching the Holocaust. (University of Wisconsin Press, 2020)

КО СУ ЖРТВЕ?

Књиге и чланци:

B. Wansink, S. Akkerman, I. Zuiker & T. Wubbels. "Where does teaching about multiperspectivity in history education begin and end? An Analysis of the uses of Temporality." Theory and Research in Social Education vol. 46 (2018): 495-527.

R. Hilberg. Perpetrators Victims Bystanders. The Jewish Catastrophe 1933-1945. (Harper Collins Publishers, 1992).

R. Stradling. Multiperspectivity in history teaching. Council of Europe. <https://rm.coe.int/0900001680493c9e>

Онлајн ресурси:

Council of Europe. Pedagogical Fact-sheets for teachers, Victims of Nazism. A mosaic of Fates. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168062ed89>

Educators 4 Social Change, "Teaching about Intersectionality". <https://educators4sc.org/topic-guides/teaching-about-intersectionality/>

Holocaust Museum Houston. "Minority victims of the Holocaust." <https://hnh.org/library/research/minority-victims-guide/>

K. Ligtenber, "What is multiperspectivity?", Utrecht University. <https://teh21.sites.uu.nl/2021/01/18/multiperspectivity/>

MK. Bell. "Teaching at the Intersections." Learning for Justice issue 53 (2016). <https://www.learningforjustice.org/magazine/summer-2016/teaching-at-the-intersections>

The Holocaust Explained. "Life in Nazi-controlled Europe," The Wiener Holocaust Library. <https://www.theholocaustexplained.org/life-in-nazi-occupied-europe/>

КО СУ ПОЧИНИОЦИ И ПОСМАТРАЧИ?

Књиге и чланци:

CCW. Szejnmann. "Perpetrators of the Holocaust: a Historiography." In O Jensen and CCW Szejnmann (eds). Ordinary People as Mass Murderers (2008): 25-54.

CR. Browning. Ordinary Men. Reserve Police Battalion 11 and the Final Solution in Poland. (Penguin Books LTD, 2001).

JE. Waller. Becoming Evil. How Ordinary People Commit Genocide and Mass Murder. (Paperback, 2007).

M. Fullbrook. A Small Town Near Auschwitz: Ordinary Nazis and the Holocaust. (Oxford, UK: Oxford University Press, 2012).

R. Hilberg. Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933-1945. (New York: Harpers Collins, 1992).

P. Romijn, B. van der Boom, et al. The Persecution of the Jews in the Netherlands, 1940-1945. (Amsterdam University Press in association with the NIOD Institute for War, Holocaust and Genocide Studies, 2012).

V. Barnett. *Bystanders: Conscience and Complicity during the Holocaust*. (Westport, CT: Greenwood Press, 1999).

Подкаст:

Yad Vashem Podcast, "The Perpetrators of the Holocaust". <https://www.yadvashem.org/podcast/episode-15-the-perpetrators.html>

Онлајн ресурси:

M. Mann. "Were the Perpetrators of Genocide "Ordinary Men" or "Real Nazis"? Results from fifteen Hundred Biographies." <https://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/mann/Doc3.pdf>

НАЦИСТИЧКИ САРАДНИЦИ

Књиге и чланци:

- A. Tiburzi. *Coming to Terms with the Holocaust with Reference to Memorial Monuments in Europe: A Comparative Analysis*. (Brill, 2021).
- B. Lambauer. "Collaboration in Europe, 1939-1945." EHNE. <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/wars-and-memories/occupybe-occupied/collaboration-in-europe-1939-1945>
- D. Gaunt, PA. Levine, and LPalosuo (eds.). *Collaboration and Resistance During the Holocaust: Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania*. (Peter Lang, 2004).
- Human Rights Commission. "The Role of Big Business in the Holocaust." United States Holocaust Memorial Museum. <https://www.cetim.ch/the-role-of-big-business-in-the-holocaust/>
- N. Simonovski, "How France dealt with those who collaborated with the nazis after war's end?," *Vintage News*. <https://www.thevintagenews.com/2017/06/02/how-france-dealt-with-those-who-collaborated-with-the-nazis-after-wars-end/?firefox=1>
- P. Davies. *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two*. (Pearson Education, 2004).

КАКО СЕ ПРЕНОСЕ СЈЕЋАЊА ЖРТАВА НАЦИЗМА?

Књиге и чланци:

K. Stengel. *Die Überlebenden vor Gericht. Auschwitz-Häftlinge als Zeugen in NS-Prozessen*. (Göttingen 2022).

КАКО СЕ ПРЕНОСЕ СЈЕЋАЊА ЖРТАВА НАЦИЗМА?

Онлајн ресурси:

- Second Generation Network. <https://secondgeneration.org.uk/>
- T. Silberg. "Second Generation Survivor.," *New Voices*. <https://newvoices.org/2021/03/10/second-generation-survivors/>
- Yad Vashem, "Second Generation of Survivors." https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206058.pdf

Књиге и чланци:

- E. Fogelman. "Third Generation of Jewish Holocaust Survivors." <https://evafogelman.com/publications/third-generation-of-jewish-holocaust-survivors/>
- F. Krawatzek & N. Friess (ed.) *Youth and Memory in Europe. Defining the past, shaping the future*. (De Gruyter, 2022). <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110733501/html>
- H. Welzer. *Grandpa Wasn't a Nazi: The Holocaust in German Family Remembrance*. (American Jewish Committee, 2005).
- G. Rosenthal. *The Holocaust in three generations: Families of victims and perpetrators of the Nazi regime*. (Verlag Barbara Budrich, 2010).
- V. Aarons & AL Berger. *Third-Generation Holocaust Representation: Trauma, History and Memory*. (Northwestern University Press, 2017).

„АСОЦИЈАЛНИ“ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- F. Bajohr & M. Wildt (ed.). *Volksgemeinschaft. Neue Forschungen zur Gesellschaft des Nationalsozialismus*. (Fisher, 2009).

R. Gellately & N. Stoltzfus (ed.). *Social Outsiders in Nazi Germany*. (Princeton University Press, 2001).

ВЈЕРСКЕ МАЊИНЕ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- C. King. "Pacifists, neutrals or resisters? Jehovahs Witnesses and the experience of national socialism." *Bulleting o the John Rylands Library* vol. 70, issue 3 (1988).
- J. Wrobel. "Jehovah's Witnesses in National Socialist concentration camps, 1933 – 45." *Religion, State and Society* vol. 34, issue 2 (2006), 89-125.
- P. Staundmainer. *Between Occultism and Nazism. Anthroposophy and the Politics of Race in the Fascist Era*. (Brill, 2014).

ДЈЕЦА И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- B. Cohan. "The Children's Voice: Postwar Collection of Testimonies from Child Survivors of the Holocaust." *Holocaust and Genocide Studies, Volume 21, Issue 1*, (2007), 73–95.
- B. Leverton & S. Lowensohn (eds.). *I Came Alone: The Stories of the Kindertransports*. (Book Guild, 1990).
- MJ. Harris & D. Oppenheimer. *Into the Arms of Strangers: Stories of the Kindertransport*. (Bloomsbury, 2018).
- P. Sonntag. *Forever Alert – German Child Survivors in Action Before 1945 and Beyond 2019*. (Beggerow Verlag, 2019).

Онлајн ресурси:

Kindertransport Organisation. <https://kindertransport.org/>

ЕГЗИЛ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- AL. Caplan (ed.). *When Medicine Went Mad: Bioethics and the Holocaust*. (Humana, 1992)
- AL. Ringer. *Arnold Schoenberg: the Composer as Jew*. (Clarendon Press, 1990).
- B. Müller-Hill. *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies, and Others in Germany, 1933-1945*. (Oxford University Press, 1988).

- E. Brockmann & e. Kozelka. *Forced sterilization of deaf people during the German Nazi Regime – a trauma and its compensations after 1945*. (De Gruyter, 2022).
- G. Aly, P.Chroust & C. Pross. *Cleansing the Fatherland: Nazi Medicine and Racial Hygiene*. (Johns Hopkins University Press, 1994).
- G. Bock. "Sterilization and 'Medical' Massacres in National Socialist Germany: Ethics, Politics, and the Law." In M. Berg & G. Coskc (eds). *Medicine and Modernity: Public Health and Medical Care in Nineteenth- and Twentieth-Century Germany* (Cambridge University Press, 1997) ,149-172
- H. Friedlander. *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*. (University of North Carolina Press, 1997).
- J. Duchon. *Erich Wolfgang Korngold*. (Phaidon, 1996).
- J. Lincoln. *Ernst Krenek: The Man and his Music*. (University of California Press, 1991).
- J. Schebera. *Kurt Weill: An illustrated Life*. (Yale University Press, 1999)
- L. Hudson. "From small beginnings: the euthanasia of children with disabilities in Nazi Germany." <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21843187/>
- M. Burleigh. *Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany c. 1900-1945*. (Cambridge University Press, 1994).
- R. Brinkmann & C. Wolff (eds). *Driven into Paradise: The Musical Migration from Nazi Germany to the United States*. (University of California Press, 1999).
- S. Benedict. "Caring While Killing: Nursing in the 'Euthanasia' Centers." In ER. Baer & M. Goldenberg (eds). *Experience and Expression: Women, the Nazis, and the Holocaust* (Wayne State University Press, 2003), 95-110.
- S. Kühl. *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*. (Oxford University Press, 2014).
- SF. Weiss. *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer*. (California Digital Library, 2003).

ЕУГЕНИКА И ЕУТАНАЗИЈА У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- I. von Bultzingsloeven. "La famine dans les hôpitaux psychiatriques français sous l'Occupation." *L'Information psychiatrique*, vol. 83, no 8 (2007), 721-725.
- A. Götz & D. Belasteten. "Euthanasie" 1939-1945. *Eine Gesellschaftsgeschichte*. (S. Fischer, 2013).

Филмови:

Fog in August, 2016.

ЖЕНЕ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- A. Petö, L. Hect & K. Krasuska. *Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges*. (Central European University Press, 2015).
- C. Bernadac. *Women's Kommandos*. (Ferni Publishing House, 1978).
- C. Gupta. "Politics of Gender: Women in Nazi Germany." *Economic and Political Weekly* vol. 26, no 17 (1991): 40-48.
- DL. Bergen. "What Do Studies of Women, Gender, and Sexuality Contribute to the Understanding of the Holocaust." In M. Goldenberg & A. Shapiro (eds.) *Different Horrors, Same Hell: Gender and the Holocaust*. (Seattle: University of Washington Press, 2012), 16.
- D. Ofer & LJ Weitzman. "Women in the Holocaust." *The Shalvi/ Hyman Encyclopedia of Jewish Women*. <https://jwa.org/encyclopedia/article/women-in-holocaust>
- D. Reese & W. Templer. *Growing Up Female in Nazi Germany* (University of Michigan Press, 2006).
- ER. Baer & M. Goldenberg (eds.). *Experience and Expression: Women, the Nazis, and the Holocaust*. (Wayne State University Press, 2003).
- J. Tydor Baumel. *Double Jeopardy: Gender and the Holocaust*. (Vallentine Mitchell, 1998).
- JT. Brendremer. *Women Surviving the Holocaust: In Spite of the Horror*. (Edwin Mellen Press, 1997).
- J. Stephenson. *Women in Nazi Society* (Taylor & Francis Group, 2012).
- Z. Waxman. *Women in the Holocaust*:

A Feminist History. (Oxford University Press, 2017).

Онлајн ресурси:

- Teaching about Women and Resistance by Yad Vashem: <https://www.yadvashem.org/articles/general/teaching-about-women-and-resistance.html>
- Museum of Jewish Heritage. "The Lives and Legacies of Jewish Women who Resisted the Nazis." <https://mjhnyc.org/blog/the-lives-and-legacies-of-jewish-women-who-resisted-the-nazis/>
- Leila Rupp. "Mother of the "Volk": The Image of Women in Nazi Ideology" https://www.jstor.org/stable/3173289?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Atina Grossman. "Feminist Debates about Women and National Socialism" <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0424.1991.tb00137.x>
- Hitler's Furies: German Women in the Nazi Killing Fields by Wendy Lower.

КОМУНИСТИ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- P. Hanebrink. *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*. (The Belknap Press of Harvard University Press, 2018).
- J. Semprún & C. Pujol. *Vivire con su nombre, morira con el mio*. (Tusquets Editor, 2012).
- A. Tiburzi, G.I. Benjamin. *History of a fighter*, 2022 in <https://view.genial.ly/632996905d6aff00179be0e2/presentation-georg-israel-benjamin-history-of-a-human-fighter>.

ЛГБТКИА+ ЗАЈЕДНИЦА И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- J. Caplan. "The Administration of Gender Identity in Nazi Germany." *History Workshop Journal*, no. 72 (2011): 171-180.
- C. Schoppmann. *Nationalsozialistische Sexualpolitik und weibliche Homosexualität*. *Frauen in Geschichte und Gesellschaft* 30. Pfaffenweiler. (Centaurus-Verl.-Ges, 1991).
- EN Jenssen. "The Pink Triangle and Political Consciousness: Gays, Lesbians, and the Memory of Nazi Persecution." *Journal*

- of the History of Sexuality vol. 11, no. 12 (2002), 319-349.
- H. Heger. *The Men with the Pink Triangle*. (Alyson Books, 1994).
- J. Newsome. *Pink Triangles Legacies: Coming Out in the Shadow of the Holocaust*. (Cornell University Press, 2022).
- R. Beachy. *Gay Berlin. Birthplace of a Modern Identity*. (Paperback, 2015).
- S. Micheler. "Homophobic Propaganda and the Denunciation of Same-Sex Desiring Men under National Socialism." *Journal of the History of Sexuality* vol. 11, no. 12 (2002), 95-130.
- S. Huneke. *Heterogeneous Persecution: Lesbianism and the Nazi State*. (Cambridge University Press 2021).

Онлајн ресурси:

"Queer Conspiracies? Lesbians and Gay Men in Nazi Germany" <https://vtech-works.lib.vt.edu/handle/10919/97587>

ЉУДИ АЗИЈСКОГ ПОРИЈЕКЛА И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- C. Lorke. "Undesired Intimacy: German-Chinese Couples in Germany (1900s-1940s)." *The History of the Family* (2019) 24: 560-84
- E. Gütinger. "A Sketch of the Chinese Community in Germany: Past and Present." in G. Benton and F.N. Pieke (eds), *The Chinese in Europe* (New York, 1998).
- G. Krebs. "Racism under Negotiation: The Japanese Race in the Nazi-German Perspective." in Rotem Kowner, Walter Demel (eds), *Race and Racism in Modern East Asia: Interactions, Nationalism, Gender and Lineage* (2015).
- P. Weindling. "The Dangers of White Supremacy: Nazi Sterilization and its Mixed-Race Adolescent Victims." *American Journal of Public Health*. <https://ajph.aphapublications.org/doi/full/10.2105/AJPH.2021.306593>

ЉУДИ АФРИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- C. Lusane. *Hitler's black victims: the historical experiences of Afro-Germans, European Blacks, Africans, and African Americans in the Nazi era* (Routledge, 2003).

- DC. Smith & HW. McCann. *The Search for Johnny Nicholas* (Arbor Cover Press, 2011).
- E. Rosenhaft. "What happened to black Germans under the Nazis?" <https://the-conversation.com/what-happened-to-black-germans-under-the-nazis-53599>
- E. Rosenhaft. "Blacks and Gypsies in Nazi Germany: the Limits of the 'Racial State'." *History Workshop Journal* no. 72 (2011).
- H. Czech. "'Vorwiegend negerische Rassenmerkmale.'" *AfrikanerInnen und 'Mischlinge' im Nationalsozialismus*, in Walter Sauer (ed.), *Von Soliman zu Omofuma* (2007)
- K. Oguntoye. *Schwarze Wurzeln: Afro-deutsche Familiengeschichten von 1884 bis 1950*. (Orlanda Verlag GmbH, 2020)
- M. Bechhaus-Gerst. *Treu bis in den Tod. Von Deutsch-Ostafrika nach Sachsenhausen*. (Ch. Links Verlag, 2007)
- M. Opitz, K. Oguntoye and D. Schultz (eds.), *Showing Our Colors. Afro-German Women Speak Out*. (University of Massachusetts Press, 1992)
- R. Aitken & E. Rosenhaft. *Black Germany: The Making and Unmaking of a Diaspora Community, 1884-1960*. (Cambridge University Press, 2013).
- R. Scheck. *Hitler's African victims: the German Army massacres of Black French soldiers in 1940*. (Cambridge University Press, 2006)
- T. Campt. *Other Germans. Black Germans and the Politics of Race, Gender, and Memory in the Third Reich* (University of Michigan Press, 2004)

ОСОБЕ С ДУШЕВНИМ БОЛЕСТИМА И ФУНКЦИОНАЛНИМ ДИВЕРЗИТЕТОМ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- B. Bailer & J. Wetze. "Mass Murder of People with Disabilities and the Holocaust." *International Holocaust Remembrance Alliance*. <https://www.holocaustremembrance.com>
- G. Aly, P. Chroust & C. Pross. *Cleansing the Fatherland: Nazi Medicine and Racial Hygiene*. Baltimore. (Johns Hopkins University Press, 1994).
- G. Hohendorf. "The extermination of mentally ill and handicapped people under National Socialist rule." *SciencesPo*.

<https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/extinction-mentally-ill-and-handicapped-people-under-national-socialist-rule.html>

- H. Biesold. *Crying Hands: Eugenics and Deaf People in Nazi Germany*. (Gallaudet University Press, 2004).
- H. Czech. "Hans Asperger, National Socialism, and "race hygiene" in Nazi-era Vienna." *Molecular Autism* vol. 9 (2018).
- H. Friedlander. *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*. (University of North Carolina Press, 1995).
- M. Burleigh. *Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany c. 1900-1945*. (Cambridge University Press, 1994).
- P. Heberer. "Targeting the 'Unfit' and Radical Public Health Strategies in Nazi Germany." In D. Ryan & S. Schuchman (eds.) *Deaf People in Hitler's Europe*, 49-70.
- S. Bengston. "The nation's body: disability and deviance in the writings of Adolf Hitler." *Disability & Society* vol. 22, issue 3 (2018), 416-432.

ПОЛИТИЧКИ ПРОТИВНИЦИ НАЦИЗМА

Онлајн ресурси:

Biographies of political dissenters: <https://www.gdw-berlin.de/en/recess/top-ics/1-resistance-against-national-socialism/>

Књиге и чланци:

- M. Henryk Serejski & K. Sereska Olszer. *I Am Healthy And I Feel Fine: The Auschwitz Letters Of Marian Henryk Serejski*. (Auschwitz-Birkenau State Museum, 2010).
- S. Miller. "Terror and Dissent. Towards the Social Structure of Popular Protest in the Third Reich 1941-1945." https://etheses.whiterose.ac.uk/25270/1/425581_vol1.pdf

ПРИСИЛНИ РАД У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- A. Tiburzi. *The history of Forced labour from Italy to the Third Reich*. <https://read.bookcreator.com/dfF401Zo-AbauvN9Xm3bZTLMrxtu2/FF4qYc->

[CBSWOKrJ-wtQrR3w](https://www.cbswokrj-wtqr3w)

- C. Browning. *Collected Memories: Holocaust History and Postwar Testimony*. (University of Wisconsin Press, 2003).
- U. Herbert. "Forced Labourers in the Third Reich: An Overview." *International Labour and Working-Class History* no. 58 (2000), 193-218.

Онлајн ресурси:

Forced labour in the National Socialist state. https://enrs.eu/uploads/media/forced_labour_sis2019.pdf

Forced labour in Berlin: <https://www.ns-zwangsarbeit.de/en/home/>

РАТНИ ЗАРОБЉЕНИЦИ НАЦИСТИЧКОГ РЕЖИМА

Књиге и чланци:

- T. Snyder. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. (Basic Books, 2010).

РОМИ И СИНТИ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- E. Thurner. "Nazi and postwar policy against Roma and Sinti in Austria." In *The Roma: A Minority in Europe*. (OpenEdition), 55-67. <https://books.openedition.org/ceup/1414?lang=en>
- H. Borggräfe & A. Jah. *Deportations in Nazi Era. Sources and Research*. (DeGruyter, 2023).
- P. Greedy (ed.). *Memory and Forgetting: The Roma Holocaust István Pogány - Political Transition: Politics and Cultures*. (Pluto Press, 2003).

Онлајн ресурси:

Council of Europe. "Factsheet on the Roma Genocide in Austria." <https://www.coe.int/en/web/roma-genocide/austria>

National WWII Museum. "Strangers in Their Own Land: Romani Survivors in Europe 1945." <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/romani-holocaust-survivors-1945>

- K. Fings. "Genocide, Holocaust, Porajmos, Samudaripen." <https://www.romarchive.eu/en/voices-of-the-victims/genocide-holocaust-porajmos-samudaripen/>
- I. Hancock. "O Porajmos. The Romani Hol-

ocaust.” <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>

- I. About & A. Abakunova. The Genocide and Persecution of Roma and Sinti. Bibliography and Historiographical Review. https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/bibliography_and_historiographical_review.pdf

СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ У ВРИЈЕМЕ НАЦИЗМА

Књиге и чланци:

- B. Drinck & C. Gross (eds.) Forced Prostitution in Times of War and Peace. Sexual Violence against Women and Girls. (Kleine Verlag Bielefeld, 2007).
- D. Glowacka. “Sexual Violence against Men and Boys during the Holocaust: A Genealogy of (Not-So-Silent) Silence.” German History, vol. 39, issue 1 (2021): 78-99.
- M. Havryshko, “Sexual Violence in the Holocaust: Perspective from Ghettos and Camps in Ukraine,” Heinrich Böll Stiftung. <https://www.boell.de/en/2020/05/18/sexual-violence-holocaust-perspectives-ghettos-and-camps-ukraine>
- J. Williams, “Sexual Violence Against Women during the Holocaust: Inside and Outside of Extermination Camps,” History in the Making vol. 14, art. 6 (2021). <https://scholarworks.lib.csusb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1233&context=history-in-the-making>
- SM. Hedgepeth & RG Saidel. Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust.
- TJ. Curry. “Thinking through the Silence: Theorising the Rape of Jewish Males during the Holocaust through Survivor Testimonies.” Holocaust Studies: a Journal of Culture and History (2020).

Онлајн ресурси:

Lauren Cantillon Lectures on Women's Narratives of Sexual(ized) Violence During the Holocaust. <https://dornsife.usc.edu/cagr-news/news/2021/04/30871-lauren-cantillon-lectures-womens-narratives-sexualized-violence-during-holocaust>.

СЛОВЕНСКИ НАРОДИ И НАЦИСТИ

Књиге и чланци:

- A. Kay, J. Rutherford & D. Stahel, eds. Nazi Policy on the Eastern Front, 1941: Total War, Genocide, and Radicalisation. University of Rochester Press, 2014.
- A. Korb. “Understanding Ustaša violence.”- Journal of Genocide Research vol. 12 (2010), 1-18.
- G. Latinovic & N. Ozegovic. “‘St. Bartholomew's Night’ of Banja Luka. The Ustahas Crime Against the Serbs in the Banja Luka Area on 7 February 1942.” Balcanica LI (2020), 207-134.
- GP. Megargee. War of Annihilation: Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941. Rowman & Littlefield, 2007.
- I. Goldstein. Jasenovac. (Fraktura, 2018).
- J. Connelly. “Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice.” Central European History Vol. 32, No. 1 (1999).
- J. Connelly. From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe. Princeton University Press, 2020.
- The George Washington Institute for European. Between Marginalization and Instrumentalization: Anti-Eastern European and Anti-Slavic Racism, Hans-Christian Petersen. (2022).
- L. Wolff. Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. (Stanford University Press, 1994).
- O. Rathkolb. Revisiting the National Socialist Legacy: Coming to Terms With Forced Labor, Expropriation, Compensation, and Restitution. (Routledge, 2018).
- P. Hadzi-Jovancic. The Third Reich and Yugoslavia: An Economy of Fear, 1933-1941. Bloomsbury, 2020.
- R. Yeomans. Visions of Annihilation: the Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism 1941–1945. (University of Pittsburgh Press, 2013).
- S. Jaworska. “Anti-Slavic Imagery in German Radical Nationalist Discourse at the Turn of the twentieth century: a prelude to Nazi ideology?” Patterns of Prejudice vol. 45 (2011), 435-452.
- S. Pavlowitch. Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia. Oxford University Press, 2020
- V. Stosic & V. Vuklis. “From the abyss, they came, into the abyss they were thrown. Crime and punishment in the WW2 Bosnian Frontier.” (2017).

ПРИЗНАЊА

Многи појединци су допринијели завршетку стварања овог скупа алата и пројекта Ко су биле жртве нациста?. Основу овог скупа алата чини рад сјајних ученика, њихових посвећених професора и образовних стручњака из пет тимова. Сви који су наведени у наставку су допринијели развоју скупа алата на различите начине и помоћу различитих способности.

Чланови тима

Белгија

Ен-Катрин Де Клипел
Исабел Депендјел

Босна и Херцеговина

Татјана Јурић
Бранка Љубојевић

Данска

Ларс Амдисен Босен
Мирела Исмаили Реџић

Словачка

Матеј Белачек
Татјана Бирешова
Јурај Варга

Шпанија

Хари Беобид
Амаја Ламикис Хаурегиондо

Видео продуцент

Арон Петерер

Чланови Савјета

Роби Ајткен, Клеренс Лусан, Роберт Парцер, Миленко Станишић, Антонела Тибурци, Марлене Векингер

Коаутори скупа алата

Магдалена Гејер, Еугенија Качатријан, Моника Лендерман, Пола О'Доно, Силвија Вилнер

Екстерни преглед и уређивање скупа алата

Барнабаш Балинт, Лорен Кантилон, Мартин Конвеј, Линдзи Дод, Кетрин Епстејн, Ануха Фернандо, Џудит М. Герсон, Ана Хајкова, Брајан Хармс, Мишел Келсо, Тим Кирк, Андреа Лев, Џоана Беата Мичлић, Андреа Пете, Ева Розенхафт, Рафаел Шек, Криста Шикора, Кристоф Шнајдер, Антонијус Шулц, Роберт Сигел, Катарина Штенгел, Кристоф Тонфелд, Ферајн Шлос Хартхајм, Тереза Вонтор-Кичи, Хосе Џемајли

Пројектни савјетници

Вајола Џорџи, Ричард Харис, Пола О'Доно, Фернанде Рајне, Леонард Шмидинг, Надин Доктор

Дизајн скупа алата

Тудор Лупу

Превод

Ludejo

Овај пројекат је омогућила Агенда образовања НС-Неправда, пројекат Фондације Сећање, одговорност и будућност (ЕВЗ фондација). Подржава образовање о историји националсоцијализма у Немачкој и широм Европе, његовање демократије и одржавање сјећања на људе погођене прогоном.

Пројекат Education Agenda NS-Injustice

Финансирано од стране:

на основу одлуке
Бундестага

Координатори пројекта:

Финансирано од стране Европске уније. Изнијети ставови и мишљења су, међутим, искључиво ставови и мишљења аутора и не одражавају нужно ставове и мишљења Европске уније или Европске извршне агенције за образовање и културу (ЕАСЕА). Ни Европска унија ни Европска извршна агенција за образовање и културу не преузимају одговорност за изнијете ставове и мишљења.